

สังคมและเศรษฐกิจชุมชนปากข้าวสาร อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี
: กรณีศึกษากลุ่มทำครกหิน

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาชนบทศึกษา
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล
พ.ศ. 2546

ISBN 974-04-3456-8

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยมหิดล

วิทยานิพนธ์

เรื่อง

สังคมและเศรษฐกิจชุมชนปากข้าวสาร อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี : กรณีศึกษากลุ่มทำครกหิน

หญิงสหัสส.

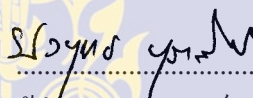
นางสาวชอุใจ สหัสดี
ผู้วิจัย

อาจารย์ภักทิยา ยิมเรวัต

ค.บ., ศศ.ม., Ph.D.

ประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ยงยุทธ บุราสิทธิ์

ศศ.บ., ศศ.ม.

กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

อาจารย์พรทิพย์ อุสุภรัตน์

ศศ.บ., ศศ.ม.

กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

รองศาสตราจารย์ รัศมีคารา นุ่นสวัสดิ์ Ph.D.

คณบดี

บัณฑิตวิทยาลัย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ เอี่ยม ทองดี ศศ.บ., ศศ.ม.

ประธานคณะกรรมการประจำหลักสูตร

ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพัฒนาชนบทศึกษา

สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท

วิทยานิพนธ์

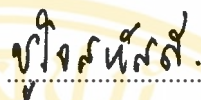
เรื่อง

สังคมและเศรษฐกิจชุมชนปากข้าวสาร อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี : กรณีศึกษากลุ่มทำครกหิน

ได้รับการพิจารณาให้นับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

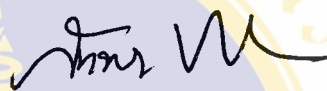
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาชนบทศึกษา

วันที่ ๑๘ เมษายน พ.ศ. ๒๕๔๖

นางสาวซูใจ สหัสดี

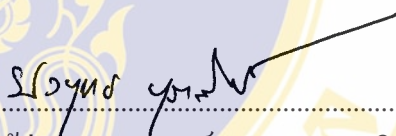
ผู้วิจัย

อาจารย์ภักทิยา ยิมเรวัต

ค.บ., ศศ.ม., Ph.D.

ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ยงยุทธ บุราสิทธิ์

ศศ.บ., ศศ.ม.

กรรมการสอบวิทยานิพนธ์

รองศาสตราจารย์ เรืองเดช ปิ่นเชื่อนชัยดี

พร.บ., M.A., Ph.D.

กรรมการสอบวิทยานิพนธ์

อาจารย์พรทิพย์ อุสุภรัตน์

ศศ.บ., ศศ.ม.

กรรมการสอบวิทยานิพนธ์

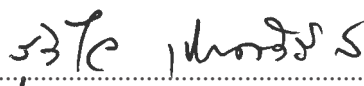

รองศาสตราจารย์ รัศมีคารา หุ่นสวัสดิ์ Ph.D.

คณบดี

บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหิดล

รองศาสตราจารย์ สุวิไล เปรมศรีรัตน์ Ph.D.

ผู้อำนวยการ

สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท

มหาวิทยาลัยมหิดล

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ คืองานศึกษาชิ้นแรกของผู้วิจัยได้เริ่มศึกษา ที่แม้จะไม่ใช่งานชิ้นแรกที่ทำสำเร็จ แต่ก็ยังเป็นชิ้นงานที่นำมาซึ่งความภาคภูมิใจในการนำเสนอวิถีชีวิตของ “คนเล็กๆ” ในสังคมไทย ที่แม้จะมีผู้ใช้มีบทบาทเด่นในการนำพาชาติสู่ความเป็นหนึ่ง แต่ก็ปฏิเสธไม่ได้ถึงการเป็น “พินเพื่อ่ง” เล็กๆ แห่งการขับเคลื่อนสู่ปลายฝันนั้น จึงขอขอบพระคุณปู่ย่า ตายาย ลุงป้า น้าอา พี่น้อง ทั้งผู้ที่ทำและไม่ได้ทำครกหินในตำบลปากข้าวสาร อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี ผู้ถ่ายทอดประสบการณ์ชีวิตอันเป็นความรู้ที่ล้ำค่าที่หาไม่ได้ในห้องคอนกรีตสี่เหลี่ยมและปีกกระดาษที่เรียกว่า ตำรา ที่สำคัญ “วิทยานิพนธ์เล่มนี้คือความภาคภูมิใจของผู้วิจัย ที่ได้สร้างสรรค์งานวิชาการไทย เป็นภาษาไทย บนผืนแผ่นดินไทยแห่งนี้”

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงไม่ได้ หากขาดซึ่งความเมตตาของเหล่าคณาจารย์แห่งสถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท อาจารย์ภักทิตยา ยิมเรวัต ประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ผู้ควบคุมการผลิตงาน “วิชาการ” เล่มนี้อย่าง “อดทน” อาจารย์ยังยุทธ บุราสิทธิ์ และ อาจารย์พรทิพย์ อุดมรัตน์ กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ผู้เป็น “กำลังใจ” นับแต่วันเริ่มต้น อาจารย์เรืองเดช ปิ่นเขื่อนขันธ์ กรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ผู้ซึ่งเป็นอย่างยิ่งกว่า คำว่า “ครู”

ขอขอบพระคุณอาจารย์โสฬส ศิริไสย์ ผู้เดิมโอกาสอันนำไปสู่ความ “กล้า” ที่จะต่อกร..อย่างมีเหตุผล อาจารย์ชิตชยางค์ ยมาภัย ผู้เป็นทั้งรุ่นพี่ผู้จุดประกายและเป็นอาจารย์ผู้ให้คำปรึกษาที่ไม่มีวันหยุดราชการ และครูเอี่ยม ทองดี ผู้เป็นนิยามของคำว่า “คนผู้เมตตา”

ขอขอบคุณมวลกัลยาณมิตรผู้ประเสริฐ ไม่มีหน้ากระดาษหรือพื้นที่ใดจะจารึกชื่อทุกคน โดยไม่ลืมหูลืมตาได้หมด นอกเสียจากพื้นที่ในหัวใจของ “ซูใจ”

ขอบคุณครอบครัวอันอบอุ่นของ “พัฒนาชนบทศึกษา”

และกราบขอบพระคุณ พ่อเอี่ยม-แม่วันทนา สหัสดี บุพการีผู้เป็นดั่งชีวิต นายยศ สหัสดี น้องชายผู้เป็นที่รัก คุณยายนกแก้ว ไชยงยศ ผู้เฝ้าห่วงหา เหล่าญาติผู้คอยถามไถ่ทุกข์สุขตลอดมา และท้ายที่สุด ขอบใจนะ “เธอที่รัก” ผู้เป็นกำลังใจที่แท้ แม้พลังชีวิตของเธอจะไม่เพียงพอให้เราสัมผัสกันได้อีกในภพภูมินี้ แต่ขอให้รู้ไว้ “ไม่มีวันใด เผลาใดที่ฉัน..ไม่ระลึกถึงเธอ”

ซูใจ สหัสดี

สังคมและเศรษฐกิจชุมชนปากข้าวสาร อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี : กรณีศึกษากลุ่มทำครกหิน
(THE SOCIO-ECONOMIC STUDY OF PAKKHAOSAN COMMUNITY, MUANG DISTRICT, SARABURI PROVINCE : A CASE STUDY OF A STONE MORTAR PRODUCTION GROUP.)

ชูใจ สหัสดี ๔๑๖๕๘๘ LCRU/M

ศศ.ม. (พัฒนาชนบทศึกษา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ : ภัททิยา ยิมเรวัต, ยงยุทธ บุราสิทธิ์, พรทิพย์ อุษุภรัตน์

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่อง สังคมและเศรษฐกิจชุมชนปากข้าวสาร อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี กรณีศึกษากลุ่มทำครกหิน ได้กำหนดวัตถุประสงค์ในการศึกษาไว้ ๓ ประเด็นหลักคือ เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจของชุมชน เพื่อศึกษาปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกที่ส่งผลให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลง และเพื่อศึกษาการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของชุมชนต่อการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว การศึกษาครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ จากการศึกษาพบว่า การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจของชุมชนเกิดจากการพัฒนากระบวนการผลิตของชุมชน ที่พัฒนาจากอาชีพชาวนาสู่ช่างตีครกหิน บนเส้นทางการพัฒนาดังกล่าวได้สร้างนายทุนผู้ควบคุมกระบวนการทำครกหิน และผู้สูญเสียอาชีพทำครกหิน ปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดภาวะการดังกล่าวมีทั้งปัจจัยภายในชุมชนเอง คือ ๑) เกิดจากการนำนวัตกรรมใหม่เข้ามาใช้ในกระบวนการผลิตครกหิน ๒) ระบบการผลิตครกหินและชุมชนพัฒนาเข้าสู่กระบวนการผลิต และการบริโภคที่เกี่ยวข้องตลาดสมัยใหม่ ๓) กระบวนการทำครกหินแบบใหม่ไม่มีพื้นที่ให้กับสมาชิกภายในชุมชนทุกคนดังเช่นกระบวนการผลิตครกหินแบบเก่า ๔) เถ้าแก่หรือพ่อค้าครกหินภายในชุมชนได้เติบโตและเข้มแข็งจนสามารถควบคุมกระบวนการในการผลิตครกหินได้ทั้งหมด และปัจจัยภายนอกที่เป็นแรงบีบ คือ ๑) ตลาดรับซื้อครกหินผลักดันให้กระบวนการการผลิตครกหินเปลี่ยนแปลงไป ส่งผลให้ชุมชนเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย ๒) หน่วยงานราชการมีส่วนสนับสนุนให้กระบวนการในการผลิตครกหินเปลี่ยนแปลงไป และ ๓) แรงผลักดันเกิดจากความต้องการแรงงานในภาคอุตสาหกรรม เหตุผลดังกล่าวมาส่งผลให้วิถีชีวิตของคนในชุมชนเปลี่ยนแปลง และต้องปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตเพื่อตอบสนองต่อระบบการผลิตแบบใหม่ที่เกิดขึ้น โดยการปรับตัวเกิดขึ้นในสองลักษณะคือ สามารถปรับตัวให้เข้ากับระบบการผลิตครกหินแบบใหม่ได้ และการปรับเปลี่ยนเข้าสู่กระบวนการผลิตแบบใหม่คือกลายเป็นแรงงานในโรงงานอุตสาหกรรม

งานศึกษาชิ้นนี้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า การเปลี่ยนแปลงกระบวนการในการผลิตของแต่ละชุมชนจัดเป็นเงื่อนไขสำคัญในการกำหนดโครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจ การจะทำให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ รัฐหรือผู้เกี่ยวข้องควรตระหนักให้ถี่ถ้วนว่าควรดำเนินการหรือมีบทบาทอย่างไรที่จะเอื้อให้คนในชุมชนอันหมายถึงคนส่วนใหญ่ สามารถพึ่งตนเองได้อย่างมีศักดิ์ศรีและสามารถธำรงความเป็นชุมชนไว้ได้

คำสำคัญ : สังคมและเศรษฐกิจ, การศึกษาชุมชน, จังหวัดสระบุรี

๑๒๓ หน้า ISBN ๙๗๔-๐๔-๓๔๕๖-๘

THE SOCIO-ECONOMIC STUDY OF PAKKHAOSAN COMMUNITY, MUANG DISTRICT, SARABURI PROVINCE : A CASE STUDY OF A STONE MORTAR PRODUCTION GROUP.

CHUJAI SAHASSADEE 4136589 LCRU/M

M.A. (RURAL DEVELOPMENT STUDIES)

ADVISOR : PATTIYA JIMREIVAT, YOUNGYUTH BURASITH, PORNTHIP USUPARAT

ABSTRACT

The objectives of this socio-economic study of the Pakkhaosan community in Saraburi were : to do a case study of a stone mortar production group, to study changes of the socio-economic structure in the community, to investigate external and internal factors affecting the changes, and to investigate the adjustment in the way of life of community members due to the changes. A qualitative research method was used to analyze the data.

The study results revealed that the changes stemmed from the development of production process from agrarian to a pre-industrial system of stone mortar production. On the road to development, capitalists, who controlled the production process and community members, who lost their mortar producing occupations, were created. The factors contributing to the changes were both internal and external. Internal factors included (1) the implementation of innovations in the production process, (2) the production system and the community being led into a production process and consumption style, which were related to a style of modern market, (3) a new production process in which workers are made redundant by manufacturing equipment, and (4) buyers or traders being so empowered that they could control all of the production process. The external factors were (1) market forcing the change in the production process and affecting a change in the community's way of life, (2) the bureaucratic system promoting the change in the production process, and (3) a pull factor due to labor needs in the industrial sector. The result was that adjustment to a new way of life was made in response to the new production process. The adjustment was of two kinds: being able to adjust to a new mortar production process and becoming laborers in the industrial sector.

The study findings indicated that changes in the production process were important conditions in defining the socio-economic structure of each community. To enable a community to become self-reliant, and that concerned state agencies or individuals should be well aware of what aspects or roles they should be involved in so that community members are able to maintain self-reliance with dignity while at the same time, a sense of community.

KEYWORDS : SOCIO-ECONOMIC, COMMUNITY STUDY, SARABURI PROVINCE

123 pages ISBN 974-04-3456-8

สารบัญ

กิตติกรรมประกาศ	ก
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
สารบัญแผนภูมิ	ญ
สารบัญแผนที่	ฉ
บทที่ ๑ บทนำ.....	๑
๑. ความสำคัญและที่มาของปัญหา.....	๑
๒. วัตถุประสงค์	๒
๓. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๒
๔. ขอบเขตพื้นที่การวิจัย	๓
๕. นิยามคำสำคัญ.....	๓
๖. กรอบแนวคิดในการศึกษา	๔
บทที่ ๒ แนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๕
๑. แนวคิดหลักในการศึกษา	๕
๑.๑ แนวคิดการเปลี่ยนแปลงด้านสังคมและเศรษฐกิจ	๕
๑.๒ แนวคิดเรื่องการปรับตัว	๕
๑.๓ แนวคิดเศรษฐศาสตร์การเมือง	๑๐
๒. หนังสือและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๑๕
๒.๑ หนังสือเกี่ยวกับครกหิน	๑๕
๒.๒ งานศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม	๑๖
๒.๓ เอกสารงานวิจัยเกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชนตามแนวเศรษฐศาสตร์การเมือง ...	๑๖
บทที่ ๓ วิธีการศึกษา.....	๑๕
๑. พื้นที่ในการศึกษา	๑๕
๒. ขั้นตอนการศึกษา.....	๑๕
๒.๑ การศึกษาเอกสาร	๑๕
๒.๒ การเก็บข้อมูลภาคสนาม	๑๕
๒.๓ การตรวจสอบข้อมูล	๑๕

สารบัญ (ต่อ)

๒.๔	วิเคราะห์ข้อมูล	๒๐
๒.๕	การนำเสนอข้อมูล	๒๐
๓.	ประชากรที่ใช้ในการศึกษาและแนวคำถาม	๒๐
๓.๑	ชาวบ้าน	๒๐
๓.๒	กลุ่มผู้นำ	๒๑
๓.๓	กลุ่มองค์กรภายนอกหรือผู้ที่เกี่ยวข้อง	๒๑
บทที่ ๔	ลักษณะทั่วไปของพื้นที่ศึกษา.....	๒๒
๑.	ตำบลปากข้าวสาร	๒๓
๒.	การเมืองการปกครอง	๒๗
๓.	สภาพเศรษฐกิจ	๒๕
๓.๑	การทำมาหากินก่อนการเวนคืน	๒๕
๓.๒	การตั้งบ้านหลังการเวนคืนด้วยเหตุผลทางเศรษฐกิจ	๓๐
๓.๓	การทำมาหากินหลังจากเวนคืน	๓๖
๔.	สภาพทางสังคม	๓๘
๔.๑	การตั้งบ้านเรือนก่อนการเวนคืน	๓๘
๔.๒	ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน	๔๑
บทที่ ๕	ชุมชนทำครกหิน.....	๔๔
๑.	ความเป็นมาของชุมชนทำครกหิน	๔๔
๒.	ความเป็นมาของอาชีพทำครกหิน	๔๕
๓.	พัฒนาการด้านอาชีพของชุมชนทำครกหิน	๕๐
๓.๑	แสวงหาอาชีพ	๕๑
๓.๒	อาชีพทำครกหินเฟื่องฟู	๕๑
๓.๓	โรงงานอุตสาหกรรม	๕๑
๓.๔	กลับบ้านมาทำครกหิน...หลากหลายทางเลือก	๕๒
๔.	ลักษณะครอบครัวของชุมชนทำครกหิน	๕๓
๔.๑	ครอบครัวในชุมชนทำครกหิน	๕๓
๔.๒	ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนทำครกหิน	๕๗
๕.	ครกหิน	๖๑
๕.๑	เครื่องมือและพัฒนาการของการใช้เครื่องมือในการทำครกหิน	๖๑
๕.๒	หิน	๖๔
๕.๓	อาชีพหาหิน	๖๘

สารบัญ (ต่อ)

๖. ตลาดครกหิน	๓๐
๖.๑ ตลาดภายในชุมชน	๓๐
๖.๒ ตลาดภายนอกชุมชน	๓๒
๗. กลุ่มผู้ผลิตครกหิน	๓๓
บทที่ ๖ บทวิเคราะห์	๓๕
๑. การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจของชุมชน	๓๖
๑.๑ การสูญเสียที่ดินทำกิน	๓๖
๑.๒ การสูญเสียสิทธิชุมชนในการใช้สอยทรัพยากรธรรมชาติ	๓๘
๑.๓ การเปลี่ยนแปลงระบบการผลิต	๓๕
๑.๔ ความต้องการแรงงานในภาคอุตสาหกรรม	๘๘
๑.๕ ระบบการผลิตแบบใหม่สร้างช่องว่างรายได้นำไปสู่การสร้างชนชั้น ของคนในชุมชน : เก้าแก่-ลูกน้อง	๘๕
๒. ปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกที่ส่งผลให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลง	๘๕
๒.๑ ปัจจัยภายใน	๕๐
๒.๒ ปัจจัยภายนอก	๕๓
๓. การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของชุมชนต่อการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว	๕๕
๓.๑ ชาวบ้านปรับตนเองไปในทิศทางตอบสนองต่อโรงงานอุตสาหกรรม	๕๕
๓.๒ ชาวบ้านปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตเพื่อตอบสนองให้เข้ากับระบบ- การผลิตแบบใหม่	๕๖
บทที่ ๗ บทสรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	๕๘
สรุปผลการศึกษา	๕๕
อภิปรายผล	๑๐๒
ข้อเสนอแนะ	๑๐๔
บรรณานุกรม	๑๐๕
ภาคผนวก ก. รายชื่อผู้ให้ข้อมูลภาคสนาม	๑๐๘
ภาคผนวก ข. รูปภาพ	๑๑๑
ภาพที่ ๑ ภูเขาที่เป็นแหล่งในการหาหิน	๑๑๒
ภาพที่ ๒ หินที่โผล่เหนือพื้นดิน “ใช้ไม่ได้” และหินบริเวณที่ใช้สัจจร “ไม่ใช่”	๑๑๒
ภาพที่ ๓ บ่อหิน	๑๑๓

สารบัญ (ต่อ)

ภาพที่ ๔	หุ่นครก หุ่นสาว	๑๑๓
ภาพที่ ๕	อุปกรณ์ทำครกหิน	๑๑๔
ภาพที่ ๖	แท่นกลึง	๑๑๕
ภาพที่ ๗	ครกหินจากแท่นกลึง	๑๑๕
ภาพที่ ๘	ผลิตภัณฑ์หิน อื่นๆ	๑๑๖
ประวัติผู้วิจัย			๑๑๗
EXECUTIVE SUMMARY			๑๑๘

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิที่ ๑ แสดงกรอบแนวคิดในการศึกษา	๕
แผนภูมิที่ ๒ แสดงกระบวนการผลิตครกหินที่เปลี่ยนแปลงไป	๘๕

สารบัญแผนที่

แผนที่ ๑	แสดงการแบ่งเขตอำเภอในจังหวัดสระบุรี	๒๒
แผนที่ ๒	แสดงการแบ่งเขตตำบลปากข้าวสาร	๒๔
แผนที่ ๓	แสดงการตั้งบ้านเรือนตามกลุ่มชาติพันธุ์ก่อนประกาศเวนคืน	๓๕
แผนที่ ๔	ชุมชนทำครกหิน	๔๘

บทที่ ๑ บทนำ

๑. ความสำคัญและที่มาของปัญหา

พื้นที่ตำบลปากข้าวสาร อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี มีลักษณะเป็นที่ราบและส่วนหนึ่งเป็นที่ราบลุ่มเชิงเขา ชาวบ้านใช้พื้นที่บริเวณดังกล่าวเพื่อการทำนา ยามว่างเว้นจากการทำนาชาวบ้านจะขึ้นไปหาของป่าบนภูเขาซึ่งอยู่ไม่ไกลจากที่พักอาศัยของตนมากนัก

ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๓ ทางราชการทหารต้องการพื้นที่เพื่อขยายหน่วยงาน จึงมีการเวนคืนตาม “พ.ร.ฎ. กำหนดเขตหวงห้ามที่ดิน ในท้องที่อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี - ๒๔ พฤษภา ๒๕๕๓” (ที่มา กองประวัติศาสตร์ กรมยุทธการทหารบก, ๒๕๐๕) นับเป็นการเปลี่ยนแปลงการถือครองที่ดินครั้งใหญ่ เพราะที่ดินซึ่งมีอาณาเขตกว้างขวางได้ถูกเปลี่ยนผู้ถือครอง แม้ก่อนหน้านี้อาณาที่ดินบางส่วนได้ถูกเวนคืนเพื่อขยายเส้นทางสู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือโดยการรถไฟ (พ.ศ. ๒๕๑๒) และถูกเวนคืนเพื่อการขยายเขตถนนพหลโยธิน (พ.ศ. ๒๕๑๕) นอกจากนั้นก็เป็นการเปลี่ยนมือเจ้าของที่ดินโดยการซื้อขาย แต่พื้นที่ที่เกิดจากกิจกรรมดังกล่าวมิได้เป็นบริเวณกว้างเช่นครั้งนี้ ถึงแม้ว่าพื้นที่ตำบลปากข้าวสารเป็นเพียงส่วนหนึ่งของพื้นที่ที่เวนคืน แต่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้ทำให้พื้นที่เกษตรกรรมโดยรวมของตำบลเปลี่ยนเป็นพื้นที่ของทางทหารไปกว่าร้อยละ ๗๐ ของพื้นที่ทั้งหมด และชาวบ้านทุกคนต้องอพยพออกจากพื้นที่ภายหลังจากที่ได้รับค่าเวนคืน

การอพยพของชุมชนจากพื้นที่เดิมนี้มีค่าใช้จ่ายเพียงการออกไปเพื่อหาที่อยู่ใหม่ แต่คือ การต้องเปลี่ยนฐานทรัพยากรที่หล่อเลี้ยงชาวปากข้าวสาร อาทิ ที่นา ที่ถึงแม้ว่าเริ่มแรกจะเป็นการเข้ามาจับจองมิใช่โดยการซื้อหาและเมื่อต้องย้ายออกไปก็ได้รับค่าเวนคืน แต่จำนวนเงินดังกล่าวไม่มากพอที่จะนำไปซื้อที่นาใหม่ นอกจากนี้ป่าไม้และภูเขาซึ่งเป็นอีกทรัพยากรหนึ่งของชุมชนที่ชาวบ้านสามารถขึ้นไปใช้ประโยชน์เพื่อหากินและทำเป็นอาชีพตลอดมา เช่น หาหน่อไม้ เห็ด ฟืน ฯลฯ ได้ถูกผนวกเข้ากับการเวนคืน ทำให้จากนี้ชาวบ้านจะไม่สามารถใช้ประโยชน์จากป่าและภูเขาได้อีกต่อไป ดังนั้นเมื่อหมดที่นาและผืนป่า ภูมิปัญญาต่างๆ ในการประกอบอาชีพดังกล่าวที่ได้สั่งสมมาจึงต้องหมดไปด้วย อีกทั้งการที่ชาวบ้านต้องหาอาชีพใหม่ เช่น เข้าสู่ภาคอุตสาหกรรม หรือ

อาชีพทำครกหิน ยังเป็นการทำให้ภูมิปัญญาเดิมในการดำเนินชีวิตต้องเปลี่ยนไปโดยสิ้นเชิง

อนึ่ง ผลผลิตทำครกหินของตำบลปากข้าวสาร ถือเป็นผลิตภัณฑ์สำคัญที่สร้างรายได้ให้กับคนในชุมชนนับแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน แต่กลับไม่เป็นที่รู้จักของคนทั่วไป เมื่อก้าวถึงครกหินแล้วก็ต้องเป็นอ่างศิลา จังหวัดชลบุรี ซึ่งเป็นแหล่งผลิตครกหินจนมีชื่อเสียงเป็นที่แรกของไทย ปัจจุบันอ่างศิลายังคงมีการผลิตครกหินอยู่ แต่ไม่ได้ใช้วัตถุดิบภายในพื้นที่ เนื่องจากหินเป็นทรัพยากรที่ใช้แล้วหมดไป หินสำหรับทำครกที่อ่างศิลาจึงหมดลง วัตถุดิบหินที่อ่างศิลาใช้จึงเป็นการสั่งซื้อจากที่อื่น เช่น ที่จังหวัดสระบุรี เป็นต้น

อย่างไรก็ดี การเปลี่ยนแปลงของชุมชนทำครกหินดังกล่าวส่งผลให้วิถีชีวิตของผู้คนปากข้าวสารเปลี่ยนแปลง ผู้ศึกษาจึงต้องการศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจของกลุ่มผู้ทำครกหินในตำบลปากข้าวสาร อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี โดยจะศึกษาสภาพสังคมและเศรษฐกิจของชุมชนผู้ประกอบอาชีพทำครกหินก่อนที่จะหันมาประกอบอาชีพทำครกหินว่า พวกเขาเคยอยู่ที่ใดมีวิถีชีวิตเป็นอย่างไร เมื่ออพยพมาอยู่ที่แห่งใหม่ทำไมจึงหันมาประกอบอาชีพทำครกหิน และจากกระบวนการต่างๆ ในการผลิตครกหินทำให้ความสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชนเป็นเช่นใด และส่งผลอย่างไรต่อสังคมของชุมชนผลิตครกหินแห่งนี้

๒. วัตถุประสงค์

๑. เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจของชุมชนทำครกหิน
๒. เพื่อศึกษาปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกที่ส่งผลให้ชุมชนแห่งนี้เกิดการเปลี่ยนแปลง
๓. เพื่อศึกษาการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของคนในชุมชนต่อการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว

๓. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑. เพื่อทราบถึงการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจของชุมชนทำครกหิน
๒. เพื่อทราบปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกที่ส่งผลให้ชุมชนนี้เกิดการเปลี่ยนแปลง
๓. เพื่อทราบวิถีชีวิตของคนในชุมชนที่ปรับเปลี่ยนจากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว
๔. เพื่อเป็นข้อมูลสำหรับหน่วยงานต่างๆ และผู้สนใจที่จะเข้าไปศึกษาชุมชนปากข้าวสารในลำดับต่อไป

๔. ขอบเขตพื้นที่การวิจัย

หมู่ที่ ๒ บ้านเขาโปร่ง และ หมู่ที่ ๓ บ้านใหม่สามัคคี ตำบลปากข้าวสาร อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีประชากรประกอบอาชีพเกี่ยวกับการทำครกหินเป็นอาชีพหลักกว่า กึ่งหนึ่งของครัวเรือนทั้งหมด

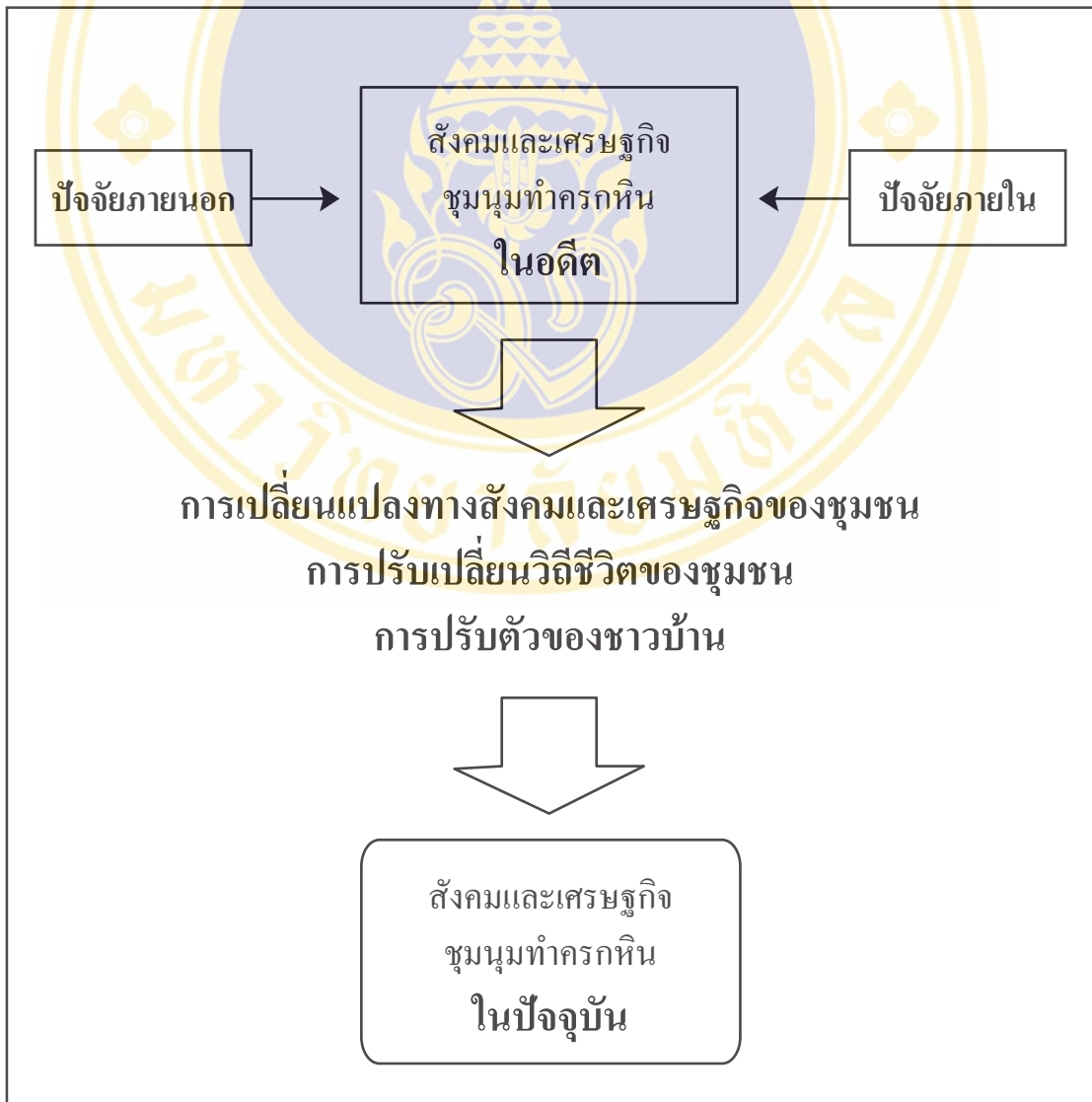
๕. นิยามคำสำคัญ

สังคม	หมายถึง	ความสัมพันธ์ในแบบแผนการดำเนินชีวิตของกลุ่มคนที่ตั้งบ้านเรือนที่อยู่อาศัยในพื้นที่ทำครกหิน ตำบลปากข้าวสาร อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี
เศรษฐกิจ	หมายถึง	ความสัมพันธ์ในวิถีการผลิต ความสัมพันธ์ทางการผลิต และแบบแผนในการผลิตครกหินของคนในชุมชนแห่งนี้
ชุมชน	หมายถึง	กลุ่มคนที่ประกอบอาชีพทำครกหินซึ่งอาศัยอยู่ในเขตพื้นที่ตำบลปากข้าวสาร อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี
เจ้าแก้ว	หมายถึง	ผู้ที่รับซื้อครกหินทั้งที่ทำด้วยมือ และแท่นกลึง จากผู้ผลิตครกหินในชุมชนเพื่อนำไปขายหรือส่งขายในลำดับต่อไป นอกจากนี้ยังเป็นผู้อำนวยความสะดวกด้านเครื่องมือในการผลิตครกหินแก่ลูกน้อง เช่น ลูกน้องสามารถซื้อเหล็กที่ใช้ในการสกัดหินได้จากเจ้าแก้วในราคาใกล้เคียงกับตลาดโดยไม่ต้องเสียเวลาและค่าเดินทางเพื่อไปหาซื้อเอง และเป็นผู้ให้ความช่วยเหลือด้านการเงินแก่ลูกน้องในยามคับขัน เช่น ค่าเล่าเรียน ค่ารักษาพยาบาล ฯลฯ
ลูกน้อง	หมายถึง	ผู้ที่เป็นลูกจ้างในการผลิตครกหินทั้งที่ทำด้วยมือและแท่นกลึงของเจ้าแก้ว ซึ่งอาจเป็นคนในท้องถิ่น หรือมาจากต่างถิ่น นอกจากนี้ลูกน้องยังหมายถึง ผู้ที่ทำหุนหินส่งเจ้าแก้วเฉพาะรายอีกด้วย
หุนหิน	หมายถึง	หินที่ผ่านการใช้เหล็กสกัดให้มีขนาดเล็กลงจนพอเหมาะกับขนาดของครกและสากที่ต้องการ นอกจากนี้ยังมีคำเรียกหุนหินของครกว่า “หุนครก” และหุนหินของสากว่า “หุนสาก”

๖. กรอบแนวคิดในการศึกษา

การศึกษาความเป็นมาของชุมชนท่าครกหิน ตำบลปากข้าวสาร อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี เพื่อต้องการทราบว่า ๑) อะไรคือปัจจัยภายในและอะไรคือปัจจัยภายนอกที่ทำให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งทางสังคมและเศรษฐกิจ ๒) และเมื่อเปลี่ยนแปลง ชุมชนเปลี่ยนแปลงอย่างไร นอกจากนี้ ๓) คนในชุมชนมีการปรับตัวและปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของตนเองอย่างไรในการเปลี่ยนแปลงนั้น โดยใช้แนวคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจ แนวคิดเรื่องการปรับตัว และแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์การเมืองในการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นดังกล่าว

แผนภูมิที่ ๑ แสดงกรอบแนวคิดในการศึกษา

บทที่ ๒

แนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑. แนวคิดหลักในการศึกษา

๑.๑ แนวคิดการเปลี่ยนแปลงด้านสังคมและเศรษฐกิจ

- ๑) ความหมายของการเปลี่ยนแปลง
- ๒) แนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม
- ๓) แนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ

๑.๒ แนวคิดเรื่องการปรับตัว

๑.๓ แนวคิดเศรษฐศาสตร์การเมือง

๑.๑ แนวคิดการเปลี่ยนแปลงด้านสังคมและเศรษฐกิจ

๑) ความหมายของการเปลี่ยนแปลง

การเปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งที่มิประจําทั้งในสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต ถือเป็นสัจจะธรรมที่เที่ยงแท้ซึ่งพุทธศาสนาได้กล่าวไว้ตลอดมากกว่า ๒,๕๐๐ ปี การทำความเข้าใจกับการเปลี่ยนแปลงของสิ่งรอบข้างจึงถือเป็นสิ่งสำคัญ โดยเฉพาะการทำความเข้าใจกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจ ซึ่งนั่นหมายรวมถึงวัฒนธรรมด้วย เมื่อเกิดความเข้าใจมนุษย์จะเกิดภูมิปัญญาในการกำหนดความสัมพันธ์กับสิ่งรอบข้างได้อย่างถูกต้อง สุดท้ายจะนำไปสู่ประโยชน์สูงสุดในการนำมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต แต่ก่อนที่จะกล่าวถึงแนวคิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจจะขอกล่าวถึงความหมายของการเปลี่ยนแปลงที่นักวิชาการได้ให้ไว้ เช่น สนิท สมักรการ (๒๕๒๕ : ๒) ให้ความหมายไว้ว่า การเปลี่ยนแปลงไม่ได้หมายถึงการเคลื่อนที่หรือเคลื่อนไหวของสิ่งของหรือบุคคล แต่การ “เปลี่ยนแปลง” ในที่นี้หมายถึง ความแตกต่างที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องในช่วงเวลาหนึ่งขององค์กรหนึ่งซึ่งยังคงตัวอยู่ได้ ในขณะที่ Nisbet, ๑๙๖๑ (อ้างใน สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, ๒๕๓๐) กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ในสังคมมนุษย์โดยมองมนุษย์เป็นที่ตั้งแล้วมองว่า

๑. การเปลี่ยนแปลงเป็นเรื่องธรรมชาติ คือมีทั้งเกิด แก่ เจ็บ และตาย
๒. การเปลี่ยนแปลงมีอยู่ตลอดเวลา ซึ่งปัจจัยที่ผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เช่น

กฎ ข้อบังคับต่างๆ ของสถาบัน

๓. การเปลี่ยนแปลงเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ที่จะผ่านขั้นตอนต่างๆ ของสังคมไปสู่ขั้นตอนที่สมบูรณ์กว่า และพัฒนาไปถึงขั้นตอนสุดท้าย เช่น การเปลี่ยนแปลงทางสังคมตามแนวคิดของ คาร์ล มากซ์

๔. การเปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งจำเป็น เพื่อให้มนุษย์มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และ

๕. การเปลี่ยนแปลงเป็นรูปแบบหนึ่งของสังคมมนุษย์

จากความหมายที่ยกมาแสดงให้เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงเป็นภาวะธรรมชาติที่เกิดขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงมิได้และเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องตลอดเวลา ทั้งที่ควบคุมได้หากรู้เหตุปัจจัยของการเปลี่ยนแปลงนั้น และที่ไม่สามารถควบคุมได้ตามที่ต้องการ ความหมายที่จะนำมาใช้ในการศึกษาครั้งนี้จึงเน้นที่ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจที่มีคนเป็นศูนย์กลางในการก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง โดยมองไปที่การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคม ทางเศรษฐกิจ ตลอดถึงวัฒนธรรมของชุมชนที่ทำการศึกษา ว่าเกิดจากปัจจัยใด และส่งผลกระทบต่อชุมชนอย่างไร

๒) แนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

การอยู่อาศัยร่วมกันของคนที่มีวัฒนธรรมร่วมกัน พอที่จะเรียกกลุ่มคนดังกล่าวได้ว่า กลุ่มทางสังคม กลุ่มดังกล่าวถือเป็นสภาวะธรรมอย่างหนึ่งที่อยู่ภายใต้กฎแห่งการเปลี่ยนแปลง ซึ่งการเปลี่ยนแปลงหาได้สะท้อนนัยยะสำคัญของตัวเองไม่ แต่กลับทำหน้าที่สะท้อนให้เห็นถึงพลังของสังคมนั้นๆ ว่าสามารถเผชิญกับสิ่งต่างๆ และสามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ได้ เช่นเดียวกับสังคมชนบทไทย ที่กำลังอยู่บนเส้นทางแห่งการพัฒนาทั้งจากเงื่อนไขปัจจัยจากตัวชุมชนเองและจากแรงบีบแห่งการพัฒนาตามความมุ่งหมายของรัฐ ปัจจัยทั้งสองนี้ล้วนส่งผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงทั้งสิ้น การนำแนวคิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่นักวิชาการได้ให้ความหมายไว้จะทำให้ผู้ศึกษา สามารถนิยามความหมายของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพทำครกหินได้ชัดเจนขึ้น และช่วยให้ผู้ศึกษาใช้เป็นกรอบในการมองสังคมของชุมชนในงานศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ซึ่งพัทยา สายหู (๒๕๑๘ : ๒๕๘) กล่าวว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเป็นการเปลี่ยนแปลงถึงระบบความสัมพันธ์ของคนที่อยู่ร่วมกันในสังคม

เมธอมลย์ ราชภัณฑรัรักษ์ (๒๕๒๑ : ๑๔-๑๕) อธิบายว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมหมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในโครงสร้างทางสังคม ได้แก่ ระเบียบ กฎเกณฑ์ แบบความสัมพันธ์ในสังคม ตลอดจนสถานภาพ บทบาท อำนาจหน้าที่ ลักษณะความเกี่ยวข้องพึ่งพาอาศัยกันระหว่างบุคคล กลุ่มและสถานภาพต่างๆ ในสังคม ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงในระบบสังคม มีผล

กระทบกระเทือนต่อความเป็นอยู่ของสมาชิกในสังคมและเกี่ยวข้องกับการปรับตัวของบุคคลกลุ่มต่างๆ และสถาบันต่างๆ ให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป

Fairchild, Ed., ๑๙๕๕ (อ้างในคณินนิตย์ สิ้นธุยะ ๒๕๔๐: ๑๑) กล่าวว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเป็นลักษณะหนึ่งของกระบวนการ แบบแผน หรือรูปแบบสังคมซึ่งมีการผันแปรหรือมีการเปลี่ยนแปลง และยังมีผลของการเปลี่ยนแปลงต่างๆ อย่างของกระบวนการทางสังคม ซึ่งการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอาจก้าวหน้าหรือล่าช้าก็ได้ เป็นทั้งการเปลี่ยนแปลงอย่างถาวรหรือชั่วคราว อย่างมีการวางแผนหรือเปลี่ยนแปลงโดยไม่ได้วางแผน จะเป็นการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางเดียวหรือหลายทิศทาง และอาจก่อให้เกิดประโยชน์หรือโทษ ก็ได้เช่นกัน

Wilbert E. Moore, ๑๙๖๘ (คณินนิตย์, อ้างแล้ว) ได้ให้ความหมายว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเป็นการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญทางโครงสร้างของสังคม และเป็นการเปลี่ยนแปลงแบบแผนของการกระทำทางสังคม (social action) การปะทะสัมพันธ์ทางสังคม (social interaction) รวมถึงผลที่เกิดขึ้นและการแสดงออกของ โครงสร้างทางสังคมอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง กับ บรรทัดฐาน (norm) ทางสังคม ค่านิยม (value) และผลผลิตสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรม

ตัวอย่างแนวคิดของนักวิชาการที่ยกมาต่างมองการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ว่า เป็นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคม ซึ่งส่งผลต่อการกำหนดวิถีชีวิตของคนในสังคมขึ้นใหม่ ทั้งในด้านการกำหนดความสัมพันธ์ของคนในสังคม ระเบียบกฎเกณฑ์ แบบแผนในการดำเนินชีวิต เป็นต้น โดยการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจะค่อยๆ เป็น ค่อยๆ ไป หรือจะเปลี่ยนแปลงโดยฉับพลัน ขึ้นอยู่กับปัจจัยเงื่อนไขต่างๆ ที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ซึ่งแนวคิดนี้จะให้ภาพของชุมชนชนบทที่ศึกษาว่า ชุมชนมีความเป็นมาอย่างไร และกำลังเป็นอยู่อย่างไร

นอกจากนี้ยังมีนักวิชาการอีกส่วนหนึ่งที่นำเสนอให้เห็นว่า สังคมของชุมชนชนบทไทยมีความเปลี่ยนแปลงด้วยสาเหตุใด จากสาเหตุภายในของชุมชนเอง หรือจากสาเหตุภายนอก หรืออาจจะเกิดจากเหตุผลทั้งสองส่วน นั่นคือ

บรรพต วีรชัย (๒๕๒๐ : ๗๖) ได้แบ่งปัจจัยที่มีอิทธิพลกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมออกเป็น ๔ ลักษณะคือ

๑) ปัจจัยทางนิเวศวิทยา (Ecology) ได้แก่ สิ่งแวดล้อมในทางภูมิศาสตร์ และสิ่งแวดล้อมด้านประชากร

๒) การสร้างสิ่งใหม่ (Innovation) ได้แก่ การประดิษฐ์ และการค้นพบ

๓) การเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี (Technology) ผลที่มนุษย์นำความรู้ความสามารถตลอดถึงการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในลักษณะโครงสร้างทางสังคม ตลอดจนสถาบันต่างๆ ในสังคม

๔) การขัดกันและการแข่งขัน (Conflict and Competition) เป็นกระบวนการทางสังคมที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เช่น ในขณะที่กลุ่มบุคคลมีการแข่งขันกันจะสร้างหรือประดิษฐ์สิ่งใหม่ๆ ให้ดีกว่าของเดิมของกลุ่มแข่งขันในลักษณะของการประกอบธุรกิจ เป็นต้น

ส่วน สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (๒๕๒๕ : ๑๖๐-๑๖๑) ได้กล่าวสรุปถึงปัจจัยของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมไว้ว่ามี ๒ ปัจจัยใหญ่ๆ คือ

๑) ปัจจัยภายนอก เป็นปัจจัยที่เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติ การเปลี่ยนแปลงด้านประชากร อิทธิพลของวัฒนธรรมอื่น และความก้าวหน้าของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

๒) ปัจจัยภายใน ได้แก่ การกระทำของปัจเจกบุคคลในสังคม การวางแผนพัฒนาสังคม และระบบค่านิยมทางสังคม

๓) แนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (๒๕๒๐ : ๑๕) ได้ให้ความหมาย การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของชาวชนบทว่า หมายถึง การที่ชาวบ้านรู้จักเทคนิคและวิธีการสมัยใหม่มากขึ้น โดยเทคนิคเหล่านี้มักจะได้รับการถ่ายทอดเป็นหลัก และได้กล่าวถึง (๒๕๒๕ : ๕๕) ลักษณะแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของสังคมชนบทไทยไว้ว่า

๑) ชาวชนบทใช้เทคนิควิทยาศาสตร์ใหม่เพิ่มมากขึ้น และมีการศึกษามากขึ้น

๒) มีแนวโน้มทำให้การเกษตรเป็นไปเพื่อการค้า แทนที่การผลิตเพื่อบริโภคมากขึ้น

๓) ความชำนาญงานเฉพาะอย่างในชนบทมีไม่มากแต่มีแนวโน้มมากขึ้นในอนาคต

๔) มีการเพิ่มทุนในการทำเกษตรกรรมสมัยใหม่

ระบบเศรษฐกิจเป็นระบบพื้นฐานสำคัญของสังคม เนื่องจากมีความเกี่ยวข้องกับชีวิตของคนทุกคนในสังคม การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจจึงส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในสังคมนั้นๆ ทั้งในทางที่ดีและไม่ดี นอกจากนี้ยังส่งผลสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงรอบด้าน ทั้งความสัมพันธ์ทางการผลิต ระบบการผลิต สถาบันต่างๆ เช่น ระบบเครือญาติ จารีตประเพณี ความเชื่อ สถาบันทางศาสนา สถาบันครอบครัว หรือสถาบันอื่นทางสังคม ตลอดจนสิ่งที่เรียกว่า ระบบนิเวศที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติรอบข้าง

๑.๒ แนวคิดเรื่องการปรับตัว

Malm and Jamison, ๑๙๕๒ (อ้างใน จูฑาร์ตัน เมืองแก้ว ๒๕๓๗ : ๑๕) กล่าวถึงแนวคิดนี้ว่า เป็นวิธีการปรับตัวให้เป็นที่ไปตามความต้องการของตนเองในสภาพแวดล้อมซึ่งบางครั้งส่งเสริม บางครั้งขัดขวาง และบางครั้งสร้างความทุกข์ทรมาน กระบวนการปรับตัวนี้เกิดจากความจริงที่ว่า มนุษย์ทุกคนมีความต้องการ และสามารถใช่วิธีการต่างๆ ในการดำเนินการเพื่อให้บรรลุถึงความต้องการนั้นๆ ในสภาพแวดล้อมที่ปกติธรรมดาหรือมีอุปสรรคขัดขวางต่างๆ กันไป

Lazarus, ๑๙๖๕ (อ้างใน นริภรณ์ จงพิรเดชาพันธ์, ๒๕๔๑ : ๕) ได้ให้ทรรศนะเกี่ยวกับการปรับตัวไว้ด้วยเช่นกันว่า มีจุดเริ่มต้นมาจากการปรับตัวทางชีววิทยาโดยใช้ศัพท์ภาษาอังกฤษว่า Adaptation ซึ่งเป็นความคิดทางทฤษฎีวิวัฒนาการของ Darwins ที่กล่าวว่า “เผ่าพันธุ์ที่แข็งแรงเท่านั้น ที่จะสามารถปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมต่างๆ และสามารถดำรงเผ่าพันธุ์อยู่ได้” ภายหลังจากจิตวิทยาได้นำแนวคิดดังกล่าวมาประยุกต์ใช้ โดยใช้คำภาษาอังกฤษว่า Adjustment โดยได้อธิบายว่า “มนุษย์ต้องมีการปรับตัว ปรับพฤติกรรมของตนเอง ให้สอดคล้องกับความต้องการภายในของตนเอง และสภาพแวดล้อมทางสังคม” ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมจึงมักจะเป็นผลเนื่องมาจากการปรับตัวที่ไม่สอดคล้องจึงทำให้เกิดปัญหาจิตใจ ซึ่งการปรับตัวของมนุษย์เป็นไปตามแรงผลักดัน ๒ อย่างคือ

๑) แรงผลักดันจากภายนอก (External Demands) เกิดจากการที่มนุษย์ต้องอยู่ในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง จึงต้องปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมและสังคมนั้นๆ

๒) แรงผลักดันจากภายใน (Internal Demands) ได้แก่ ความต้องการอาหาร น้ำ และ ความอบอุ่น เพื่อให้สามารถดำรงชีพอยู่ได้ด้วยความสุขสบาย และอีกส่วนหนึ่งเกิดจากสภาวะทางจิตซึ่งเป็นผลการเรียนรู้ เช่น ความต้องการความอบอุ่นใจ ความต้องการเป็นที่ยอมรับของสังคม และความต้องการความสำเร็จ

ส่วน สุรางค์ จันทเฒ (๒๕๒๗ : ๑๔) ก็ได้ให้ความหมายของการปรับตัวว่า หมายถึง การที่บุคคลแสดงพฤติกรรมต่างๆ เพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายปลายทางในสิ่งแวดล้อมของตน มนุษย์ทุกคนต้องการปรับตัวด้วยกันทั้งสิ้น แต่การปรับตัวของแต่ละคนจะมีแบบแผนที่แตกต่างกันออกไป และเมื่อมนุษย์ได้รับการตอบสนองความต้องการแล้ว ความตึงเครียดก็จะลดลงด้วย

นักวิชาการที่กล่าวมามีความเห็นที่สอดคล้องกันในส่วนที่ว่า การปรับตัวเป็นสิ่งจำเป็นของคน เพื่อให้ตนหรือชุมชนที่ตนเป็นสมาชิกอยู่สามารถดำเนินต่อไปได้อย่างปกติสุข โดยปัญหาต่างๆ

ทั้งที่เป็นปัญหาภายในและปัญหาภายนอกจะเป็นตัวหลักให้เกิดการปรับตัว ซึ่งการปรับตัวมีลักษณะหลากหลาย ทั้งการปรับตัวเฉพาะบุคคลหรือการปรับตัวของแต่ละสังคมแต่ละชุมชน สำหรับการปรับตัวของชุมชนสามารถเกิดขึ้นได้ทั้งจากการเปลี่ยนแปลงจากภายใน และการเปลี่ยนแปลงจากภายนอกขึ้นอยู่กับปัจจัยและเงื่อนไขของแต่ละชุมชน ทั้งในส่วนที่เป็นนามธรรม เช่น อุดมการณ์ ความเชื่อ ค่านิยม ภูมิปัญญา ขนบธรรมเนียม เป็นต้น หรือในส่วนที่เป็นรูปธรรม เช่น ระบบนิเวศ ประเพณีต่างๆ ระบบการผลิต ความสัมพันธ์ในการผลิต เครือญาติ วิถีชีวิตของคนส่วนใหญ่ในชุมชน ผู้นำ องค์กร และสถาบันต่างๆ เป็นต้น สิ่งต่างๆ เหล่านี้เมื่อเกิดการปะทะกับสิ่งใหม่ๆ จะเกิดการคล้อยตาม ผสมผสาน เปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขต่างๆ นั้น

๑.๓ แนวคิดเศรษฐศาสตร์การเมือง

แนวความคิดที่สำคัญอีกส่วนหนึ่งที่เกี่ยวกับระบบเศรษฐกิจในสังคมชนบทไทย ซึ่งจะเป็นอีกหนึ่งเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาชุมชนทำครกหินคือพัฒนาการของการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจ ซึ่งในอดีตนั้นจากข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับระบบเศรษฐกิจของชุมชนแห่งนี้ สามารถบอกได้ว่า เป็นเศรษฐกิจแบบดั้งเดิมที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต สิ่งแวดล้อม และอุดมการณ์ของชีวิต ซึ่งได้ผลิตวิธคิดจากการหล่อหลอมของปรัชญาแบบตะวันออกหรือแบบพุทธ ที่มองว่าคนเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ไม่ใช่เป็นเจ้าของธรรมชาติ จึงผูกติดอยู่กับรากฐานความพออยู่พอกินที่สัมพันธ์เชื่อมโยงกับระบบการผลิต การแจกจ่าย การบริโภค และการแลกเปลี่ยน ที่เรียกกันโดยทั่วไปว่า เศรษฐกิจวัฒนธรรม หรือ เศรษฐกิจชุมชน ดังที่ ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ ได้ให้ความหมายของคำว่า เศรษฐศาสตร์การเมืองว่าคือ ศาสตร์ว่าด้วยความสัมพันธ์ทางการผลิต ซึ่งเน้นในด้าน การวิเคราะห์สังคม และความสัมพันธ์ระหว่างคนในเชิงเศรษฐกิจ (ยศ สันตสมบัติ, ๒๕๓๐) และ สมภพ มานะรังสรรค์ (๒๕๒๔) กล่าวในทำนองเดียวกันว่า แนวการวิเคราะห์แบบเศรษฐศาสตร์การเมืองจะมุ่งประเด็นที่ความสัมพันธ์ทางการผลิต เนื่องจากแนวคิดนี้เห็นความสัมพันธ์ทางการผลิตเป็นเงื่อนไขสำคัญที่สุดในการก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในสังคม โดยความสัมพันธ์ดังกล่าวมีหน้าที่ทางสังคม ๓ ประการคือ

- ๑) หน้าที่ในการกำหนดรูปแบบทางสังคม การเข้าถึงทรัพยากร และการควบคุมปัจจัยการผลิต
- ๒) หน้าที่ในการจัดสรรแรงงานของสมาชิกในสังคมให้เหมาะสม
- ๓) หน้าที่ในการกำหนดรูปแบบการหมุนเวียน การกระจายผลผลิต และแรงงาน

ในขณะที่ วิทยากร เชียงกูล (๒๕๔๒ : ๑๕) ให้ความหมายว่า เศรษฐศาสตร์การเมือง

เน้นการศึกษาข้อเท็จจริง ปัญหา กระบวนการ และองค์กรทางเศรษฐกิจ โดยวิเคราะห์จากจุดยืนทางการเมืองและสังคม เศรษฐศาสตร์การเมืองจึงสนใจ ๑) การตัดสินใจทางเศรษฐกิจ ๒) ความสัมพันธ์ของอำนาจในระบบเศรษฐกิจ ๓) ความขัดแย้งระหว่างผลประโยชน์ต่างกัน และ ๔) ความเป็นธรรมในสังคม ซึ่งก่อนหน้านี้นี้ วิทยากร เชียงกูล (๒๕๓๒ : ๑๐๕) เคยกล่าวถึง เศรษฐศาสตร์การเมืองว่าเป็นระบบเศรษฐกิจไม่ใช่เป็นสิ่งที่คงที่ หากจะเปลี่ยนแปลงไปได้เมื่อวิถีการผลิตและความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นทางสังคมเปลี่ยนแปลงไป ดังนั้นเศรษฐศาสตร์การเมืองจึงเน้นเกี่ยวกับการพัฒนาทางเศรษฐกิจ การลงทุน การกำหนดราคา ภาวะเงินเฟ้อ และการว่างงาน ไม่ใช่เป็นเพียงปัญหาทางเศรษฐกิจเท่านั้น แต่มีเนื้อหาทางการเมืองด้วย

สำหรับการศึกษาชุมชนแนวเศรษฐศาสตร์การเมือง อานันท์ กาญจนพันธุ์ (๒๕๓๗) : ๓๐๑ อ้างใน ปารีชาติ วลัยเสถียร และคณะ, ๒๕๔๓ : ๕๔) กล่าวว่า การศึกษาชุมชนแนวเศรษฐศาสตร์การเมือง มุ่งศึกษาและวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างสังคมชนบทกับระบบเศรษฐกิจและการเมืองภายนอกว่า ปัญหาความด้อยพัฒนาไม่ได้มีสาเหตุมาจากความยากจนภายในชุมชน แต่ความยากจนเป็นผลของการพัฒนาแนวหนึ่ง ซึ่งเกิดจากอิทธิพลของระบบภายนอกชุมชนที่ทำให้เกิดสภาพการไร้อำนาจการตัดสินใจของชาวบ้าน สภาพการเกิดความเหลื่อมล้ำในสังคมชนบท และการครอบงำทางวัฒนธรรมของชาวบ้าน ด้วยเหตุนี้ปัญหาการด้อยพัฒนาจึงมิใช่ปัญหาเศรษฐกิจความยากจน และหรือปัญหาวัฒนธรรมการพึ่งตนเอง หากแต่เป็นปัญหาที่ซับซ้อนเชื่อมโยงทางเศรษฐกิจ การเมือง และอุดมการณ์ระหว่างชนบทกับสังคมภายนอก นอกจากนี้ยังกล่าว่วิธีการศึกษาชุมชนแนวเศรษฐศาสตร์การเมืองมีวิธีการศึกษาที่หลากหลาย และมีพื้นฐานอยู่ในทางสังคมศาสตร์บางสาขา เช่น ประวัติศาสตร์ มานุษยวิทยา เป็นต้น และเน้นวิธีการศึกษาที่อยู่บนพื้นฐานของความเปลี่ยนแปลง โดยมีวิธีการศึกษา ๔ ประเด็น ได้แก่ การศึกษาแบบประวัติศาสตร์ การศึกษาอย่างมีบริบท การศึกษาแบบข้ามสาขา และการศึกษาแบบวิภาษวิธี

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (๒๕๒๕ : ๑๔-๑๗) ได้อธิบายไว้ว่า

๑. การศึกษาแบบประวัติศาสตร์ เป็นการศึกษาพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงที่เป็นจริงของสังคม โดยมีข้อสมมุติฐานว่าการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงอำนาจและอุดมการณ์ในสังคม และได้กล่าวถึงกรอบแนวคิดของนักวิชาการสำนักเศรษฐศาสตร์การเมืองในการศึกษาสังคมและสร้างทฤษฎีสังคมศาสตร์ว่าต้องคำนึงถึงลักษณะสำคัญต่อไปนี้

๑) โครงสร้างสังคมเศรษฐกิจ โดยเฉพาะระบบเศรษฐกิจรวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างระบบเศรษฐกิจกับระบบการเมืองและวัฒนธรรม

๒) วิวัฒนาการของระบบสังคมเศรษฐกิจ คือ ศึกษาแบบเป็นประวัติศาสตร์อธิบาย

กระบวนการความเป็นมา และระบบที่พึงปรารถนาในอนาคต

๓) ไม่ละเลยที่จะพิจารณาความขัดแย้งในระบบและสนใจหน่ออ่อนของความคิดและกระบวนการอันเป็นจุดเริ่มของการเปลี่ยนแปลงสู่สภาพที่ดีขึ้น ซึ่งการศึกษาชุมชนในเรื่องประวัติศาสตร์ของชุมชนหมู่บ้านในประเด็นต่างๆ คือ

๓.๑) ความสำคัญของการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชน

๓.๒) การศึกษาประวัติชุมชนหมู่บ้านแนวเศรษฐศาสตร์การเมือง

๓.๓) วิธีการศึกษาประวัติชุมชนหมู่บ้านโดยการสัมภาษณ์ ที่เน้นให้คนไทย และวัฒนธรรมไทยเป็นตัวตั้ง เป็นตัวดำเนินการและเป็นศูนย์กลางของการกระทำ

นอกจากนี้ ได้กล่าวถึงการศึกษาท้องถิ่น “แนวเศรษฐศาสตร์การเมือง” ว่า

๑) เป็นการศึกษาแบบแผนความสัมพันธ์ของมนุษย์ที่เกี่ยวกับโครงสร้างการผลิตการบริโภค และการแบ่งปันผลผลิต ทั้งนี้โดยสัมพันธ์กับโครงสร้างอำนาจ

๒) เป็นการศึกษาระดับเขตเฉพาะเขตหนึ่ง ซึ่งถือได้ว่าเป็นระบบเดียวกัน อาจเป็นระดับหมู่บ้าน ตำบล และจังหวัด โดยมีแรงเชื่อมเป็นระบบการผลิต ระบบการเมือง หรือระบบวัฒนธรรม

๓) มีการพิจารณาเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างท้องถิ่นที่ศึกษากับหน่วยที่ใหญ่กว่าขึ้นไป

๔) มีการพิจารณากระบวนการเปลี่ยนแปลงของหน่วยท้องถิ่นที่ศึกษา และความขัดแย้งที่เกิดในท้องถิ่นและกับหน่วยที่ใหญ่กว่า

๒. การศึกษาอย่างมีบริบท ให้ความสำคัญสถานะเงื่อนไขแวดล้อมแก่ประเด็นหรือหน่วยที่ศึกษา โดยคำนึงถึงความละเอียดอ่อนของปัญหาว่าไม่ได้เหมือนกันหมด แต่แตกต่างกันไปตามสถานะแวดล้อมและขั้นตอนของการพัฒนา ได้แก่

๑) เป็นการศึกษาที่นำเศรษฐกิจมาเป็นแกนหลักในการพิจารณาชีวิต การผลิต การทำมาหากิน และความสัมพันธ์ของมนุษย์ในการทำมาหากิน แล้วโยงกับการเมืองและวัฒนธรรม เป็นการศึกษาแบบสหสาขาวิชา

๒) เป็นการศึกษาท้องถิ่นแบบเจาะลึกที่เน้นรูปธรรม และถือว่ากระบวนการที่เกิดในท้องถิ่นเป็นตัวกระทำที่มีวิถีแนวทางของตัวเองด้วย

๓) เป็นการศึกษาโดยโยงท้องถิ่นกับระบบเศรษฐกิจสังคมภายนอก เพราะท้องถิ่นถูกกระทบและบางกรณีถูกรอบงำได้จากภายนอก แม้เน้นศึกษาที่ท้องถิ่นแต่ก็ถือว่าท้องถิ่นเป็นส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรมของประเทศและอาจโยงถึงระดับโลกด้วย

๓. การศึกษาแบบข้ามสาขา คือจะไม่แยกหน่วยที่ต้องการศึกษาออกมาพิจารณาอย่างอิสระตามความชำนาญพิเศษเฉพาะสาขาใดสาขาหนึ่ง แต่จะแยกประเด็น เงื่อนไข และปัจจัยต่างๆ ออกมาให้ชัดเจน แล้วหาความเชื่อมโยงอย่างเป็นระบบซึ่งต้องอาศัยแนวทางจากหลายๆ สาขาที่เกี่ยวข้องเพื่อสามารถประเมินส่วนย่อยที่มีลักษณะแตกต่างกันว่ามีความสัมพันธ์กับระบบอื่นอย่างไร

๔. การศึกษาแบบวิภาษวิธี มีความสำคัญในแง่ของกลยุทธ์สำหรับศึกษาสังคมที่มีความสลับซับซ้อน เพราะเป็นตรรกวิธีที่เน้นการมองของสองสิ่งที่แตกต่างกัน ว่ามีความสัมพันธ์กันอย่างไร และนำไปสู่ภาวะใหม่อย่างไร ในทางปฏิบัติหมายถึงการสามารถมองทะลุเงื่อนไข ปัจจัย ระดับ และมิติของการมองปัญหาต่างๆ ได้โดยไม่ติดอยู่กับลักษณะใดลักษณะหนึ่งอย่างไม่มีเงื่อนไข

ส่วนการวิเคราะห์เศรษฐศาสตร์การเมือง ปรีชา เปี่ยมพงษ์สานต์ (๒๕๒๔ : ๑๕-๑๖ อ้างใน เฉลิมศักดิ์ ชัดติยะ, ๒๕๔๑ : ๑๐) กล่าวว่า การวิเคราะห์เศรษฐศาสตร์การเมืองระดับกว้างเป็นการวิเคราะห์ระบบวิธีการผลิต (Mode of production) หมายถึง ความสัมพันธ์ทั้งหมดที่เกี่ยวข้องกับพลังการผลิตของสังคม ความสัมพันธ์ทางการผลิตและระบบกรรมสิทธิ์ในปัจจัยการผลิต ซึ่งทำหน้าที่เป็นโครงกระดูกที่ยึดส่วนต่างๆ ของระบบให้เชื่อมติดไว้เป็นโครงสร้างที่ถาวร ส่วนระบบเศรษฐกิจสังคม คือ ปัจจัยการผลิตทางการเมือง สังคม ทำหน้าที่เป็นเลือดและเนื้อหล่อเลี้ยงระบบวิธีการผลิตและโครงสร้างส่วนบนด้านต่างๆ ที่เข้าไปกำหนดรูปแบบของวิธีการผลิตในเชิงนโยบายทั้งจากข้อกำหนดของรัฐหรือระบบตลาดที่มีอยู่ในปัจจุบัน ในขณะที่สุชาย ตรีรัตน์ (๒๕๒๔ : ๘๘ อ้างใน เฉลิมศักดิ์ ชัดติยะ, ๒๕๔๑ : ๑๐) กล่าวถึงวิธีวิเคราะห์เศรษฐศาสตร์การเมืองว่าเป็นวิธีการที่เกิดมาจากการสรุปความเป็นจริงของสังคม โดยเห็นว่าสังคมย่อมประกอบด้วยส่วนสำคัญ ๓ ส่วน คือ ความสัมพันธ์กันอย่างแน่นอนระหว่างวิธีการผลิต ระบบความคิด และการแสดงออกทางการเมือง ความสัมพันธ์ดังกล่าวอาจมีลักษณะที่สอดคล้องกัน หรือขัดแย้งกันก็ได้ แต่ลักษณะความสัมพันธ์ที่ขัดแย้งกันเท่านั้นที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของสังคม และ อานันท์ กาญจนพันธุ์ (๒๕๓๖) : ๓๐๘ อ้างใน ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ, ๒๕๔๑ : ๕๖) ก็กล่าวว่าการวิเคราะห์ตามแนวเศรษฐศาสตร์การเมือง เน้นการศึกษาวิเคราะห์จากมิติความสัมพันธ์ในระดับนามธรรมที่แตกต่างกัน และระดับการวิเคราะห์ซึ่งมีลักษณะเป็นตัวกำหนดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ๓ ระดับด้วยกัน คือ ๑) โครงสร้างอำนาจทางเศรษฐกิจการเมือง ๒) อุดมการณ์อำนาจ และ ๓) ประวัติศาสตร์ของการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์การผลิต

๑) ในระดับโครงสร้างอำนาจทางเศรษฐกิจการเมือง เน้นการศึกษาความสัมพันธ์ทางโครงสร้างในระหว่างกลุ่มที่มีความสัมพันธ์ทางการผลิตต่างกัน เช่น ชนชั้นต่างกัน หรืออำนาจระหว่างรัฐกับท้องถิ่น เป็นต้น

๒) ในระดับอุดมการณ์อำนาจ ให้ความสำคัญต่อวัฒนธรรมในแง่อุดมการณ์ หรือศึกษา อุดมการณ์ หรือจิตสำนึกที่ว่าด้วยอำนาจทางสังคม ซึ่งต้องมีการปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับบริบท ทางสังคมระหว่างกลุ่มชนต่างๆ ในสังคม และให้ความสำคัญต่อการพัฒนาสังคมชุมชนในลักษณะ ที่สร้างสรรค์สังคมที่มีโครงสร้างแบบใหม่ซึ่งมีความยุติธรรม เสรีภาพ ทรานครภาพ และความอุดม สมบูรณ์

๓) ในระดับความเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางการผลิต เน้นการศึกษาการเปลี่ยนผ่าน ของความสัมพันธ์การผลิตที่ช่วยให้เข้าใจการพัฒนาเปลี่ยนแปลงนั้น ซึ่งการเปลี่ยนผ่านนั้นหมายถึง ช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิต ที่ไม่อาจทำได้ด้วยการปรับยุทธวิธีในการ ผลิตของแต่ละบุคคล แต่ต้องเป็นขบวนการเปลี่ยนแปลงที่让群众เข้ามามีส่วนร่วมในการควบคุม ทรัพยากร และวัฒนธรรมของชุมชน เพื่อที่จะได้จัดการทรัพยากรได้อย่างเหมาะสม ในกรณีของ ชุมชนทำครกหินก็เช่นกันที่ การเปลี่ยนจากครกหินแบบตีมือมาเป็นครกหินกลึงเป็นเรื่องของคนไม่ กี่คน ไม่ใช่เป็นการพัฒนาจากการมีส่วนร่วมของชุมชน ทำให้คนส่วนใหญ่ไม่ได้ประโยชน์เท่าที่ ควรจากการเปลี่ยนแปลงลักษณะนี้

ทั้งหมดนี้มีเป้าหมายชัดเจนอยู่ที่การแสวงหาทางเลือกในรูปแบบของความสัมพันธ์ ทางการผลิตที่เหมาะสมในระยะเปลี่ยนผ่านมากกว่าการปรับปรุงเทคนิควิธีการผลิตให้มีประสิทธิภาพ และต้องการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทุกระดับ เช่น ในด้านอุดมการณ์ที่คู่ถึงพลังการเคลื่อนไหวและ อุดมการณ์ในสังคม ด้านการเมืองก็วิเคราะห์อำนาจทางด้านการเมืองภายนอก และความสัมพันธ์ ทางชนชั้น และในด้านเศรษฐกิจจะคู่ด้านการจัดการการผลิตและการจัดการทางเทคนิค และ ต้องการการเปลี่ยนแปลงจากล่างขึ้นบน ซึ่งปรีชาติ วัลย์เสถียร และคณะ (๒๕๔๓ : ๕๕) สรุป การศึกษาชุมชนแนวเศรษฐศาสตร์การเมืองว่า เน้นการศึกษาการเปลี่ยนแปลงในด้าน โครงสร้าง อำนาจทางเศรษฐกิจ การเมือง ความสัมพันธ์ในทางการผลิตที่มีต่อสังคม ชุมชน โดยจะต้องคำนึง ถึงความยุติธรรม ความเสมอภาคในสังคมบนพื้นฐานแห่งความเท่าเทียม ไม่เหลื่อมล้ำในด้านการผลิต เพื่อให้เกิดการแก้ไขปัญหาความยากจนและสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน อันจะเป็นแนวทางในการศึกษา และวิเคราะห์ชุมชน

จากแนวคิดที่เสนอมานั้น ผู้ศึกษาได้ใช้เป็นแนวทางในการศึกษาชุมชนทำครกหินว่ามี พัฒนาการปรับตัว เปลี่ยนแปลงไปในทิศทางใด ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนอย่างไร และที่สำคัญคนในชุมชนปรับตัวเข้ากับเศรษฐกิจทุนนิยมตามการพัฒนาของรัฐ ที่ต้องการสร้าง สังคมไทยเป็นสังคมอุตสาหกรรมอย่างไร แนวคิดนี้แสดงให้เห็นว่าชุมชนมีวิธีการผลิตที่สอดคล้อง กับธรรมชาติ มีชีวิตความเป็นอยู่ที่เกื้อกูลกับธรรมชาติ มีพื้นฐานอิงอาศัยอยู่กับสภาพแวดล้อมทาง

ธรรมชาติ เช่น การเก็บของป่าเพื่อนำมาประกอบอาหารและเป็นยา รวมถึงการผลิตสิ่งของเครื่องใช้จากวัสดุธรรมชาติ และการนำวัสดุต่างๆ จากธรรมชาติมาใช้ในชีวิตประจำวันก็จะนำมาในลักษณะนอบน้อม นอกจากนั้น ความสัมพันธ์ในระบบการผลิตจะปรากฏในรูปของการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน มีการพึ่งพาอาศัยกันจนกลายเป็นแบบแผนกำหนดความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ซึ่งมีทั้งในระดับเครือญาติ ในระดับชุมชนและระดับระหว่างชุมชน ดังงานศึกษาของฉัตรทิพย์ นาถสุภา และ พรพิไล เลิศวิชา ที่ศึกษา “ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจชนบทภาคใต้ฝั่งตะวันออก” ในส่วนของระบบการเมือง ตามแนวคิดนี้จะวางรากฐานอยู่ในระดับชุมชน โดยมีปรัชญาที่เกี่ยวข้องอยู่กับความสัมพันธ์ทางการผลิต มีส่วนสำคัญในการจัดระเบียบภายในชุมชนผ่านความเชื่อและพิธีกรรมต่างๆ โดยมีระบบเครือญาติเป็นกลไกสำคัญ

๒. หนังสือและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๑ หนังสือเกี่ยวกับครกหิน

แดงด้อย มาลี (๒๕๓๖) เล่าไว้ใน “ครกหินไทย” สารคดีชุดหากินบนแผ่นดินไทย ว่า อ่างศิลาเป็นเมืองที่อยู่ริมทะเลและตั้งห่างจากตัวจังหวัดชลบุรีประมาณ ๕ กิโลเมตร ได้มีการค้าขายกับประเทศจีนโดยทางเรือในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง จึงสันนิษฐานว่า ณ เวลานั้น ครกหินได้เข้ามาและเกิดการบุกเบิกการแกะสลักครกหินในประเทศไทย นอกจากนี้ตำบลอ่างศิลาก็เป็นสถานที่เดียวที่แกะสลักครกหินขายอย่างเป็นทางการเป็นลำเป็นตัน (มิได้รับการยืนยันว่าเป็นแห่งเดียวที่แกะสลักครกหิน) ทั้งยังส่งขายไปทั่วประเทศทำให้เป็นที่รู้จักของคนทั่วไปว่าถ้าเป็นครกหินก็ต้องมาจากอ่างศิลา ด้วยเหตุผลนี้เมืองชายทะเลแห่งนี้จึงมีครกหินเป็นสัญลักษณ์ แม้ไม่ใช่ชาวบ้านทั้งหมดที่แกะสลักครกหินก็ตาม ณ ปัจจุบัน (พ.ศ.๒๕๖๖) หินที่อ่างศิลาใกล้หมดแล้วและเพื่อให้อาชีพนี้ต้องสูญสิ้นไปจึงต้องซื้อหินจากแหล่งอื่นเกือบทั้งสิ้น เช่นจากจังหวัดสระบุรี นอกจากนี้การขาดช่างฝีมือรุ่นใหม่ ๆ ที่มีฝีมือเท่าบรรพบุรุษ และรายได้ที่ไม่เพียงพอกับค่าใช้จ่าย ก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดข้อจำกัดในการผลิตครกหินในอนาคตของอ่างศิลา

และเอกสารที่ชี้ให้เห็นว่าครกหินมีความสำคัญในวิถีชีวิตคนไทยอย่างไร เช่น พรสุดา เชี่ยวชาญพาณิชย์ (๒๕๓๑ : ๒๐-๒๒) กล่าวถึงหน้าที่ของครกหินใน “เครื่องใช้ในครัวของคนไทยสมัยรัตนโกสินทร์ บริเวณที่ราบภาคกลางตอนล่าง” ว่า ครกเป็นเครื่องบดประจำครัวไทยที่สำคัญและขาดไม่ได้ เนื่องจากครกมีประโยชน์ในการตำเครื่องแกงให้ละเอียด เพื่อให้เครื่องแกง

แต่ละชนิดผสมกันดียิ่งขึ้น ในเรื่องความเชื่อเกี่ยวกับครกมีว่า หากใครมีจังหวะในการตำที่เร็ว ถี่สม่ำเสมอ แสดงว่าผู้นั้นมีความชำนาญและขยันขันแข็ง ถ้าตำในลักษณะช้าและไม่สม่ำเสมอ แสดงว่าเป็นคนขี้เกียจ ซึ่งโบราณกล่าวว่า จะรู้ว่าใครเป็นแม่ศรีเรือนก็สามารถฟังจากเสียงตำน้ำพริกได้ในขณะที่วัฒนธรรม จุฑะวิภาค (๒๕๓๑ : ๑๗) อ้างในพรสุดา เขียวชาญพาณิชย์ (๒๕๓๑ : ๒๑) เสริมว่าปัจจุบันมีเครื่องบดไฟฟ้าเพื่ออำนวยความสะดวก แต่ยังคงความเชื่อที่ว่า เครื่องแกงที่โขลกด้วยครก “อร่อย” กว่าที่ใช้เครื่อง เป็นเพราะสามารถทำให้หายหรือละเอียดเท่าไรก็ได้

๒.๒ งานศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

คณินนิตย์ สินธุยะ (๒๕๔๐) ได้ทำการศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ ประชากร และอนาคตของครอบครัวไทยในชนบท กรณีศึกษาหมู่บ้านชนบทในจังหวัดหนองคาย พบว่าปัจจุบันหมู่บ้านชนบท ได้เปลี่ยนแปลงไปตามนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคมโดยส่วนรวม เป็นการเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านที่เป็นประโยชน์และเกิดปัญหาในบริบทสังคมชนบท ซึ่งส่งผลกระทบต่อครอบครัวและกระทบถึงเด็กและเยาวชน อันเป็นทรัพยากรของชาติ การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจเป็นตัวเร่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านอื่น ชาวบ้านทุกครอบครัวต้องประกอบอาชีพอย่างน้อย ๒-๓ อย่าง และพบว่าอาชีพที่ ๓ คือการไปทำงานต่างประเทศซึ่งเป็นอาชีพที่ทำให้ฐานะทางเศรษฐกิจดีขึ้น และได้รับการยกย่องจากชาวบ้านจนกลายเป็นค่านิยมในการที่ผู้ชายอายุเกิน ๒๐ ปีในหมู่บ้านต้องไปทำงานต่างประเทศ ซึ่งส่งผลกระทบต่อเด็กและเยาวชนชายส่วนใหญ่ต่างมุ่งหวังไปทำงานต่างประเทศเมื่อจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ มากกว่าที่จะเรียนเพื่อไปประกอบอาชีพอื่น ในการเดินทางไปประกอบอาชีพในต่างประเทศนั้นต้องใช้เวลาในการดำเนินการ ทำให้ผู้ที่ต้องการเดินทางมีเวลาว่างและไม่มีกิจกรรมสร้างสรรค์อย่างอื่นในช่วงเวลาดังกล่าว บางคนจึงมีพฤติกรรมที่เป็นปัญหาต่อสังคม เช่น การใช้สารเสพติด ฯลฯ เมื่อวิเคราะห์ถึงแนวโน้มของครอบครัวชนบทไทยจะเกิดช่องว่างในครอบครัวมากขึ้น รูปแบบของการเกิดปัญหาจะมีความซับซ้อนมากขึ้น เพราะปัจจุบันหมู่บ้านได้รับรูปแบบการกระจายอำนาจจากรัฐสู่ท้องถิ่นในการปกครองตนเองมากขึ้น การแก้ไขปัญหาและการตัดสินใจปัญหา จะใช้รูปแบบของรัฐมากกว่าจะใช้บรรทัดฐานของชุมชนช่วยในการตัดสินใจ

วัลลภ ศัพท์พันธุ์ (๒๕๓๒) ได้ทำการศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนชนบทที่ประกอบหัตถกรรมจากไม้ไผ่ ในเขตอำเภอพนสนธิคม จังหวัดชลบุรี จากการศึกษาพบว่า การประกอบหัตถกรรมจักสาน ส่งผลดีต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมในระดับครัวเรือน เพราะมีการใช้แรงงานของสมาชิกในครัวเรือน ทำให้ไม่มีผู้ว่างงานหรือมีก็เป็นจำนวนน้อย หัตถกรรมช่วยเพิ่มพูนรายได้ของครัวเรือนอย่างมีนัยสำคัญ ช่วยทำให้ความเป็นอยู่

โดยทั่วไปของครัวเรือนดีขึ้น ในด้านสังคม การประกอบหัตถกรรมส่งผลต่อการรวมกลุ่ม การจัดองค์กร และมีส่วนร่วมในชุมชนมากขึ้น กลุ่มครัวเรือนผู้ประกอบหัตถกรรมจะมีความคิดที่ดีต่อการอนุรักษ์ป่าไผ่มากกว่ากลุ่มผู้ไม่ได้ประกอบหัตถกรรม

จุฑารัตน์ เมืองแก้ว (๒๕๓๗) ศึกษาการปรับตัวของชุมชนกิ่งเมืองกิ่งชนบท ในอำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า การปรับตัวของชาวบ้านเกิดจากเงื่อนไขและองค์ประกอบทางสังคมจากเงื่อนไขภายนอก ได้แก่ นโยบายของรัฐ การสร้างโครงสร้างพื้นฐาน นโยบายเมืองหลัก ทำให้เกิดความต้องการแรงงานในเมือง และจากการที่ตั้งของหมู่บ้านที่ศึกษาอยู่ไม่ไกลจากเมือง ทำให้สามารถรับงานมาทำในหมู่บ้านเป็นงานรับจ้างนอกภาคเกษตรได้ ส่วนเงื่อนไขภายในคือการมีผู้นำในการรับงานเข้ามาแจกจ่ายให้ชาวบ้านทำ มีการรวมกลุ่มในหมู่บ้านเพื่อประกอบอาชีพ ทำให้ชาวบ้านสามารถปรับตัวในการประกอบอาชีพและไม่จำเป็นต้องออกไปหางานทำนอกหมู่บ้าน

พัชนีบุลย์ เจริญผิว (๒๕๓๕) ศึกษาการปรับตัวด้านแรงงานและการใช้ที่ดินในภาวะการเปลี่ยนแปลงของระบบการผลิต ในจังหวัดอุทัยธานี ซึ่งพบว่า การรับเอาระบบการผลิตพืชเศรษฐกิจเพื่อการค้าเข้าไป ทำให้ระบบการผลิตของชุมชนเปลี่ยนแปลงอันเป็นผลมาจากกระบวนการปรับตัว และการเปลี่ยนแปลงก็ปรากฏออกมาในรูประบบการผลิตใหม่ที่มีการผลิตพืชยังชีพแบบเดิมกับการผลิตพืชเศรษฐกิจเพื่อการค้าชนิดต่างๆ อยู่ร่วมกัน ในทางรูปแบบทั้งการใช้แรงงาน ที่ดินและเทคโนโลยีในขั้นตอนต่างๆ ของกระบวนการผลิตโดยมีลักษณะผสมผสานเอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกัน แต่ในขณะเดียวกันภายใต้ปรากฏการณ์ความเปลี่ยนแปลงทางรูปแบบการผลิตนั้น ก็พบว่าระบบการผลิตพืชเศรษฐกิจเพื่อการค้าได้เข้าไปก่อให้เกิดความขัดแย้งในระดับจิตสำนึก อุดมการณ์ ระบบการผลิตแบบเดิมของชุมชน ระบบการปรับตัวของชุมชนไม่เฉพาะแต่ระบบการผลิตยังคงดำเนินอยู่ตลอดเวลาในภาวะความเปลี่ยนแปลงของปัจจัยภายในและภายนอก แต่ทั้งนี้ปัจจัยภายในด้านสังคมวัฒนธรรมที่ทำให้เกิดแรงยึดเหนี่ยวของชุมชน มีอิทธิพลในการปรับตัวและการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

๒.๓ เอกสารงานวิจัยเกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชนตามแนวเศรษฐศาสตร์การเมือง

นักคิดในสังคมไทยหลายท่านได้ศึกษาและเสนอแนวทางต่างๆ ให้กับสังคมไทยที่กำลังประสบวิกฤติในการพัฒนาเนื่องจากการใช้แผนพัฒนาที่ลอกเลียนจากประเทศอุตสาหกรรม และใช้ผู้รู้จากประเทศตะวันตกเป็นผู้วางแผนการพัฒนา ซึ่งแนวทางแก้วิกฤติดังกล่าว (ดร.ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, รศ.ดร. กนกศักดิ์ แก้วเทพ และ รศ.ดร.กาญจนา แก้วเทพ ๒๕๔๓ : ๑๕๕-๑๖๓, วิถี

ใหม่แห่งการพัฒนา : วิธีวิทยาศึกษาสังคมไทย, คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ)

คือ **พระธรรมปิฎก** ที่เสนอมุมมองแก่วิกฤติผ่านแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนในด้านมิติทางเศรษฐกิจคือการพึ่งตนเองเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน ส่วนในด้านมิติวัฒนธรรมและสังคมเสนอให้การพัฒนาชาวพุทธและสังคมไทยต้องพัฒนาวัฒนธรรมด้านจิตใจและภูมิปัญญา และการประยุกต์ใช้วัฒนธรรมไทยในการแก้ปัญหาโลก **ประเวศ วะสี** เสนอทางออกในการพัฒนาในด้านเศรษฐกิจก็คือ การพึ่งตนเอง และพุทธเกษตร ส่วนในด้านวัฒนธรรมและสังคมนั้นเน้นให้มีการพัฒนาภูมิปัญญาของชาวบ้าน การสร้างประชาสังคมที่เกิดจากการรวมตัวของชุมชน **ฉัตรทิพย์ นาถสุภา** นำแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนมาวิเคราะห์สังคมไทยโดยมองมิติทางเศรษฐกิจว่าด้วยการพึ่งตนเองและระบบอุตสาหกรรมแห่งชาติ ในด้านวัฒนธรรมและสังคมเสนอให้เห็นถึงระบบการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ความมีน้ำใจ **นิธิ เอียวศรีวงศ์** เสนอแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนในมิติทางเศรษฐกิจว่าการพึ่งตนเอง คือการที่ประชาชนเป็นเจ้าของสิ่งแวดล้อมและทรัพยากร และมีส่วนร่วมในการตัดสินใจใช้ทรัพยากรเพื่อประโยชน์ของชุมชนอย่างแท้จริง ในด้านมิติทางสังคมและวัฒนธรรม ได้กล่าวย้ำให้เห็นถึง สำนึกและมโนภาพแห่งความเป็นไทยที่มีความหลากหลาย ส่วน **เอกวิทย์ ณ อยุธยา** มีแนวคิดเรื่องวัฒนธรรมชุมชนโดยนำเสนอมิติทางเศรษฐกิจว่าด้วยการพึ่งตนเอง และการพึ่งพาซึ่งกันและกัน เศรษฐกิจเชิงพุทธ ส่วนด้านวัฒนธรรมและสังคมเสนอถึงวิถีชีวิตในระบบพุทธเกษตร ภูมิปัญญา และศักยภาพชุมชน ตลอดถึงการศึกษาเพื่อความเป็นไทย

บทที่ ๓ วิธีการศึกษา

วิทยานิพนธ์เล่มนี้ใช้ระเบียบวิธี วิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งมีรายละเอียดและขั้นตอนการศึกษาดังต่อไปนี้

๑. พื้นที่ในการศึกษา

งานวิจัยครั้งนี้เป็นกรณีศึกษา (Case study) ชุมชนผลิตภัณฑ์ หมู่ที่ ๒ บ้านเขาโปรง และ หมู่ที่ ๓ บ้านใหม่สามัคคี ของ ตำบลปากข้าวสาร อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี

๒. ขั้นตอนการศึกษา

๒.๑ การศึกษาเอกสาร (Documentary Study) เกี่ยวกับแนวคิดที่ใช้ในการวิจัยจากหนังสืองานวิจัย และบทความวิชาการต่างๆ

๒.๒ การเก็บข้อมูลภาคสนาม โดยวิธีการต่างๆ ดังต่อไปนี้

การสังเกต ทั้งการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และ การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) โดยเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน และกิจกรรมเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ อาทิ การไปหาหน่อไม้ การหาหน่อหิน ขั้นตอนการผลิตกรอกหิน พิธีทำบุญกลางบ้าน ฯลฯ และซักถามพูดคุยในประเด็นที่สนใจกับผู้เข้าร่วมกิจกรรมนั้นๆ เป็นต้น

การสัมภาษณ์แบบเฉพาะเจาะจง โดยใช้แนวคำถาม (Guideline Interview)

๒.๓ การตรวจสอบข้อมูล

หลังจากเก็บข้อมูลในแต่ละครั้งผู้ศึกษาจะเรียบเรียงข้อมูลนั้นๆ ตามประเด็นการวิเคราะห์ หากข้อมูลที่ได้ยังไม่ชัดเจนหรือไม่สอดคล้องกับข้อมูลเดิมและหรือบริบทของชุมชนนั้นๆ จะนำ

ข้อสงสัยดังกล่าวมาเป็นประเด็นคำถามในการลงเก็บข้อมูลครั้งถัดมา

๒.๔ วิเคราะห์ข้อมูล (Content Analysis)

โดยนำข้อมูลภาคสนามมาวิเคราะห์ตามแนวคิดที่ใช้ในการศึกษา ซึ่งมุ่งตอบคำถามที่ว่าเมื่อวิธีการผลิตของชุมชนเปลี่ยนแปลง ส่งผลให้โครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจของชุมชนเปลี่ยนแปลงอย่างไร เมื่อเป็นเช่นนั้นแล้วชาวบ้านมีการปรับตัวอย่างไรต่อการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว

๒.๕ การนำเสนอข้อมูล

ใช้การบรรยายเชิงพรรณนา (Descriptive Research)

๓. ประชากรที่ใช้ในการศึกษาและแนวคำถาม

๓.๑ ชาวบ้านในชุมชน

ได้แก่ ผู้ประกอบอาชีพทำครกหิน และไม่ได้ประกอบอาชีพทำครกหิน จำนวน ๓๐ คน ซึ่งไม่นับรวมผู้นำชุมชนเพื่อได้แนวคิดที่ต่างออกไป

ลักษณะคำถามแบ่งเป็น ๒ ประเด็นคือ

๑) เพื่อทราบลักษณะทั่วไปของชุมชน

เน้นคำถามไปที่ประวัติความเป็นมาของชุมชนปากข้าวสาร ชีวิตความเป็นอยู่ อาชีพที่ทำก่อนที่จะอพยพมาอยู่ ณ ที่ปัจจุบัน เหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในชุมชน ทิศนคติต่อการอาชีพทำครกหินในปัจจุบัน ซึ่งเป็นคำถามหลักที่ใช้ถามทุกคนที่ทำการสัมภาษณ์

๒) คำถามที่ใช้ถามเฉพาะ

๒.๑) ผู้ประกอบอาชีพทำครกหิน มีประเด็นคำถามคือ เหตุผลในการหันมาประกอบอาชีพการทำครกหิน กรรมวิธีขั้นตอนการผลิตครกหิน ความสัมพันธ์ของระบบเครือข่ายที่เอื้อต่อการผลิตครกหิน กระบวนการการผลิตครกหิน ตลอดจนถึงกระบวนการขาย บรรยากาศของการทำครกหินในอดีตจนถึงปัจจุบัน ความเพียงพอของรายได้ สุขภาพอนามัย การผันไปสู่อาชีพอื่น และการหวนกลับสู่อาชีพเดิม สถานภาพของอาชีพทำครกหินในชุมชน แนวโน้มการประกอบอาชีพในอนาคต ฯลฯ

๒.๒) ผู้ที่ไม่ได้ประกอบอาชีพทำครกหิน ประเด็นคำถามคือ เหตุใดจึงไม่ประกอบอาชีพการทำครกหินเช่นคนอื่นในชุมชน ทิศนคติต่ออาชีพที่ทำในปัจจุบัน

จากคำถามดังกล่าวจะทำให้เห็นกลไกการเปลี่ยนแปลงทางด้าน สังคม เศรษฐกิจ และ วัฒนธรรม ของชุมชนปากข้าวสารแห่งนี้ในมุมมองของชาวบ้าน

๓.๒ กลุ่มผู้นำ

กลุ่มผู้นำประกอบด้วยผู้นำที่เป็นทางการและผู้นำที่ไม่เป็นทางการ กล่าวคือ ผู้นำที่เป็นทางการคือ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลที่เป็นคนอยู่ในพื้นที่ ส่วนผู้นำที่ไม่เป็นทางการคือ แก่แก่ผู้รับซื้อครกหิน อดีตผู้นำที่เป็นทางการ จำนวน ๑๐ คน ประเด็นคำถามมีความคล้ายคลึงกับที่สอบถามสัมภาษณ์ชาวบ้าน แต่ผู้ศึกษาเชื่อว่าจะมีรายละเอียดมากกว่า อาทิ รายละเอียดในการจับจองและการถือครองที่ดินใหม่ กระบวนการผันอาชีพทำครกซึ่งเคยเป็นอาชีพรองมาเป็นอาชีพหลัก การจัดตั้งและการจัดการกลุ่มต่างๆ ที่เกิดในชุมชน โดยเฉพาะกลุ่มทำครกหินนับแต่อดีตจนถึงปัจจุบันเนื่องจากเป็นกลุ่มที่เป็นส่วนสำคัญในการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชน ความสัมพันธ์กับหน่วยงานต่างๆ ที่ภาครัฐและเอกชน

๓.๓ กลุ่มองค์กรภายนอกหรือผู้ที่เกี่ยวข้อง

กลุ่มองค์กรภายนอกหรือผู้ที่เกี่ยวข้อง โดยแยกเป็นทั้งภาครัฐและเอกชน ประเด็นคำถามจะเน้นที่มุมมองของคนภายนอกที่มองกลับเข้ามาในชุมชน ในมิติต่างๆ เช่น ชีวิตความเป็นอยู่ สุขภาพอนามัย ปัญหาชุมชนที่น่าจะได้รับการแก้ไขในด้านต่างๆ แล้วจะแยกย่อยในรายละเอียดของกลุ่ม กล่าวคือ

๑) ราชการ คือ พัฒนาการจังหวัดสระบุรี พัฒนาการอำเภอเมือง พัฒนาการตำบลปากข้าวสาร เจ้าหน้าที่อนามัยตำบลปากข้าวสารจำนวน ๓ คน ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลปากข้าวสาร และครูอาจารย์ นอกจากประเด็นคำถามหลักข้างต้นแล้ว ยังมีประเด็นแนวโน้มการส่งเสริมอาชีพทำครกหินในอนาคต

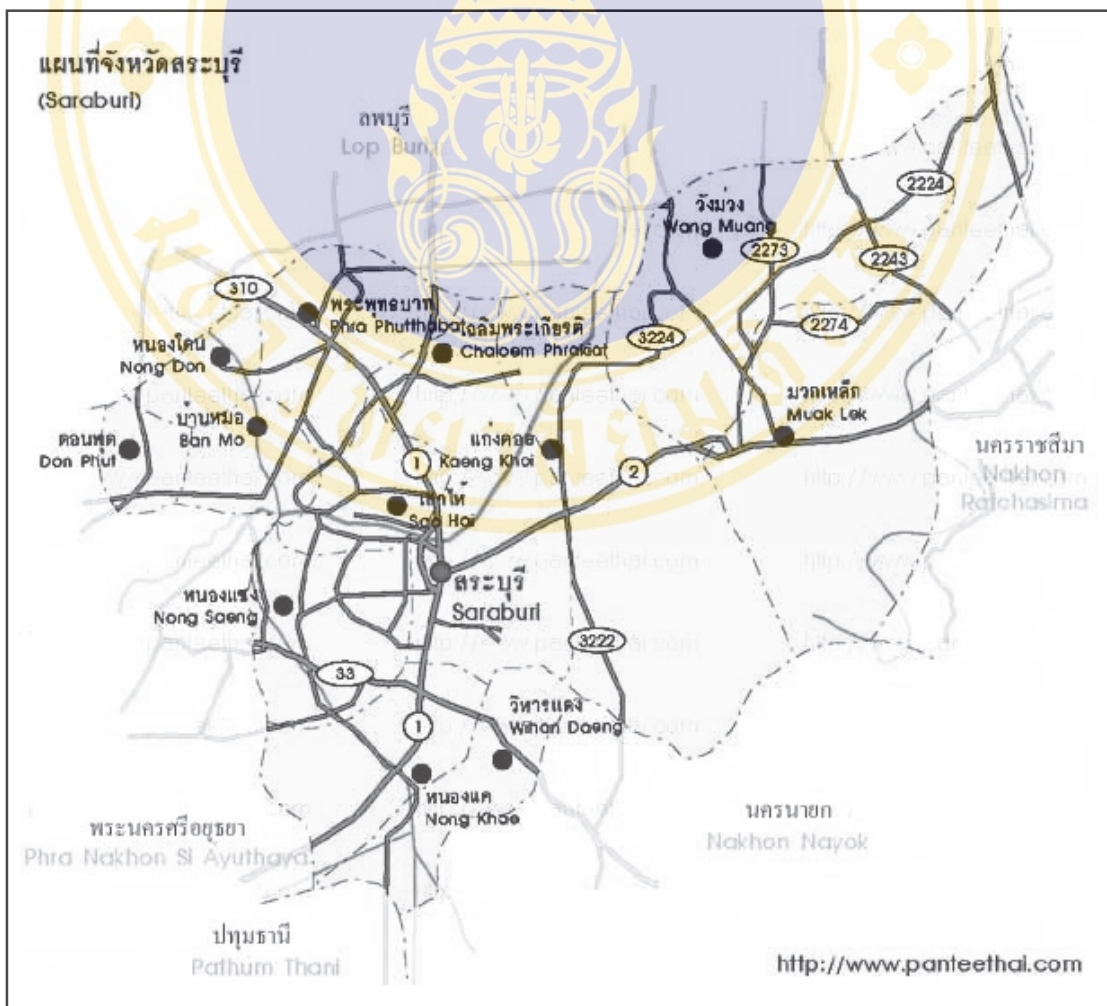
๒) เอกชน หมายถึงพ่อค้าผู้รับซื้อครกที่ไม่ใช่ในพื้นที่ เช่น พ่อค้าเร่ที่เข้ามารับซื้อครกโดยตรงจากผู้ทำครก จำนวน ๒ ราย มีประเด็นคำถามเกี่ยวกับตลาดครกหินทั้งปัจจุบันและอดีต

๓) ผู้เกี่ยวข้อง หมายถึง ชาวบ้านที่อาศัยในชุมชนข้างเคียงพื้นที่ศึกษา เช่น ชาวบ้านในหมู่ที่ ๔ บ้านห้วยตะเฒ่า ตำบลปากข้าวสาร ชาวบ้านในตำบลกุดคนเปล้า และชาวบ้านชุมชนหลังโรงพยาบาลเกษมราษฎร์สระบุรีซึ่งอยู่ในเขตเทศบาลตำบลปากเพรียว กลุ่มละ ๒-๓ คน โดยชุมชนทั้งหมดอยู่ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดสระบุรีทั้งสิ้น คำถามของคนกลุ่มนี้เป็นประเด็นเดียวกับข้อ ๓.๑ แต่จะทำให้ทราบทัศนคติในมุมมองของคนนอกชุมชน

บทที่ ๔ ลักษณะทั่วไปของพื้นที่ศึกษา

อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี ประกอบด้วย ๑๑ ตำบล คือ ตำบลปากเพรียว ตำบลดาวเรือง ตำบลนาโง่ง ตำบลโคกสว่าง ตำบลหนองโน ตำบลหนองยาว ตำบลปากข้าวสาร ตำบลหนองปลาไหล ตำบลกุดนกงเป็ล้า ตำบลตลิ่งชัน และตำบลตะกุด

แผนที่ ๑ แสดงการแบ่งเขตอำเภอในจังหวัดสระบุรี

๑. ตำบลปากข้าวสาร

ชุมชนทำครกหินในการศึกษาครั้งนี้ ตั้งอยู่ในหมู่ที่ ๒ และ ๓ ของตำบลปากข้าวสาร อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี ปัจจุบันตำบลปากข้าวสารอยู่ในการปกครองขององค์การบริหารส่วนตำบลปากข้าวสาร ประกอบด้วย ๔ หมู่บ้าน คือ

หมู่ที่ ๑ บ้านปากข้าวสาร

หมู่ที่ ๒ บ้านเขาโปร่ง

หมู่ที่ ๓ บ้านใหม่สามัคคี

หมู่ที่ ๔ บ้านห้วยตะเฒ่า

จากข้อมูลทั่วไปขององค์การบริหารส่วนตำบลปากข้าวสาร ประจำปี ๒๕๔๔ ระบุว่า ตำบลปากข้าวสารมีพื้นที่ทั้งหมด ๑๐,๗๗๘.๗๕ ตารางกิโลเมตร มีประชากรทั้งสิ้น ๗,๕๕๓ คน แยกเป็นชาย ๔,๔๔๐ คน และหญิง ๓,๑๑๓ คน ประชากรมีอาชีพหลากหลาย เช่น เป็นลูกจ้างในโรงงานอุตสาหกรรม รับจ้างทั่วไป ค้าขาย เกษตรกรรม ฯลฯ

อาณาเขตของตำบล มีดังนี้

ทิศเหนือ ติดกับตำบลปากเพรียว อำเภอเมือง และเขตเทศบาลเมืองสระบุรี

ทิศใต้ ติดต่อกับตำบลหนองปลาไหล และตำบลหนองยาว อำเภอเมือง

ทิศตะวันออก ติดต่อกับตำบลกุดนกกเปล้า อำเภอเมือง

ทิศตะวันตก ติดกับเขตเทศบาลเมืองสระบุรี และตำบลโคกสว่าง อำเภอเมือง

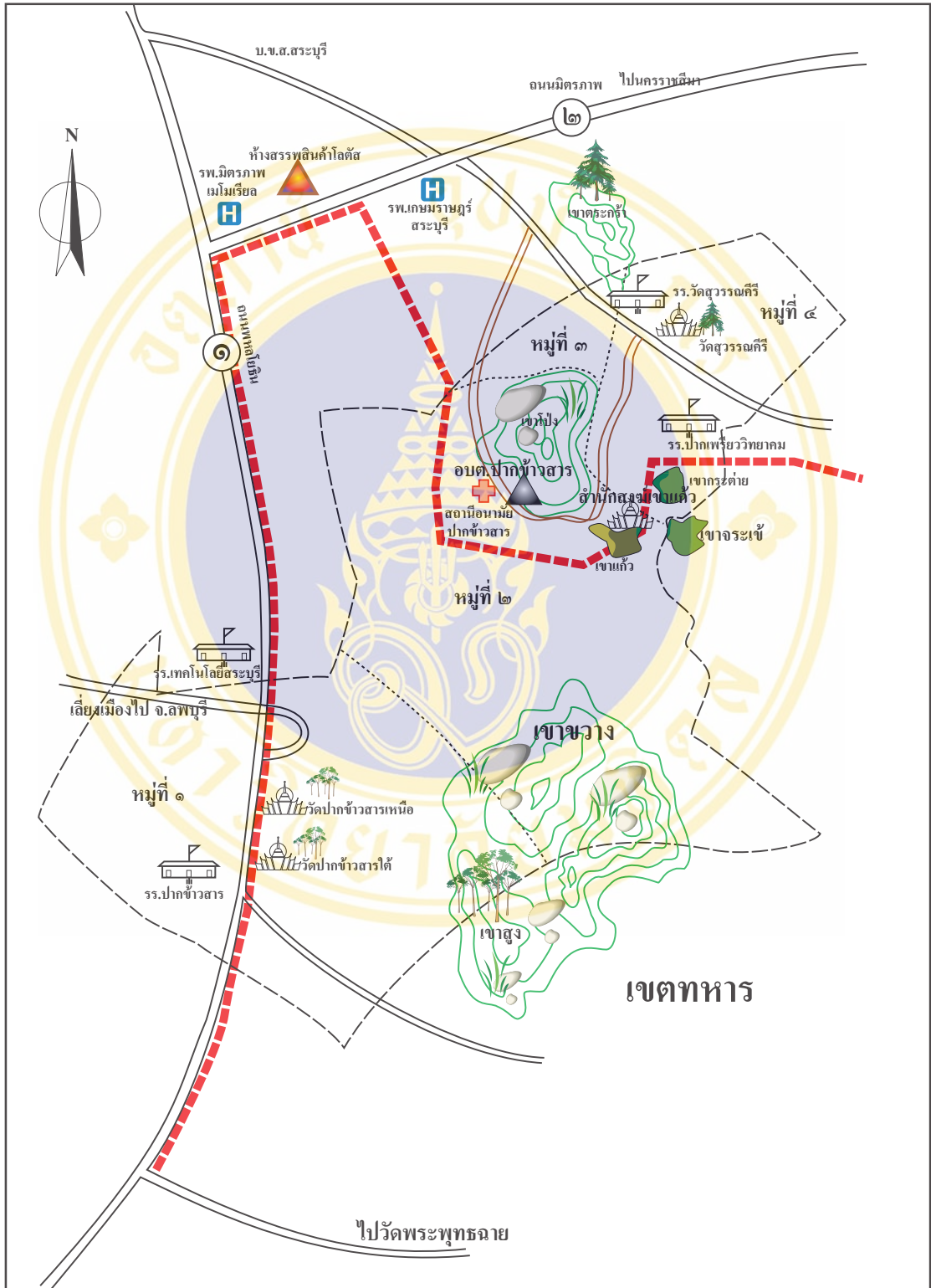
สภาพภูมิประเทศของตำบลมีสองลักษณะคือ พื้นที่ราบลุ่ม พื้นที่เชิงเขา และพื้นที่ภูเขา ปัจจุบันเป็นพื้นที่ทหารประมาณร้อยละ ๗๐ ของพื้นที่ทั้งหมด ลักษณะพื้นที่ของแต่ละหมู่คือ

พื้นที่หมู่ที่ ๑ มีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่มติดกับถนนพหลโยธินโดยด้านตะวันตกจะเป็นที่ตั้งของชุมชน ส่วนด้านทิศตะวันออกเป็นพื้นที่ทางทหารทั้งหมด เนื่องจากเป็นที่ราบลุ่มจึงเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมกับการทำการเกษตร

พื้นที่หมู่ที่ ๒, ๓ และ ๔ ชุมชนจะอยู่ในพื้นที่ที่เป็นอาณาเขตภูเขา^๑ ของเขาโปร่ง นอกจากนี้ยังมีที่ราบส่วนหนึ่งเป็นส่วนบุคคลใช้ในการตั้งที่พักอาศัย ส่วนพื้นที่ราบที่เหลือและภูเขาอื่นๆ เช่น เขากระต่าย เขาแก้ว เขาจระเข้ ที่ชาวบ้านขึ้นไปหาหินเพื่อทำครกอยู่ในเขตทหารพื้นที่ทหาร

๑. อาณาเขตภูเขา คือระยะพื้นที่ที่วัดจากดินเขา ๑๐ เมตร ถือเป็นที่ราชพัสดุซึ่งชาวบ้านสามารถตั้งบ้านเรือนและโอนสิทธิ์การถือครองได้ แต่จะขายและจำนองไม่ได้ และหากราชการต้องการใช้ที่ดินบริเวณนี้ ชาวบ้านก็ต้องย้ายออกโดยไม่มีเงื่อนไข

แผนที่ ๒ แสดงการแบ่งเขตตำบลปากข้าวสาร

ที่มา จำลองจากแผนที่ตำบล องค์การบริหารส่วนตำบลปากข้าวสาร พ.ศ. ๒๕๕๕

ภูมิอากาศของปากข้าวสารเป็นเช่นพื้นที่ภาคกลางโดยทั่วไป กล่าวคือ ประกอบด้วยฤดูร้อน ฝน และหนาวแต่ฤดูหนาวไม่เย็นจัด แต่ด้วยสภาพภูมิอากาศโดยรวมเปลี่ยนแปลง ฤดูกาลของพื้นที่จึงเปลี่ยนไปด้วยโดยจะมีช่วงฤดูหนาวสั้นลง ร้อนนานมากขึ้น

การสื่อสารสามารถเข้าถึงชุมชนได้โดยสะดวก ด้วยโทรศัพท์สาธารณะจำนวน ๔ เครื่อง แม้จะไม่เพียงพอต่อจำนวนประชาชนในตำบล แต่โทรศัพท์บ้านและโทรศัพท์เคลื่อนที่ก็สามารถแบ่งเบาภาระการใช้งานไปได้มาก มีเสียงตามสายที่จะสามารถสื่อสารกันในแต่ละหมู่บ้านและใช้ประชาสัมพันธ์ในการเรียกประชุมต่างๆ เช่น กลุ่มออมทรัพย์ เป็นต้น

การคมนาคม เนื่องจากหมู่ที่ ๑ ตั้งอยู่ฝั่งตรงข้ามกับศูนย์ทหารม้า โดยมีถนนพหลโยธิน คั่นกลาง ประชาชนจึงใช้ถนนสายนี้ในการเดินทาง และเมื่อเลี้ยวขวาเข้าถนนมิตรภาพ ไปประมาณ ๗ กิโลเมตรก็จะถึงทางแยกขวาเข้าถนนสายโคกกรุง และเป็นทางเข้า หมู่ที่ ๒, ๓ และ ๔ ซึ่งเส้นทางเชื่อมต่อระหว่างหมู่มีลักษณะเป็นถนนซีเมนต์ที่ตัดรอบเขาโปร่งเป็นรูปครึ่งวงกลม ช่วงปลายถนนทั้งสองด้านนี้จะเชื่อมต่อกับถนนสายโคกกรุง ซึ่งเป็นตำบลหนึ่งของอำเภอแก่งคอย และสามารถใช้เดินทางต่อถึงหมู่ที่ ๑ ได้ แต่ชาวบ้านไม่นิยมใช้เพราะเป็นเส้นทางที่ตัดเลียบเขตทหาร ซึ่งกว้างขวาง และต้องใช้ระยะทางและเวลามากกว่าการใช้ “เส้นทางนอก” เส้นทางนอกในความหมายของชาวบ้านคือ ถนนใหญ่หรือทางหลวงแผ่นดินสายมิตรภาพ เลี้ยวซ้ายเข้าถนนพหลโยธิน และใช้ระยะทางประมาณ ๒๐ กิโลเมตรเท่านั้น

สถานศึกษา ในตำบลปากข้าวสารมีจำนวน ๓ แห่ง แบ่งเป็น ระดับประถมศึกษา ๒ แห่ง คือ โรงเรียนปากข้าวสาร ตั้งอยู่ในหมู่ที่ ๑ แต่ไม่สะดวกสำหรับการเดินทางไปเรียนของนักเรียนในหมู่ที่ ๒, ๓ และ ๔ ซึ่งนิยมศึกษาที่โรงเรียนวัดสุวรรณคีรี ซึ่งตั้งในหมู่ที่ ๔ มากกว่า และจะศึกษาต่อในระดับมัธยมศึกษาจนถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ ที่โรงเรียนปากเพรียววิทยาคม ตั้งอยู่ในหมู่ที่ ๔ เช่นกัน นอกจากสถานศึกษาดังกล่าวแล้วตำบลปากข้าวสารซึ่งตั้งอยู่ไม่ไกลจากตัวเมือง ผู้ปกครองจึงมีทางเลือกที่จะส่งบุตรหลานไปเรียนโรงเรียนอื่นๆ ได้ด้วย เช่น โรงเรียนระดับประถม คือ โรงเรียนศาลาแดง ซึ่งในเขตทหาร โรงเรียนอนุบาลประจำจังหวัด ฯลฯ โรงเรียนระดับมัธยมก็เช่นกัน เช่น โรงเรียนสระบุรีวิทยาคม ซึ่งสามารถเดินทางโดยรถประจำทางสายรอบเมือง และสำหรับเยาวชนในชุมชนทำครกหินแห่งนี้ส่วนใหญ่หลังเรียนจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ จากโรงเรียนปากเพรียววิทยาคมแล้วจึงออกไปเรียนต่อในสายสามัญ หรือสายอาชีพตามความถนัดของตน แต่ “ส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพทันทีหลังจบการศึกษาชั้นมัธยมต้น โดยเข้าเป็นลูกจ้างในโรงงานอุตสาหกรรม มากกว่าที่จะทำครกหินเช่นเดียวกับพ่อแม่” (สัมภาษณ์นายอำนาจ ทาแก้ว, อาจารย์ใหญ่โรงเรียนวัด

สุวรรณคีรี, ๒๑ กันยายน ๒๕๔๓)

สถาบันและองค์กรทางศาสนา จำนวน ๔ แห่ง แบ่งเป็น วัด ๓ แห่ง ซึ่งสมาชิกของชุมชนจะเลือกไปวัดตามความสะดวกในการเดินทางของตน คือ คนในหมู่ที่ ๑ จะไปวัดปากข้าวสารเหนือ และวัดปากข้าวสารใต้ ส่วนคนในหมู่ ๒ , ๓ และ ๔ จะไปวัดสุวรรณคีรี ซึ่งตั้งอยู่ในหมู่ที่ ๔ นอกจากนี้ยังมีสำนักสงฆ์อีก ๑ แห่ง คือ สำนักสงฆ์วัดเขาแก้ว ซึ่งเป็นวัดสาขาของวัดทองพุ่มพวง ซึ่งเป็นวัดสำคัญและเป็นที่เคารพนับถือของคนในจังหวัดสระบุรี ตั้งอยู่ในหมู่ที่ ๒ จึงมีคนจากทั้งในตลาดและในหมู่บ้านไปปฏิบัติธรรมที่นี้ในทุกๆ วันพระ “ไปนุ่งขาวห่มขาว ค้างคืน ฟังเทศน์ฟังธรรมกันที่วัด” (สัมภาษณ์นางสุนีย์ กิมาโฮ, ๒๑ ธันวาคม ๒๕๔๔)

สาธารณสุข ในตำบลปากข้าวสารมีสถานอนามัยประจำตำบล ๑ แห่ง ตั้งอยู่ในหมู่ที่ ๒ ตรงข้ามกับที่ทำการองค์การบริหารส่วนตำบลปากข้าวสาร นอกจากนี้ยังมีโรงพยาบาลเอกชนตั้งอยู่ใกล้เคียงกับพื้นที่ศึกษา คือ โรงพยาบาลเกษมราษฎร์สระบุรี และโรงพยาบาลมิตรภาพเมโม่เรียล สำหรับโรงพยาบาลประจำจังหวัดคือ โรงพยาบาลสระบุรี ตั้งห่างตัวเมืองออกไปทางทิศเหนือและมีระยะทางจากพื้นที่ศึกษาประมาณ ๒๐ กิโลเมตร ซึ่งไกลกว่าสองโรงพยาบาลข้างต้น แต่คนในชุมชนนิยมเดินทางไปรักษา โดยสามารถเดินทางไปถึงได้ด้วยรถโดยสารประจำทางสายรอบเมือง-โรงพยาบาล การป่วยของผู้ที่มีอาชีพทำครกหินมักเกิดจากอาการบาดเจ็บเนื่องจากเศษหินกระเด็นเข้าตา “หินมันเข้าตา ก็เอาออกเองถ้าออกไม่ได้ก็ไปหาหมอ” (สัมภาษณ์นางเฉลย ขจรนาม, ๒๒ สิงหาคม ๒๕๔๓) ส่วนอาการเล็กๆ น้อยๆ ชาวบ้านก็จะดูแลรักษาเอง เช่น “ตี (ตีครกหิน) เอามือตัวเองก็เคยขนาดทำมา ๓๐ ปีแล้วนะ แต่ก็หายมาตา เอาผ้ามาพัน เดี่ยวก็หาย ไม่ต้องไปหาหมอหรอก” (สัมภาษณ์นายสมเกียรติ ขจรนาม, ๒๒ สิงหาคม ๒๕๔๓) นอกจากนี้ชาวบ้านยังมีทางเลือกอื่น เช่น คลินิกในตลาด ก็เป็นที่นิยมเดินทางไปรักษาเช่นกัน

นอกจากนี้ สาธารณูปโภคอื่นๆ คือ มีไฟฟ้าใช้ทุกครัวเรือน มีประปาจากเทศบาลเมืองสระบุรี เข้าถึงในหมู่ที่ ๑ และบางหลังคาเรือนสามารถเจาะน้ำบาดาลเพื่อใช้ในภาคเกษตรและใช้เสริมในครัวเรือนได้ ในขณะที่หมู่ที่ ๒, ๓ และ ๔ การสำรวจทำให้ทราบว่าไม่สามารถเจาะบาดาลได้ จึงใช้ประปามุมบ้านที่เป็นลักษณะประปาผิวดิน กล่าวคือ เป็นน้ำที่ถูกกักไว้ในอ่างเก็บน้ำซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของชุมชนในช่วงฤดูฝน ชาวบ้านกล่าวว่า “น้ำคุณภาพน้ำไม่ดี เพราะขุ่นและมีกลิ่น” มีค่าใช้จ่ายในการจัดการสูงชาวบ้านจึงต้องจ่ายค่าน้ำแพง (ประปาผิวดินมีค่าจัดการในราคามาตรฐานลูกบาศก์เมตรละ ๓-๔ บาท แต่ที่ใช้ในหมู่ที่ ๒ และ ๓ คิดราคาผู้ใช้ลูกบาศก์เมตรละ ๕-๗ บาท และปริมาณน้ำไม่พอเพียงในการการอุปโภคและบริโภคในฤดูแล้ง แต่ขณะนี้หมู่ที่ ๔

กำลังดำเนินการเพื่อขอใช้ประปาส่วนภูมิภาคด้วยงบประมาณจากองค์การบริหารส่วนตำบลส่วนหมู่ที่ ๒ และ ๓ ก็กำลังขยายเขตประปาจากเทศบาลเช่นกันด้วยงบประมาณจากองค์การบริหารส่วนจังหวัด (สัมภาษณ์นายชัยวัฒน์ อาลัยกลาง, ปลัด อบต.ปากข้าวสาร ๒๑ เมษายน ๒๕๔๕)

การรวมกลุ่มของประชากรในตำบลปากข้าวสาร มักใช้ความสัมพันธ์ทางเครือญาติเป็นพื้นฐานเช่นเดียวกับชุมชนอื่นๆ นอกจากนี้ยังมีการรวมกลุ่มโดยความสนใจ หรือโดยความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ เช่น กลุ่มออมทรัพย์ เป็นต้น และการรวมกลุ่มที่ได้รับการจัดตั้งจากพัฒนาชุมชนในลักษณะกลุ่มอาชีพ เช่น กลุ่มสตรีแม่บ้าน กลุ่มเย็บผ้า กลุ่มทำครกหิน เป็นต้น (สัมภาษณ์นางคำแพรว ดอกม่วง, ๒๕ สิงหาคม ๒๕๔๔) ซึ่งมักจะเป็นการรวมตัวเฉพาะหมู่บ้าน มิใช่กลุ่มใหญ่ทั้งตำบล อย่างไรก็ตาม ยังมีการรวมตัวแบบเฉพาะกิจโดยตัวแทนของแต่ละหมู่บ้านในกรณีต่างๆ เช่น การพิจารณาเงินกองทุนหมู่บ้านที่ตำบลต้องรับผิดชอบร่วมกัน

จากรายงานการสำรวจข้อมูลความจำเป็นขั้นพื้นฐานของชุมชนหมู่บ้าน (จปฐ.) จัดทำโดยกรมการพัฒนาชุมชน ได้ผลการเทียบเกณฑ์เป้าหมายประจำปี พ.ศ. ๒๕๔๔ ซึ่งระบุว่า หมู่ที่ ๑ บ้านปากข้าวสาร มีรายได้ประชากรเฉลี่ย ๒๒,๔๖๘ บาทต่อคนต่อปี โดยประชากรในหมู่นี้มีการประกอบอาชีพที่หลากหลาย ทั้งการรับราชการ เป็นลูกจ้างในหน่วยงานเอกชนต่างๆ รัฐวิสาหกิจ โรงงานอุตสาหกรรม นอกจากนี้ยังทำการเกษตร และค้าขาย ส่วนหมู่ที่ ๒ บ้านเขาโปร่ง และหมู่ที่ ๓ บ้านใหม่สามัคคี ซึ่งจำนวนครอบครัวกว่ากึ่งหนึ่งของครอบครัวทั้งหมดประกอบอาชีพทำครกหิน และหรือเป็นส่วนหนึ่งของอาชีพทำครกหิน มีรายได้ประชากรเฉลี่ย ๒๑,๐๕๕ บาท และ ๒๐,๐๔๘ บาท ตามลำดับ สำหรับหมู่ที่ ๔ สมาชิกในชุมชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไป รวมถึงเป็นลูกจ้างในกระบวนการทำครกหินด้วย ซึ่งบ้านเขาตะเข้ มีรายได้ประชากรเฉลี่ย ๑๕,๐๑๕ บาทต่อคนต่อปี

๒. การเมืองการปกครอง

ตำบลปากข้าวสารก่อนการเวนคืน “ปากข้าวสารแบ่งการปกครองแบ่งเป็น ๓ หมู่บ้าน” (สัมภาษณ์นายสวิง เกตุเพชร อดีตกำนันตำบลปากข้าวสาร, ๑ มิถุนายน ๒๕๔๔) ที่แม้จะมีการปกครองโดยกำนันผู้ใหญ่บ้าน แต่สมาชิกในชุมชนยังคงแบ่งกลุ่มตามกลุ่มชาติพันธุ์คือ ลาว ไทย และยวนดังจะเห็นได้จากลักษณะการตั้งบ้านเรือนก่อนการเวนคืน ต่อเมื่อมีการอพยพโยกย้าย การตั้งบ้านเรือนของสมาชิกมิได้เป็นเช่นเดิมทั้งยังได้รับการจัดเขตการปกครองใหม่ในปี พ.ศ.๒๕๑๑ โดยหมู่บ้านส่วนหนึ่งตัดไปขึ้นกับเขตเทศบาล และมีการผนวกเขตการปกครอง “เพิ่มขึ้นมาอีก

หนึ่งหมู่บ้านซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของตำบลกุดนกกเปล้า” (นายสวิง, อ้างแล้ว) การปกครองของตำบลปากข้าวสารจึงเป็นรูปแบบที่เป็นทางการมากขึ้น โดยปัจจุบันแต่ละหมู่บ้านมีการปกครองแบบผู้ใหญ่บ้าน ดังนี้

นายบุญมี แจ็งเสนาะ	กำนันตำบลปากข้าวสาร และผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๑ บ้านปากข้าวสาร
นายบุญช่วย ชะมังกุล	ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๒ บ้านเขาโปรง
นายดิเรก คำเลิศ	ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๓ บ้านใหม่สามัคคี
และนายบุญเรือง นาคถนอม	ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๔ บ้านห้วยตะเฒ่า

ก่อนมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นหรือที่เรียกกันว่า อบต. ในปัจจุบัน ได้มีรูปแบบการปกครองแบบสภาตำบลโดยมีกำนันเป็นประธานสภาตำบล เมื่อมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น จึงมีหน่วยงานทางการปกครองส่วนท้องถิ่นเข้ามารับผิดชอบบริหารราชการส่วนท้องถิ่น โดยสำนักงานราชการส่วนท้องถิ่นดังกล่าวของตำบลปากข้าวสารได้ตั้งอยู่ในพื้นที่หมู่ที่ ๒ บ้านเขาโปรง

ปัจจุบัน (เมษายน ๒๕๕๕) คณะกรรมการบริหารองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น(อบต.) เป็นกรรมการชุดที่สองซึ่งดำรงตำแหน่งได้สองปี หลังจากการบริหารงานครบสี่ปีของกรรมการบริหารชุดที่หนึ่งและมีการเลือกตั้งใหม่ โดยคณะกรรมการบริหาร ประกอบด้วย

นายยอด พันธุ์ตุ่น	ประธานกรรมการบริหาร
นายณรงค์ ระย้า	ประธานสภา อบต.
นายสุรจิต ชุนวิเศษ	กรรมการบริหาร
นายเสริมจิต วิไลภักดี	กรรมการบริหาร
นายทรงวุฒิ อัครราช	ปลัด อบต.

(ข้อมูลจาก <http://www.thaitambon.com> ลงวันที่ ๘ กรกฎาคม ๒๕๕๕)

การเมืองท้องถิ่น การเสนอตัวเข้ามาบริหารท้องถิ่นของนักการเมืองท้องถิ่นในตำบลปากข้าวสารในปัจจุบันประกอบด้วยกลุ่มทางการเมืองสองกลุ่ม คือ กลุ่มการเมืองเก่า (หมายถึงกลุ่มบริหารชุดเก่า) กับกลุ่มทางการเมืองใหม่ (หมายถึงกรรมการบริหารชุดใหม่) กลุ่มการเมืองเก่าได้อาศัยฐานทางการเมืองท้องถิ่นซึ่งเคยเป็นผู้นำชุมชนทั้งที่เป็นทางการคือ กำนัน และผู้นำที่ไม่เป็นทางการเป็นผู้มีบทบาทอย่างสูงในชุมชนมาก่อน โดยมีฐานคะแนนเสียงที่มั่นคงในเขตพื้นที่หมู่ที่ ๒ และมีเครือข่ายทางการเมืองในเขตหมู่ที่ ๓ และมีตัวแทนในการแข่งขันในหมู่อื่นๆ จนสามารถ

ครองเสียงข้างมากในสภาตำบล และดำรงตำแหน่งกรรมการบริหารชุดที่หนึ่ง ส่วนกลุ่มการเมืองใหม่มีแกนนำเป็นอดีตสมาชิกสภาจังหวัดซึ่งหันมาสนใจการเมืองระดับตำบล โดยมีฐานคะแนนอยู่ในหมู่ที่ ๔ บ้านห้วยตะเข้ กลุ่มการเมืองใหม่ได้หาแนวร่วมทางการเมืองทั้งในเขตหมู่ที่ ๓ และหมู่ที่ ๑ จนได้รับคะแนนเสียงข้างมากในสภาตำบล และได้ดำรงตำแหน่งประธานองค์การบริหารส่วนตำบลปากข้าวสารในปัจจุบัน (พ.ศ.๒๕๔๔)

นอกจากนี้ ชุมชนปากข้าวสารยังมีผู้นำอย่างไม่เป็นทางการ ซึ่งถือว่ามีความสำคัญในตำบลปากข้าวสารโดยเฉพาะในหมู่บ้านท่าครกหิน นั่นคือ เจ้าแก้ว ซึ่งเป็นผู้มีบทบาทสูงในชุมชน และความคิดเห็นของเจ้าแก้วสามารถส่งผลต่อคะแนนเสียงทางการเมืองระดับท้องถิ่นเป็นอย่างมาก เนื่องจากเจ้าแก้วแต่ละรายจะมีลูกน้องในกระบวนการผลิตครกหินจำนวนมาก เช่น กลุ่มบ้านหินใหญ่ กลุ่มราชบุรี กลุ่มภาคเหนือ เป็นต้น “บางรายมีถึง ๕๐ คน” (สัมภาษณ์นายดิเรก คำเลิศ, ๒๑ เมษายน ๒๕๔๕) ดังการเลือกตั้งครั้งที่ผ่านมาจะเห็นได้ว่าบุคคลที่เจ้าแก้วรายใหญ่ให้การสนับสนุนสามารถได้รับการเลือกตั้งเป็นผู้ใหญ่บ้าน และสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลนั่นเอง

๓. สภาพเศรษฐกิจ

๓.๑ การทำมาหากินก่อนการเวนคืน

“คนที่นี่ทำนา” (สัมภาษณ์นายสวิง เกตุเพชร อายุ ๗๕ ปี, ๑๐ มิถุนายน ๒๕๔๔) ซึ่งได้รับการอธิบายเพิ่มเติมว่าตนได้ย้ายตามครอบครัวมาอยู่ที่ตำบลปากข้าวสาร บริเวณวัดบ้านแพะตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๘ มาที่นี่เพื่อทำนา ซึ่งก่อนหน้านี้อยู่ที่อำเภอเสนาให้ จังหวัดสระบุรี มีอาชีพทำนาเช่นกัน และก่อนหน้าที่จะย้ายมาอยู่อย่างถาวร ครอบครัวได้ขยับขยายออกมาจับจองและทำนาก่อนหน้านี้แล้ว เพราะคนที่โน่นมากขึ้นและที่ทำกินไม่เพียงพอ ในช่วงนั้นมีคนจากที่เดียวกันออกมาจับจองที่ดินที่นี้กันหลายครอบครัว

“ฉันอยู่ที่นี้มาตั้งแต่เกิด เกิดมาก็เห็นเขาทำนา แล้วก็เข้าป่า” (สัมภาษณ์นางสุณา กะวณิช อายุ ๗๔ ปี, ๑๐ มิถุนายน ๒๕๔๔) “ที่นี่” ที่กล่าวคือ บริเวณทางเข้าวัดพระพุทธรายซึ่งเป็นสถานที่สำคัญทางศาสนาที่มีโบราณสถานที่มีชื่อเสียง และเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่ได้รับความนิยมแห่งหนึ่งของจังหวัดสระบุรี การทำนาของคนที่นี่แต่เดิมคือการทำนาฝน และป่าที่ได้รับการกล่าวถึงคือป่าที่อยู่บนภูเขาขนาดย่อม ที่สามารถมองเห็นได้จากทางฝั่งขวาของถนนพหลโยธินเมื่อมาจากกรุงเทพฯ

สภาพเศรษฐกิจก่อนการเวนคืนเมื่อประมาณปี พ.ศ. ๒๔๕๐ ในเขตพื้นที่ศึกษาแห่งนี้จึงเป็นเศรษฐกิจระบบครัวเรือนที่อิงอาศัยอยู่กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ โดยมีฐานทรัพยากรธรรมชาติที่เกิดจากผลผลิตจากป่าเข้ามาสนับสนุนในการดำรงชีพ จะเห็นได้ว่าการทำนาในอดีตนั้นเป็นการทำนาโดยอาศัยน้ำฝน ซึ่งจะเริ่มไถหว่านกันในช่วงเดือนเจ็ดถึงเดือนแปด เสร็จขั้นตอนประมาณเดือนเก้า จึงมีช่วงเก็บเกี่ยวประมาณเดือนอ้ายถึงเดือนยี่ “การทำนาทำไว้กินและขายบ้าง เอาไปขายในเมือง แต่ของที่หามาจากป่ามีการขายกันน้อย หามาเก็บไว้กินเสียมากกว่า” (สัมภาษณ์นางเถี่ย พุทธา, ๑๕ มีนาคม ๒๕๔๕) “กลุ่มคนที่ไม่มีที่นาเป็นของตนเองก็จะเช่าที่นาของคนในตลาด และรับจ้างในไร่นา พร้อมกับหาของป่ามาใช้กินใช้อยู่ บางส่วนก็จะเอาไปขายที่ตลาด เช่น ถ่าน” (สัมภาษณ์นายข้อม เขาใหม่, ๑๕ มีนาคม ๒๕๔๕) ในช่วงเวลาขณะนั้น (ก่อนปี พ.ศ.๒๕๐๐) ถือได้ว่าชาวบ้านมีข้าวกินโดยไม่ต้องซื้อหา สามารถหาของกินจากคลอง หนอง บึง ได้ และยังหาอาหารประเภทอื่นได้จากป่าที่มีอยู่อย่างสมบูรณ์

๓.๒ การตั้งบ้านหลังการเวนคืนด้วยเหตุผลทางเศรษฐกิจ

หลังจากกองพยาบาลสัตว์ทหารบก ได้ย้ายที่ตั้งจากถนนเศรษฐศิริ พระนคร ไปตั้งใหม่ ณ ถนนพิชัยณรงค์สงคราม ตำบลปากเพรียว อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี ในปี พ.ศ.๒๔๕๖ แล้ว ต่อมาในปี พ.ศ.๒๕๐๖ ได้มีการรวม “โรงเรียนทหารม้า” กับ “โรงเรียนยานเกราะ” เป็น “โรงเรียนทหารม้า” และย้ายส่วนราชการของโรงเรียนยานเกราะ (เดิม) จากพระนคร ไปอยู่ที่ ตำบลปากเพรียว อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี ขึ้นตรงต่อ “ศูนย์การทหารม้า” ด้วย

พ.ศ.๒๕๑๕ “ศูนย์การทหารม้า” ได้ย้ายที่ตั้งจาก ถนนพิชัยณรงค์สงคราม ตำบลปากเพรียว มาเข้าที่ตั้งใหม่ ณ ตำบลปากข้าวสาร อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี ติดถนนพหลโยธิน ห่างจากกลางเมืองสระบุรีประมาณ ๓ กิโลเมตร ใกล้เคียงแยกถนนมิตรภาพ เมื่อ ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๑๕ (ตำบลปากข้าวสาร ซึ่งเป็นที่ตั้งของศูนย์การทหารม้านี้ ปัจจุบันเปลี่ยนเป็น ตำบลปากเพรียว ตามพระราชกฤษฎีกาเปลี่ยนแปลงเขตเทศบาลเมืองสระบุรี (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๑๗ คำสั่งจังหวัดสระบุรี ที่ ส.บ.๑๕/๑๘๘๕๐ ลง ๑๖ สิงหาคม ๒๕๑๗)

แม้บริเวณที่หน่วยทหารย้ายเข้ามาตั้งได้ประกาศเป็นเขตทหารตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๘๓ แต่มิได้กำหนดเขตหวงห้ามเพื่อใช้ประโยชน์ในราชการทหาร ประชาชนจึงยังสามารถใช้ประโยชน์จากที่ดินดังกล่าวได้ และกว่าจะมีการประกาศเป็นเขตทหารและมีการเวนคืนก็ล่วงเข้า พ.ศ. ๒๔๘๓ เพื่อรองรับสถานที่ตั้งหน่วยทหาร กำลังพล และครอบครัว ดังกล่าว หลังจากนั้น ๒๐ ปี (พ.ศ. ๒๔๘๓-๒๕๑๓) พื้นที่ตำบลปากข้าวสารส่วนหนึ่งและตำบลใกล้เคียงก็เป็นกรรมสิทธิ์ของจังหวัดทหารบก

สระบุรีโดยสมบูรณ์ “ชาวบ้านทั้งหมดจะต้องอพยพออกจากพื้นที่เวนคืนให้หมดภายในระยะเวลา ๒๐ ปี นับแต่ที่ทหารประกาศเวนคืน !” (สัมภาษณ์นายแสวง จันทร์ดา, ๑๘ มีนาคม ๒๕๕๕) ในช่วงเวลาดังกล่าวชาวบ้านในพื้นที่ที่ยังคงทำกินในพื้นที่ของตนไปตามปกติ อย่างไรก็ตามการดำเนินการเวนคืนก็ได้ใช้เวลาในการดำเนินการเช่นกัน โดยทางการทหารจะทำการรังวัดที่ดินของชาวบ้านแต่ละราย เพื่อจ่ายเงินค่าเวนคืนตามหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้ ขั้นตอนการสำรวจการครอบครองที่ดินของชาวบ้านแต่ละครอบครัวดังกล่าว ต้องใช้เวลาในการตรวจสอบความถูกต้อง ซึ่งกว่าชาวบ้านจะได้รับเงินครบทุกครัวเรือนต้องใช้เวลาถึง ๒๐ ปี และเมื่อครบกำหนดเวลามีชาวบ้านบางกลุ่มที่ไม่มีที่ไปก็ยังคงอยู่ในพื้นที่เดิม และเชื่อว่าหากคนไม่รับค่าเวนคืน คนจะสามารถอยู่ในพื้นที่ได้ จึงยังไม่ไปรับเงินเพื่อประวิงเวลาให้ได้อยู่ในที่ดินผืนนี้ให้นานที่สุด หรือจนกว่าจะหาที่อยู่ใหม่ได้

สำหรับอัตราค่าเวนคืนนั้นมีข้อกำหนดที่ทราบกันโดยทั่วไปว่า พื้นที่ที่มีเอกสารสิทธิ์ที่ตั่งริมถนนใหญ่ หรือพหลโยธิน จะได้ค่าเวนคืนไร่ละ ๓,๐๐๐ บาท ลึกเข้าไปได้ไร่ละ ๒,๐๐๐ บาท และหากเป็นที่ดินที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ก็จะได้ไร่ละ ๑,๐๐๐ บาท ส่วนค่ารื้อถอนบ้านเรือนจะได้จำนวนเท่าไรขึ้นอยู่กับความมั่นคงของตัวบ้าน ซึ่งบ้านที่สร้างแบบเน้นหนาถาวรก็จะได้ค่ารื้อถอนมากกว่าบ้านที่สร้างขึ้นแบบชั่วคราว อาจเป็นลักษณะที่มีฝาบ้านทำจากไม้ไผ่ขัดแตะแบบง่าย ๆ และหลังคามุงด้วยใบจาก จากการเก็บข้อมูลพบว่า การได้รับค่ารื้อถอนมีจำนวนตั้งแต่หลังละ ๕๐๐-๕,๐๐๐ บาท ไม้ยืนต้นที่ปลูกอยู่ในพื้นที่เวนคืนก็มีมูลค่าเช่นกัน คือ ต้นละ ๕๐ บาท ทั้งนี้ชาวบ้านจะต้องเสียค่าใช้จ่ายในการดำเนินการตรวจสอบต่างๆ เอง เช่น การรังวัด เพื่อรับเงินค่าเวนคืนจำนวนไร่ละ ๑๐ สตางค์ เป็นต้น

หลังจากมีการประกาศเวนคืน และมีการรับเงินค่าเวนคืนกันตามหลักเกณฑ์ที่กล่าวมา ชาวบ้านก็ ค่อยๆ อพยพออกจากพื้นที่เวนคืน ครัวเรือนใดสามารถหาที่ทางเพื่ออยู่อาศัยได้ก่อนก็ออกไปก่อน เช่น ไปหาซื้อที่เพาะปลูกใหม่ที่จังหวัดเพชรบูรณ์ เป็นต้น ซึ่งคนกลุ่มนี้ถือได้ว่ามีจำนวนน้อย (สัมภาษณ์นายสวิง เกตุเพชร, ๑๐ มิถุนายน ๒๕๕๕) ส่วนชาวบ้านกลุ่มใหญ่เกือบร้อยครัวเรือนเพียงแต่ย้ายออกไปตั้งบ้านเรือนใกล้เคียงนอกเขตพื้นที่เวนคืน ซึ่งอยู่ทั้งในพื้นที่ของตำบลปากข้าวสารเอง ตำบลกุดนกเปล้า และเขตเทศบาลเมืองสระบุรี คนกลุ่มนี้ทยอยออกมาในช่วง พ.ศ. ๒๕๑๐-๒๕๑๓

จากคำกล่าวที่ว่า “ครัวเรือนใดสามารถหาที่ทางเพื่ออยู่อาศัยได้ก่อนก็ออกไปก่อน” และได้รับการขยายความว่า ครัวเรือนดังกล่าวสามารถนำเงินที่ได้จากการเวนคืน ไปซื้อที่ทำกินผืนใหม่ได้ นั้นน่าจะหมายความว่าก่อนหน้าที่จะถูกเวนคืนครอบครัวเหล่านั้นมีพื้นที่ทำกินมาก และได้รับค่า

เวนคืนมากพอสำหรับที่ดินใหม่ อย่างไรก็ตาม ผู้ศึกษาไม่มีโอกาสพบปะบุคคลกลุ่มดังกล่าว เพียงแต่ได้รับข้อมูลจากคำบอกเล่าเท่านั้น ซึ่ง “ผู้ที่มิที่ไป” ดังกล่าวอาจมีเหตุผลอื่นๆ อีก ก็เป็นไปได้ แต่ผู้ศึกษาสามารถกล่าวถึงการตั้งบ้านเรือนรูปแบบใหม่หลังการเวนคืนของคนอีกกลุ่มหนึ่ง ที่ได้กล่าวแล้วข้างต้นว่า ได้ทยอยอพยพออกจากพื้นที่เวนคืนในช่วง พ.ศ. ๒๕๑๐-๒๕๑๓ ว่า มีการคำนึงถึงสภาพเศรษฐกิจของแต่ละครอบครัวเป็นสำคัญ โดยคนที่มีความร่ำรวยจะมีทางเลือกในการตั้งถิ่นฐานมากกว่าคนที่มีความร่ำรวยน้อย ซึ่งสามารถแบ่งกลุ่มได้ดังนี้

กลุ่มที่ ๑ ผู้มีที่ทำกิน

คนกลุ่มนี้เป็นเจ้าของที่ดินซึ่งตั้งอยู่ทางตะวันตกของถนนพหลโยธิน อันเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่ตำบลปากข้าวสารและตำบลใกล้เคียง เช่น ตำบลถนนกเปลา อำเภอมือง จังหวัดสระบุรี ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวอยู่นอกเหนือจากพื้นที่เวนคืน ดังนั้นเมื่อถึงเวลาที่ต้องย้ายออกจากพื้นที่ คนกลุ่มนี้จึงไม่จำเป็นต้องหาที่สำหรับปลูกสร้างอยู่อาศัย เพราะสามารถตั้งบ้านเรือนในเขตพื้นที่นาของตนเองได้ ถือได้ว่าเป็นกลุ่มที่ได้รับผลกระทบจากการเวนคืนน้อยที่สุด เพราะยังสามารถอยู่อาศัยในแหล่งที่มีฐานทรัพยากรเดิม แม้จำนวนที่นาอาจลดลงไปบ้างเนื่องจากได้แบ่งขายให้กับกลุ่มคนที่ย้ายออกมาพร้อมๆ กับตนจากบ้านเดิม รวมถึงแบ่งขายให้กับกลุ่มเครือญาติของตนเองด้วย ในความเป็นจริงคนกลุ่มนี้สามารถย้ายออกจากที่เดิมได้ตั้งแต่มีการประกาศเวนคืน แต่คนกลุ่มดังกล่าวก็ยังคงอยู่ในพื้นที่ต่อมาและได้ย้ายออกเมื่อถึงกำหนด คือช่วง พ.ศ. ๒๕๑๐-๒๕๑๓ เช่นเดียวกับผู้อื่น

ในอดีตคนกลุ่มนี้มีอาชีพหลักคือการทำนาและมีอาชีพเสริมต่างๆ ตามความถนัดของตน เช่น ประกอบอาชีพทำน้ำตาลจากตาลโตนดเมื่อหมดหน้าทำนา บ้างทำชะลอมขาย การทำชะลอมนี้จะทำกันโดยทั่วไป บางรายปลูกผลไม้หรือผักต่างๆ พอจะได้ขายบ้าง และแหล่งที่เป็นฐานทรัพยากรที่สำคัญให้กับชุมชนคือ ป่าบนภูเขา ซึ่งคนในชุมชนสามารถเข้าไปหาอยู่ หากิน หาขายได้ตลอดทั้งปี แล้วแต่ช่วงใดจะมีผลผลิตใดมากหรือน้อยจากป่าและภูเขา เช่น เริ่มหน้าฝนก็จะมีเห็ดโคนให้เก็บ “วันหนึ่งๆ เมื่อถึงหน้าเห็ดออกเก็บได้คราวละหลายเซ่ง” (สัมภาษณ์นางประทุม กะวงษ์, ๒๒ พฤษภาคม ๒๕๔๔) หลังจากฤดูเก็บเห็ดก็จะหาหน่อไม้เพื่อนำมาตากแห้งบ้าง นำมาดองบ้าง เก็บไว้ทั้งกินและขาย “แต่ส่วนใหญ่ไม่ค่อยขายกันเก็บไว้กินเสียส่วนใหญ่” (สัมภาษณ์นางบัวคำ ทองอุบล, ๑๘ มีนาคม ๒๕๔๕) พอถึงช่วงหน้าแล้งก็เผาถ่านกันไป “ใครถนัดอะไรก็หากินกันไป” (สัมภาษณ์นายข้อม เขาใหม่, ๑๘ มีนาคม ๒๕๔๕)

ปัจจุบันป่าซึ่งฐานทรัพยากรสำคัญนี้ยังคงอยู่ แต่เมื่อถูกเวนคืนก็กลายเป็นเขตหวงห้ามของทหาร จึงมีการเข้มงวดในการเข้าไปใช้ประโยชน์ไม่ว่าจะขึ้นเขาเพื่อหาไม้เผาถ่านหรือหาของ

ป่าอื่นๆ แต่อย่างไรก็ดีเนื่องจากชาวบ้านมีความจำเป็นต้องพึ่งพาป่า จึงยังคงลักลอบเข้าไปหาของป่ากันจนถึงปัจจุบัน และดูเหมือนทหารก็เข้าใจปัญหานี้เช่นกัน จึงมีการผ่อนปรนให้ชาวบ้านสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้ในบางช่วงเวลา เช่น ช่วงว่างเว้นจากการใช้พื้นที่เพื่อซ่อมเป่าป็นรถถังหรือฝึกกำลังพล ซึ่งช่วงวันเวลาดังกล่าวทางทหารจะขึ้นธงแดงเพื่อให้ผู้เกี่ยวข้องทราบ เพื่อปฏิบัติตนได้อย่างปลอดภัย และชาวบ้านเองก็ทราบเป็นอย่างดีว่าตนควรเข้าไปในช่วงวันเวลาใดจึงจะปลอดภัย ซึ่งเป็นภาวะที่เรียกว่า เป็นการช่วยบรรเทาความฝืดเคืองทางเศรษฐกิจได้ และพอหาอยู่หากินกันไปได้สำหรับคนยากจนในปัจจุบัน สำหรับการผ่อนปรนมากน้อยเพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับผู้บังคับบัญชาแต่ละท่าน “สมัยที่ท่านเปรม (ฯพลฯ พลเอกเปรม ติณสูลานนท์) อยู่เป็นหัวหน้าที่นี้ คนนี้เขาเข้าใจคนจน เขาอนุญาตให้คนทำกินได้ แต่เดี๋ยวนี้ไม่ได้” (สัมภาษณ์นายยิ้ม เขาใหม่, ๑๘ มีนาคม ๒๕๔๕)

สำหรับคนกลุ่มนี้ในปัจจุบันได้ขายที่ดินที่อยู่นอกเขตเวนคืนให้กับเจ้าแก้มเมืองเกือบทั้งหมดโดยเฉพาะที่ดินติดถนนพหลโยธิน จากนั้นได้ผันตนเองจากการทำนาและหาผลผลิตจากป่ามาเป็นลูกจ้างตามบริษัทห้างร้านต่างๆ สำหรับคนวัยแรงงานจะมีอาชีพหลักคือทำงานในโรงงานจนมีคำพูดที่สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของการทำงานในโรงงานว่า “ทุกวันนี้จะล้มตาอำปากได้ก็ต่อเมื่อลูกได้ทำงานโรงงานเท่านั้น” (สัมภาษณ์นายแสวง จันทร์ดา, ๑๘ มีนาคม ๒๕๔๕) จึงพอสรุปได้ว่ารายได้หลักในครัวเรือนของคนส่วนใหญ่ที่นี้มาจากการทำงานในโรงงาน ประจวบกับจังหวัดสระบุรีเป็นเขตนิคมอุตสาหกรรม คนกลุ่มนี้จึงตอบสนองพื้นที่โดยการเป็นแรงงานรับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรม และมีรายได้จากการทำงานนี้ได้เข้ามาทดแทนรายได้จากการหาของป่า

อย่างไรก็ตามในกลุ่มคนกลุ่มนี้ยังมีครอบครัวที่ไม่ขายที่ดินของตนไป เช่น กำนันบุญมี แจ่มเสนาะ กำนันคนปัจจุบัน (๒๕๔๕) ที่สามารถผันตนเองเป็นผู้ประกอบการในภาคธุรกิจได้ หรืออีกรายหนึ่งคือครอบครัวของนางเฉื่อย พุทธา ซึ่งตั้งอยู่ที่หมู่ที่ ๑ ตำบลปากข้าวสาร ก็ยังไม่ขายที่ดินของตน เพราะพื้นที่ดังกล่าวเป็นที่ตั้งบ้านเรือนที่อยู่ของตน

กลุ่มที่ ๒ ผู้ไม่มีที่ทำกิน

คนกลุ่มนี้เป็นผู้ที่มีที่ทำกินอยู่เฉพาะในเขตที่ถูกเวนคืน เมื่อมีการเวนคืนที่ดินจึงไม่มีที่ดินเหลืออยู่อีก และเมื่อไม่ต้องการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตให้แตกต่างจากเดิมมากนัก จึงมีความพยายามหาที่ทำกินใหม่บริเวณไม่ไกลจากพื้นที่เดิมเพื่อจะได้ทำอาชีพทางการเกษตรต่อไปโดยการซื้อ ซึ่งราคาซื้อขายที่ดินในตำบลปากข้าวสารขณะนั้นอยู่ที่ราคาไร่ละ ๑๐,๐๐๐ บาท ดังนั้น ไม่ใช่ทุกครัวเรือนจะสามารถซื้อที่ดินใหม่ได้ ซึ่งแบ่งกลุ่มการตั้งที่อยู่ใหม่ได้ ดังนี้

● กลุ่มตั้งบ้านเรือนบริเวณด้านตะวันตกของถนนพหลโยธิน

ชาวบ้านกลุ่มนี้จำนวนประมาณ ๕๐ ครัวเรือน มีกำลังทรัพย์มากพอที่จะเลือกหาซื้อที่ดินใหม่ในพื้นที่ที่ตนต้องการ แต่จะซื้อที่ดินเพียงให้พอสำหรับปลูกสร้างที่อยู่อาศัยเท่านั้น และที่ดินใหม่ดังกล่าวมีไม้ที่ติดถนนใหญ่หรือที่สามารถมองเห็นได้จากถนนพหลโยธิน เนื่องจากที่ดินดังกล่าวมีราคาสูงและถูกขายให้กับเจ้าแก้มในเมืองดังที่กล่าวแล้วข้างต้น ที่ดินอยู่อาศัยจะจึงอยู่ลึกเข้าไปบริเวณทางยกระดับเสียงเมืองในปัจจุบัน ซึ่งได้รับการตั้งชื่อหมู่บ้านใหม่ว่าบ้านแพะใหม่สามัคคี (ปัจจุบันพื้นที่ดังกล่าวจัดอยู่ในเขตเทศบาล) โดยคนกลุ่มดังกล่าวมีทั้งกลุ่มคนไทย คนยวน และคนลาว (การเรียกกลุ่มคนเป็นคำที่คนในพื้นที่เรียกตนเอง จึงขอนำมาใช้ในที่นี้) แต่ส่วนใหญ่เป็นคนยวนและลาว การตั้งบ้านเรือนใหม่นี้ยังคงความเป็นกลุ่มบ้านเดิมเป็นส่วนใหญ่คือ คนยวนก็จะอยู่เป็นกลุ่มคนยวน เช่นเดียวกับคนไทยและคนลาว แต่ด้วยข้อจำกัดของพื้นที่และกำลังทรัพย์ทำให้ไม่สามารถยกไปตั้งเป็นกลุ่มใหญ่ได้ จึงต้องตั้งบ้านคละกันบ้าง นำไปสู่การทำบุญที่ผสมปะปนกันไปด้วยกล่าวคือ คนไทยก็มีการทำบุญที่วัดคนลาว^๒ และคนลาวก็มีการทำบุญที่วัดของคนไทย เช่นเดียวกับวัดคนยวนที่ไปทำบุญวัดคนไทยบ้างคนลาวบ้าง ซึ่งในอดีตนั้น “การทำบุญเป็นเรื่องของวัดใครวัดมัน” (สัมภาษณ์นายแสวง จันทร์ดา, ๑๘ มีนาคม ๒๕๔๕) ปัจจุบันการเลือกไปวัดไหนนั้นขึ้นอยู่กับความสะดวกสบายในการเดินทางเป็นหลัก ใกล้วัดไหนก็จะทำวัดนั้น อย่างไรก็ดีเมื่อถึงเทศกาลสำคัญชาวบ้านบางส่วนยังคงกลับไปทำบุญกับวัดที่บรรพบุรุษของตนเคยทำ ถึงแม้วัดจะอยู่ไกลก็ตาม หรือบางครั้งจะมีการแบ่งให้ลูกไปวัดหนึ่งแม่ไปวัดหนึ่งก็มี สิ่งนี้เป็นการแสดงให้เห็นถึงความผูกพันกับกลุ่มของตนได้เป็นอย่างดี อาชีพในช่วงแรกส่วนใหญ่ของคนกลุ่มนี้คือเกษตรกรรมโดยอาศัยการเช่าที่ทำกิน ต่อมามีการหาซื้อที่ดินเป็นของตนเอง เพื่อทำนาบ้าง ปลูกพืชยืนต้นอื่นบ้าง และบางรายปรับเปลี่ยนเป็นอาชีพอื่นๆ ตามแต่โอกาสและช่องทางของแต่ละคน

อย่างไรก็ดี ยังมีครอบครัวอีกกลุ่มหนึ่งที่ไม่ได้ย้ายมาอยู่ในบริเวณด้านตะวันตกของถนนพหลโยธิน แต่ย้ายไปอยู่นอกพื้นที่ตำบลปากข้าวสาร เช่น บริเวณบ้านโคก ตำบลหนองปลาไหล อำเภอมือง จังหวัดสระบุรี เนื่องจากมีเครือญาติอยู่ในพื้นที่ดังกล่าว จึงได้ชักชวนกันมาอยู่และหาซื้อที่ในบริเวณนี้ ซึ่งคนกลุ่มนี้บอกว่าตนคือกลุ่ม คนไทย ไม่ว่าจะคนไทย ยวน หรือลาว แต่คนกลุ่มนี้ถือได้ว่ายังมีโอกาส “เลือก” ว่าตนจะหาซื้อที่ดินบริเวณไหน จะปรับเปลี่ยนอาชีพเป็นอาชีพใดซึ่งอาจไม่ใช่การเกษตรที่ทำมาแต่ดั้งเดิม เนื่องจากมีกำลังทรัพย์เพียงพอที่จะทำให้ชีวิตมีทางเลือกในระดับหนึ่ง การมีทุนรอนอยู่บ้างทำให้พอมองเห็นช่องทางในการลงทุนประกอบอาชีพใหม่ มีโอกาสได้ตัดสินใจและเลือกทางเดิน มีไม้ภาวะจ่านทางเศรษฐกิจซึ่งทำให้ชาวบ้านมีทางเลือกน้อยจนถึงไม่มีเลย และต้องดิ้นรนอย่างหนักหน่วงเพื่อการมีชีวิตรอด

๒. วัดของคนยวนคือ วัดบ้านแพะ วัดของคนลาวคือ วัดปากข้าวสารใต้ ส่วนวัดของคนไทยคือ วัดปากข้าวสารเหนือ (นางบัวคำ ทองอุบล, อายุ ๘๐ ปี)

● กลุ่มตั้งบ้านเรือนบริเวณเขาโปรง

โดยคนกลุ่มนี้จัดตนเองอยู่ในประเภท “ผู้ไม่มีที่ไป” เนื่องจากไม่สามารถหาที่ดินเพื่อโยกย้ายไปตั้งบ้านเรือนได้ด้วยกำลังทรัพย์ที่มี และถึงแม้จะมีทรัพย์สินอยู่บ้างแต่ก็ไม่เพียงพอที่จะซื้อที่ดินสำหรับตั้งบ้านและทำกินใหม่ได้ ทำให้คนกลุ่มนี้ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนวัยยังงคงตกค้างอยู่บริเวณ “บ้านแพะ” ในช่วงสุดท้ายของการให้ออกจากพื้นที่ และไม่ได้อพยพไปอยู่ร่วมกับกลุ่มของคนที่ได้ย้ายออกไปตั้งถิ่นฐานบริเวณบ้านแพะใหม่สามัคคี(บริเวณทางยกระดับเลียงเมือง) หรือทางด้านตะวันตกของถนนพหลโยธิน

กลุ่มคนวัยดังกล่าวจำนวน ๓๐ ครัวเรือน มีฐานะยากจนเพราะได้รับค่าชดเชยในการเวนคืนน้อย เนื่องจากมีที่ทำกินก่อนการเวนคืนน้อย บางครอบครัวไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง เนื่องจากเมื่อแรกเข้ามานั้นเข้ามาเพื่อเช่าที่ทำกิน และตั้งบ้านเรือนบนผืนนาที่เช่านั้น เมื่อมีการเวนคืนจึงได้เฉพาะค่ารื้อถอนบ้านเรือนเท่านั้น กอปรกับบ้านเรือนที่ปลูกขึ้นมักไม่มีความถาวรแข็งแรงมากนักค่ารื้อถอนจึงลดน้อยลงเป็นลำดับบางครอบครัวก็มาตั้งบ้านเรือนอยู่ในที่ทางของญาติพี่น้องหรือบางครอบครัวมีที่อยู่อาศัยบนที่ดินที่ไม่มีโฉนด เมื่อมีการเวนคืนผู้ที่ได้รับค่าเวนคืน ก็คือเจ้าของที่ดินนั้นๆ นั่นเอง ดังนั้นเมื่อได้ค่าเวนคืนจำนวนน้อย จึงไม่เพียงพอที่ชาวบ้านจะหาซื้อหรือหาที่อยู่ใหม่ได้

จากการที่ไม่มีเงินในการซื้อที่อยู่ใหม่หลังจากถูกเวนคืนคนกลุ่มนี้จึงไม่มีที่ไป ภายใต้การติดต่อประสานงานของกำนันสวิง เกตุเพชร ซึ่งในขณะนั้นดำรงตำแหน่งผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน (พ.ศ. ๒๕๑๔) เพื่อหาที่อยู่อาศัยใหม่ให้กับคนกลุ่มที่ไม่มีที่ไปโดยมีทางอำเภอเป็นคนจัดการให้ สุดท้ายจึงได้ที่อยู่อาศัยในเขตพื้นที่ของการรถไฟบริเวณบ้านเขาโปรงหลังโรงพยาบาลเกษมราษฎร์สระบุรี ในปัจจุบัน กลุ่มคนดังกล่าวจึงได้อพยพไปเป็นกลุ่มแรกๆ ประมาณ ๓๐ ครัวเรือน ต่อมาได้มีกลุ่มเครือญาติและกลุ่มอื่นๆ ได้อพยพมาสมทบจึงทำให้กลุ่มดังกล่าวมีจำนวนประชากรมากขึ้นตามลำดับ และคนกลุ่มนี้คือกลุ่มสำคัญของการศึกษา ดังที่จะได้กล่าวต่อไป

● กลุ่มตั้งบ้านเรือนบริเวณวัดปากข้าวสารเหนือ

ที่นำกลุ่มคนกลุ่มนี้มากล่าวถึงเพื่อแสดงให้เห็นถึงกลุ่มคนที่ได้รับผลกระทบที่มีระดับของความรุนแรงแตกต่างกัน คนกลุ่มนี้เรียกตนเองว่า “กลุ่มคนยาก” ซึ่งผู้ศึกษาไม่ได้มีเจตนาจะใช้ในการความหมายตามรูปศัพท์ แต่ต้องการใช้ในความหมายที่สามารถสัมผัสได้ทางอารมณ์ซึ่งผู้ให้สัมภาษณ์ได้ใช้ศัพท์คำนี้เรียกตนเองในขณะที่กล่าวกับผู้ศึกษาว่า “ผมเป็นคนยาก ไม่มีที่ไปเลยอาศัยพระท่านอยู่” เป็นกลุ่มที่มีทั้งหมด ๕ หลังคาเรือน เป็นคนไทย “ปู่ย่า ตาทวด บรรพบุรุษของผม

อยู่ที่นี้” (สัมภาษณ์นายมนตรี ม่วงเหล็ก, ๒๐ มีนาคม ๒๕๔๕) คนกลุ่มนี้ในอดีตตั้งบ้านเรือนบริเวณ “บ้านตาล” เมื่อเพื่อนบ้าน ญาติพี่น้องของตนซึ่งพอที่จะหาที่ทางได้ และอพยพโยกย้ายไปตั้งบ้านเรือนอยู่ในด้านทิศตะวันตกของถนนพหลโยธิน ส่วนคนเมื่อไม่มีที่ไป จึงมาขออาศัยอยู่กับวัด และได้รื้อถอนบ้านเรือนมาปลูกใหม่บริเวณข้างวัดปากข้าวสารเหนือได้ระยะหนึ่ง โดยได้ค่ารื้อถอนในขณะนั้นหลังละ ๕๐๐ บาท (นายมนตรี, อ้างแล้ว) เมื่อทางทหารเข้มงวดมากขึ้นจึงได้ย้ายบ้านมาปลูกบริเวณท้ายวัดปากข้าวสารเหนือ นั้น ต่อมาเมื่อทางวัดต้องการสถานที่ดังกล่าวเพื่อสร้างพระอุโบสถ จึงให้รื้อถอน และท้ายที่สุดได้ย้ายไปอยู่ด้านทิศเหนือของวัดจนถึงปัจจุบัน

อาชีพของคนกลุ่มนี้เกือบยี่สิบชีวิตในปัจจุบัน แบ่งเป็นสองกลุ่มจากการสัมภาษณ์คือ กลุ่มผู้สูงอายุ และกลุ่มวัยแรงงาน กลุ่มผู้สูงอายุนี้มีทั้งชายและหญิงซึ่งยังคงทำงานและจะไม่มีวันเกษียณนอกเสียจากว่าจะเดินไม่ไหว โดยผู้หญิงจะอยู่บ้านทำหน้าที่เลี้ยงเด็กก่อนเรียนและดูแลเรื่องอาหารการกินเป็นหลัก ส่วนผู้สูงอายุชายซึ่งพอมิเรียวแรงอยู่ก็เข้าป่า ป่าและภูเขาจึงยังคงเป็นฐานทรัพยากรสำคัญที่ใช้หล่อเลี้ยงชีวิตเช่นเดียวกับอดีต รายได้ที่ได้จากป่าและภูเขาเกิดจากการเผาถ่านหาหน่อไม้ หาผักมาขายที่ตลาด หาเห็ดในช่วงหน้าฝน ฯลฯ ส่วนกลุ่มวัยแรงงานจะทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมซึ่งมีอยู่ทั่วไปในพื้นที่ศึกษาแห่งนี้ รายได้จึงมาจากป่าและจากการทำงานในโรงงานเป็นหลัก สำหรับลูกหลานจะเรียนหนังสือในโรงเรียนใกล้เคียง คือโรงเรียนปากข้าวสาร และเมื่อจบระดับประถมมีน้อยรายที่จะมีโอกาสได้ศึกษาในระดับสูงขึ้นไป ซึ่งส่วนใหญ่จะเข้าสู่ระบบโรงงานแทบทั้งสิ้น

ปรากฏการณ์ข้างต้นแสดงให้เห็นว่า ผู้มีเศรษฐกิจของครอบครัวดีกว่า สามารถมีทางเลือกในการดำรงชีวิตมากกว่าอันนำมาซึ่งความมั่นคงทางเศรษฐกิจที่สามารถทำได้รวดเร็วขึ้นในเวลาถัดมา นอกจากนี้การตั้งบ้านเรือนใหม่โดยคำนึงถึงสภาพเศรษฐกิจยังทำให้กลุ่มชาติพันธุ์กลืนกลายไปอันเป็นปัจจัยหนึ่งของการคลี่คลายในความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติในชุมชน

๓.๓ การทำมาหากินหลังจากเวนคืน

ระยะเวลาสี่สิบปีนับจากประกาศเวนคืน (พ.ศ. ๒๕๑๓-๒๕๑๓) ชาวบ้านยังคงสามารถอยู่อาศัยและทำมาหากินในพื้นที่เวนคืนต่อไปได้ ในช่วงดังกล่าวชาวบ้านจึงไม่ได้รับผลกระทบจากการเวนคืนมากนัก เพราะรายได้และการทำมาหากินยังคงอยู่บนฐานทรัพยากรที่ตนเคยมี แต่เมื่อถึงกำหนดชาวบ้านทั้งหมดต้องอพยพออกจากพื้นที่ (พ.ศ. ๒๕๑๓) จุดนี้เองที่ชาวบ้านเริ่มได้รับผลกระทบจากการเวนคืนอย่างแท้จริง เพราะต้องหาและซื้อที่ดินเพื่อสร้างที่อยู่อาศัยใหม่ บ้างต้อง

เปลี่ยนอาชีพ โดยผู้ที่มีเงินไม่มากนักจะใช้วิธีผ่อนซื้อที่สำหรับปลูกบ้าน ส่วนที่ทำกินจะใช้วิธีเช่า นอกจากนี้ชาวบ้านได้หันมาทำอาชีพรับจ้างมากขึ้น เช่น รับจ้างในไร่นา เป็นแรงงานก่อสร้างทาง ซึ่งในช่วงนั้นมีการขยายเส้นทางคมนาคมสายสำคัญ คือ ถนนพหลโยธินและถนนมิตรภาพ และส่วนหนึ่งก็รับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรมที่กำลังเกิดขึ้นในเขตพื้นที่แห่งนี้ เช่น โรงงานทอกระสอบ โรงสีข้าวในเขตเมือง เป็นต้น และป่าก็ยังคงเป็นแหล่งหาอยู่หากินของชาวบ้านและบรรเทาความ ฝืดเคืองได้เป็นอย่างดีเช่นเดิม

สำหรับกลุ่มคนที่มีที่ดินแม่ได้แบ่งขายให้กับกลุ่มคนผู้ไม่มีที่ดินไปบ้าง แต่ก็สามารถ ดำเนินชีวิตในระดับที่ไม่วิกฤตเช่นเดียวกับกลุ่มผู้ไม่มีที่ดิน เพราะนอกจากจะมีที่ทำนาแล้วยังแบ่ง ให้เช่าทำกิน ซึ่งเจ้าของที่นาแม่แบ่งเป็นสองกลุ่มคือ กลุ่มเจ้าของที่นาเดิม กับกลุ่มคนจีนในตลาด ซึ่ง “คนสองกลุ่มนี้มักจะไม่ทำนาแต่จะให้คนอื่นเช่าทำ” (สัมภาษณ์นางสมนา ธนชัย, ๒ เมษายน ๒๕๔๕) แต่การทำนาในปัจจุบันค่อยๆ ลดจำนวนลง จากข้อมูลการใช้ประโยชน์จากที่ดิน ระบุว่าตำบลปาก ข้าวสารมีพื้นที่ปลูกข้าวเพียง ๑๐ % เท่านั้น (ข้อมูลทั่วไป องค์การบริหารส่วนตำบลปากข้าวสาร ปี พ.ศ.๒๕๔๓) และกลุ่มผู้ทำนาก็ลดลงด้วยการทำนามักขาดทุนเนื่องจากปัญหาการขาดแคลนน้ำ ซึ่งแม้จะมีคลองส่งน้ำผ่านพื้นที่ แต่จุดประสงค์ของการสร้างคลองคอนกรีตดังกล่าวมีไว้เพื่อส่งน้ำ ผ่านจริงๆ ดังจะเห็นได้จาก คลองดังกล่าวถูกสร้างให้อยู่สูงกว่าพื้นที่ปกติโดยการถมให้สูงแล้วจึง ขุดเพื่อเทคอนกรีต ชาวบ้านบริเวณนี้จึงไม่สามารถใช้ประโยชน์จากคลองส่งน้ำดังกล่าวได้ แต่ผู้ ศึกษาได้หาคำตอบต่อไปว่าด้วยเหตุใดจึงมีการปฏิบัติเช่นนั้น นอกจากนี้ชาวบ้านยังประสบปัญหา เรื่องเครื่องมือในการทำนาตลอดถึงค่าปุ๋ยยากำจัดศัตรูและวัชพืชซึ่งมีราคาสูง ทั้งยังต้องเช่าที่ทำกินอีก จนมีคำกล่าวที่รู้จักกันโดยทั่วไปว่า “ทำนาปรังมีแต่แข่งกับหนี้ ทำนาปีมีแต่หนีกับซัง” แหล่งกู่ยืมที่นิยม คือ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) ดังนั้นคนกลุ่มนี้จึงผันอาชีพเพื่อให้สอดคล้องกับ เมืองสระบุรีซึ่งเป็นเมืองอุตสาหกรรม และเพื่อการมีฐานะทางเศรษฐกิจดีขึ้น นั่นคือการเข้าเป็น แรงงานรับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรม

ปัจจุบัน (พ.ศ.๒๕๔๕) ที่ดินติดถนนฝั่งตะวันตกของถนนพหลโยธินในเขตตำบลปาก ข้าวสาร ชาวบ้านได้ขายให้คนจีนในเขตเมืองไปแล้วเกือบทั้งหมด และเป็นที่ตั้งของธุรกิจต่างๆ เช่น บ้านเช่า ห้างร้าน ฯลฯ และส่วนหนึ่งถูกขายต่อให้กับกลุ่มทุนที่ประกอบธุรกิจในเขตจังหวัดสระบุรี หรือธุรกิจขนาดใหญ่ของผู้ประกอบการจากกรุงเทพฯ เช่น โชว์รูมรถแท็กซี่หือ ฯลฯ ในช่วง ๑๐ ปีที่ผ่านมา (พ.ศ.๒๕๓๕) ทำให้แรงงานส่วนหนึ่งของปากข้าวสารเข้าทำงานรับจ้างในบริษัทห้าง ร้านดังกล่าวด้วย

๔. สภาพทางสังคม

๔.๑ การตั้งบ้านเรือนก่อนการเวนคืน

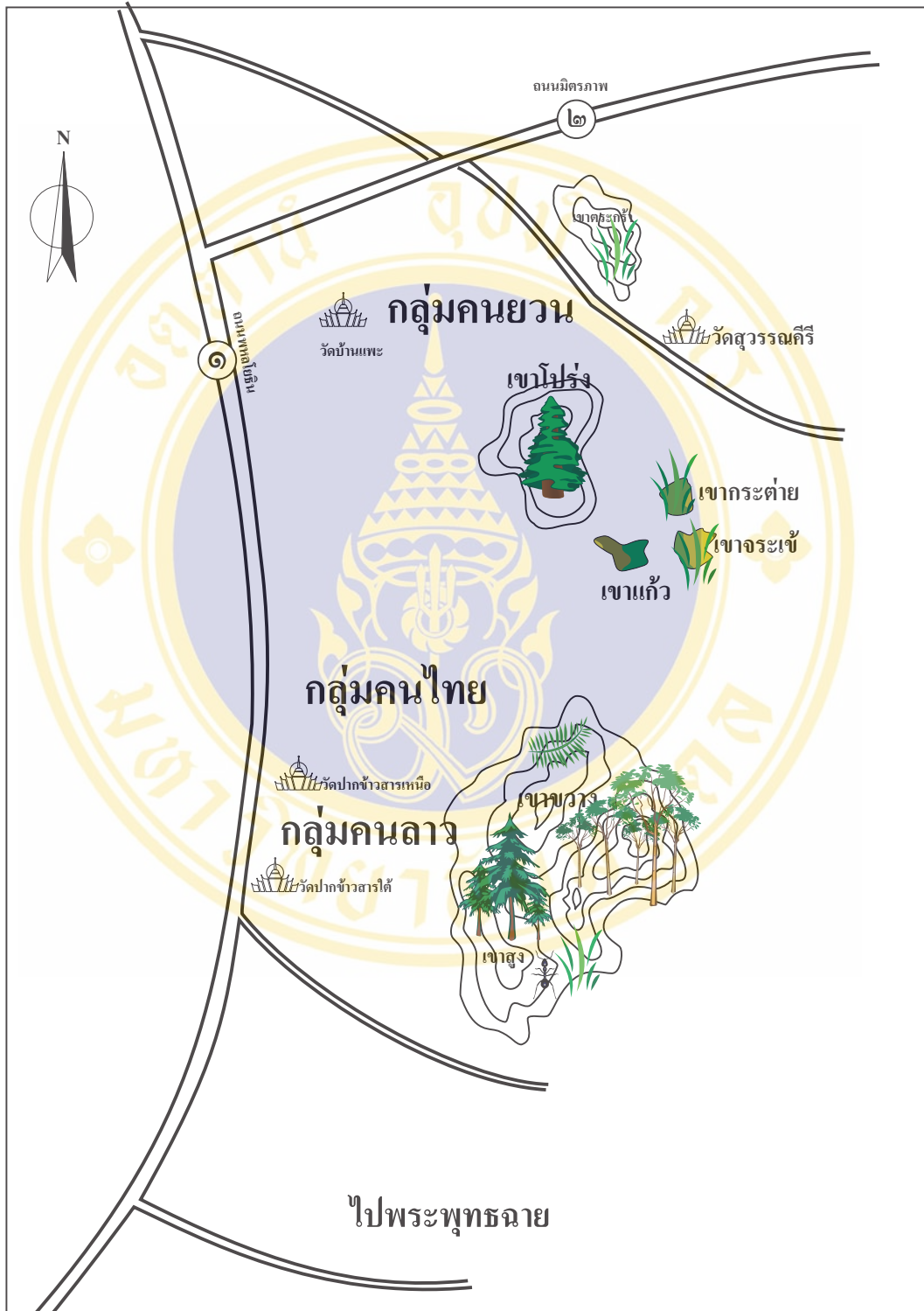
“อาชีพการทำครกหินเกิดขึ้นที่นี้มาตั้งแต่ก่อนจะถูกเวนคืน” (สัมภาษณ์นายจางงค์ พรหมสิทธิ์พย์, ๑๖ พฤศจิกายน ๒๕๔๔) “ที่นี้” ที่อ้างถึง คือพื้นที่ หมู่ที่ ๔ บ้านแพะ ตำบลปากข้าวสาร และที่แห่งนี้คือบริเวณที่อยู่อาศัยเดิมของผู้ที่ประกอบอาชีพทำครกหินส่วนใหญ่ในปัจจุบัน ซึ่งขณะนั้น (ก่อนการเวนคืน) ตำบลปากข้าวสารยังคงมี ๗ หมู่

ภายหลังจากการเวนคืนได้มีการจัดแบ่งเขตการปกครองใหม่ ตำบลปากข้าวสารจึงเหลือ ๔ หมู่เช่นปัจจุบัน (สัมภาษณ์นายสวิง เกตุเพชร, ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๔๔) สาเหตุที่ต้องย้ายออกมา ก็เพราะมีการเวนคืนที่ดินเพื่อขยายพื้นที่ในราชการทหารเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๓ เมื่อดินตกเป็นกรรมสิทธิ์ของทหาร “บ้านแพะ” จึงเป็นเพียงประวัติศาสตร์ของตำบลปากข้าวสาร การตั้งบ้านเรือนก่อนที่จะมีการเวนคืน ก็จะตั้งบ้านเรือนขนานบสองฝั่งของถนนพหลโยธิน โดยพื้นที่อาศัยส่วนใหญ่อยู่ทางด้านทิศตะวันออกของถนน (หากเดินทางจากกรุงเทพฯ) มีลักษณะการตั้งบ้านตามกลุ่มชาติพันธุ์ซึ่งมีสามกลุ่มคือ คนขวน คนไทย และคนลาว โดยกลุ่มคนแต่ละกลุ่มจะตั้งบ้านเรือนแยกจากกันอย่างเป็นสัดส่วน โดยมีวัดในแต่ละชุมชนของตนเป็นศูนย์กลาง (สัมภาษณ์นางบัวคำ ทองอุบล, ๑๘ มีนาคม ๒๕๔๕) กลุ่มชาติพันธุ์ดังกล่าวประกอบไปด้วย (ดู แผนที่ ๓ แสดงการตั้งบ้านเรือนตามกลุ่มชาติพันธุ์ก่อนประกาศเวนคืน)

กลุ่มที่ ๑ กลุ่มที่เรียกตนเองว่า “คนขวน”

มีวัดบ้านแพะหรือที่เรียกกันในปัจจุบันว่า วัดราษฎร์บำรุงธรรม เป็นศูนย์กลางของชุมชนคนขวนที่นี้ จากคำบอกเล่าทำให้ทราบว่า คนขวนกลุ่มนี้เป็นกลุ่มเดียวกับคนขวนที่อำเภอเส้าให้ จังหวัดสระบุรี ซึ่งได้ถูกกวาดต้อนในฐานะเชลยศึกมาจากภาคเหนือบริเวณจังหวัดพะเยาในปัจจุบัน เมื่อสมัยรัชกาลที่ ๑ สำเนียงการพูดของคนที่นี่และที่พะเยาจึงใกล้เคียงกันมาก (ดูรายละเอียดในความเป็นมาของชุมชนทำครกหิน บทที่ ๔) แต่การอพยพย้ายจากอำเภอเส้าให้มาอยู่ที่ปากข้าวสารนั้นอยู่คนละช่วงเวลา คนที่มาก่อนสามารถจับจองที่ดินได้ก่อนและได้มากเท่าที่ต้องการ และเมื่อมีการออกเอกสารสิทธิ์คนที่ยู่นานกว่าก็มีโอกาสได้สิทธิ์นั้นก่อน เมื่อมีญาติย้ายตามมาอยู่ อาจแบ่งหรือขายที่ดินให้หรือให้เฉพาะทำกิน เมื่อมีการเวนคืนที่ดินสิทธิในการรับค่าเวนคืนจึงไม่เท่ากันกัน ตามไปด้วย

แผนที่ ๓ แสดงการตั้งบ้านเรือนตามกลุ่มชาติพันธุ์ก่อนประกาศเวนคืน

ที่มา จำลองจากแผนที่ชุมชน องค์การบริหารส่วนตำบลปากข้าวสาร พ.ศ.๒๕๔๔

หลังถูกเวนคืนที่อยู่อาศัยจึงได้แยกกันไปตั้งบ้านเรือนเป็น ๒ กลุ่ม กลุ่มหนึ่งได้ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลตำบลปากเพรียว อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี ประมาณ ๓๐ หลังคาเรือน และปัจจุบันได้เพิ่มเป็น ๔๐ หลังคาเรือน (สัมภาษณ์นางบัวคำ ทองอุบล, ๑๘ มีนาคม ๒๕๕๕) อีกกลุ่มหนึ่งได้อพยพไปตั้งบ้านเรือนบริเวณรอบๆ เขาโปร่งในพื้นที่ตำบลปากข้าวสาร อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี สำหรับพื้นที่นี้คนยวนได้อพยพมาประมาณ ๓๐ ครัวเรือน นอกจากนั้นเป็นกลุ่มที่ได้อพยพโยกย้ายจากแหล่งอื่นๆ มาสมทบ อาทิ อุตรดิตถ์ และทางเหนือ เช่น พะเยา (สัมภาษณ์นายสวิง เกตุเพชร, ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๔๔) และยังมีกลุ่มที่เดินทางมาจากบริเวณใกล้เคียงอื่นๆ เพื่อมาทำครกในแหล่งนี้อีกจำนวนไม่น้อย ทำให้จำนวนครัวเรือนเพิ่มจำนวนขึ้นดังที่ปัจจุบันมีทั้งหมด ๑๒๗ ครัวเรือนในเขตบ้านเขาโปร่ง หมู่ที่ ๒ ส่วนใน หมู่ที่ ๓ บ้านใหม่สามัคคี มีทั้งหมด ๑๐๖ ครัวเรือน (ที่มา เอกสารข้อมูลทั่วไป องค์การบริหารส่วนตำบลปากข้าวสาร พ.ศ. ๒๕๔๓)

กลุ่มที่ ๒ เป็นกลุ่มคนไทย

ได้ตั้งบ้านเรือนอยู่ในบริเวณ “ป่าตาล” ซึ่งอยู่ทางด้านทิศใต้ของวัดปากข้าวสารเหนือ หรือที่ชาวบ้านเรียกกันว่า วัดเหนือ ในอดีตบริเวณนี้เป็นพื้นที่นาทั้งหมดโดยมีวัดปากข้าวสารเหนือเป็นศูนย์กลางของชุมชนที่มีประชากรกว่า ๑๐๐ ครัวเรือน (สัมภาษณ์นายแสวง จันทร์ดา, ๑๘ มีนาคม ๒๕๕๕) ถือได้ว่าคนกลุ่มนี้มีจำนวนประชากรมากที่สุด ปัจจุบันชาวบ้านได้อพยพโยกย้ายไปตั้งบ้านเรือนอยู่ทางด้านตะวันตกของถนนพหลโยธินเป็นส่วนใหญ่ โดยที่ดินดังกล่าวเป็นการซื้อที่ดินใหม่เพื่อใช้ปลูกที่อยู่อาศัย แต่ก็มีบางครอบครัวที่มีที่นาอยู่ที่นี่อยู่แล้วเมื่อถูกเวนคืนก็ได้ย้ายบ้านมาอยู่ในพื้นที่ดังกล่าว นอกจากนี้ยังมีชาวบ้านอีกส่วนหนึ่งหลังจากมีการเวนคืนที่ดินแล้วได้อพยพไปอยู่ที่หมู่ที่ ๓ ตำบลหนองปลาไหล อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี จำนวน ๓๕ ครัวเรือน (สัมภาษณ์นางจาก แสงสกุล, ๑๘ มีนาคม ๒๕๕๕)

ในอดีตที่ดินที่อยู่ติดกับถนนพหลโยธินยังคงเป็นของชาวบ้าน ที่ใช้ในการประกอบอาชีพ เช่น ทำนา รวมถึงเป็นที่ตั้งบ้านเรือนด้วย ต่อมาที่ดินดังกล่าวได้ถูกขายให้กับพ่อค้าคนจีนในตลาดอำเภอเมืองสระบุรี เพราะคนกลุ่มนี้จะนิยมหาซื้อที่ดินที่ติดถนนเก็บไว้เพื่อเก็งกำไร (สัมภาษณ์นายแสวง จันทร์ดา, ๑๘ มีนาคม ๒๕๕๕) ต่อมาเมื่อราคาที่ดินสูงขึ้นในช่วงปี ๒๕๓๐-๒๕๓๕ ที่ดินส่วนหนึ่งก็ถูกเปลี่ยนมือจากพ่อค้าชาวจีนในตลาดมาเป็นของนักธุรกิจในกรุงเทพฯ ตามลำดับ อย่างไรก็ตามก็ยังมีชาวบ้านบางรายที่มีฐานะยังคงถือครองที่ดินดังกล่าวอยู่แต่ก็มีน้อยราย เมื่อที่ดินติดถนนได้กลายเป็นของคนนอกชุมชน จึงเกิดปัญหาบ่อยครั้งเกี่ยวกับการไม่มีทางสาธารณะสู่ถนนใหญ่ของชาวบ้านที่ตั้งบ้านเรือนลึกเข้าไปจากถนน “บางครั้งมีการทะเลาะกันเพราะเจ้าของที่ดินใหม่ปิดทางไม่ให้ชาวบ้านออก” (สัมภาษณ์นายแสวง จันทร์ดา, ๑๘ มีนาคม ๒๕๕๕) ปัญหานี้เกิดขึ้นทั้ง

แก่กลุ่มคนไทยและคนลาว

กลุ่มที่ ๓ เป็นกลุ่มคนที่เรียกตนเองว่า “คนลาว”

ก่อนการเวนคืนได้ตั้งบ้านเรือน บริเวณวัดปากข้าวสารใต้โดยเฉพาะด้านบริเวณทิศ ตะวันออกและทิศเหนือของวัด แต่ก็มีอาณาเขตเป็นสัดส่วนของกลุ่มตน โดยมีคลองปากข้าวสาร ซึ่งเป็นคลองธรรมชาติเล็กๆ มีความยาวจากทิศตะวันออกมายังทิศตะวันตกเป็นเส้นอาณาเขตกลุ่ม บ้านคนไทยและคนลาว โดยกลุ่มคนลาวมีวัดปากข้าวสารใต้เป็นศูนย์กลางชุมชน ปัจจุบันคนกลุ่ม นี้ได้อพยพมาตั้งบ้านเรือนอยู่ทางด้านตะวันตกของถนนพหลโยธิน จะตั้งบ้านหนาแน่นบริเวณใกล้ เคียงกับวัดปากข้าวสารใต้ และกระจายไปในกลุ่มบ้านคนไทย

การย้ายสถานที่มาตั้งบ้านเรือนใหม่ของกลุ่มดังกล่าว ยังคงยึดที่ตั้งของวัดเป็นศูนย์กลาง และเมื่อวัดยังคงตั้งอยู่ในที่เดิมไม่ได้รับผลกระทบต้องย้ายออกนอกเขตพื้นที่เวนคืน ทำให้การ อพยพโยกย้ายของชาวบ้านจึงอยู่ในรัศมีของวัดที่ตนมีความผูกพันเป็นหลัก

จะเห็นได้ว่าชุมชนมีวัดเป็นศูนย์กลาง และเป็นศูนย์รวมทางด้านจิตใจ ดังจะเห็นได้จาก ทุกกลุ่มคนที่อยู่อาศัยในชุมชนปากข้าวสารล้วนแต่สร้างวัดขึ้นมาเป็นสมบัติประจำชุมชนของตน อันนำไปสู่การตั้งบ้านเรือนด้วย ดังปรากฏว่า ในอดีตชุมชนของคนไทยกับคนลาวซึ่งตั้งอยู่ระหว่าง วัดปากข้าวสารใต้กับวัดปากข้าวสารเหนือจะมีเพียงลำคลองเล็กๆ แบ่งให้เห็นคนสองกลุ่มที่อยู่แยก จากกัน แต่คนทั้งสองกลุ่มก็สร้างวัดของตนขึ้นมาเป็นเอกเทศเพื่อใช้ในกิจกรรมต่างๆ ของกลุ่มตน แสดงให้เห็นความเป็นกลุ่มของตนผ่านทางวัด “คนไทยก็ทำบุญวัดคนไทย คนลาวก็ทำบุญวัดคนลาว วัดโครวัดมัน” (สัมภาษณ์นายแสง จันทร์ดา, ๑๘ มีนาคม ๒๕๔๕) ซึ่งหมายรวมถึงกลุ่มคนยวน ด้วยที่มีวัดบ้านแพะเป็นศูนย์กลางของชุมชนเช่นกัน นอกจากนี้การดำเนินชีวิตก็มีความใกล้ชิดกับ คำสอนทางศาสนาดังกล่าวที่ว่า “แต่ก่อนไถ่มีเต็มบ้าน ไม่มีใครกินเป็น หาคินฆ่าไม่ได้ กินแต่ปลา” หรือกล่าวที่ว่า “คนสมัยนี้กับสมัยก่อนไม่เหมือนกัน มีผัวอยู่ก็ยังไม่ใหม่อีก” (สัมภาษณ์นางบัวคำ ทองอุบล, ๑๘ มีนาคม ๒๕๔๕) สิ่งเหล่านี้สามารถสะท้อนให้เห็นอิทธิพลของคำสอนทางศาสนา ได้ทั้งสิ้น

๔.๒ ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน

ชุมชนปากข้าวสารในอดีตนั้นถึงแม้จะมีทั้งคนเช่าที่นา และเจ้าของที่นา แต่ความ สัมพันธ์ของคนสองกลุ่ม เป็นความสัมพันธ์ที่เป็นการพึ่งพาอาศัยกันมากกว่าความสัมพันธ์ตาม ระบบทุน โดยจะเห็นได้ว่า ค่าเช่าที่นาทำกิน “เจ้าของที่เพียงแบ่งข้าวไปใช้ไปกินนิดหน่อย”

(สัมภาษณ์นายขนิ ม่วงเหล็ก, ๒๐ มีนาคม ๒๕๔๕) และบ้านเรือนของผู้ไม่มีที่ทางเป็นของตนเองก็สามารถปลูกบ้านเรือนอยู่ร่วมกับญาติพี่น้องของตนได้

นอกจากสถาบันวัด และสภาพแวดล้อมที่กำหนดแนวทางในการดำเนินชีวิตให้กับคนปากข้าวสารแล้ว ยังคงมีระบบความสัมพันธ์ของกลุ่มคนปากข้าวสารที่มีระบบเครือญาติร้อยรัดคนปากข้าวสารให้กระชับแน่นแฟ้นขึ้น โดยกลุ่มคนที่อยู่อาศัยในแต่ละชุมชนล้วนแต่มีสายสัมพันธ์ในเชิงเครือญาติด้วยกันทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเล่าถึงชาติเหง้าของกลุ่มคนแต่ละกลุ่มที่เล่าให้คนยุคปากข้าวสารก่อนเวรคืนได้ตระหนักรู้ถึงความเป็นคนกลุ่มเดียวกัน มีสายสัมพันธ์จากบรรพบุรุษคนเดียวกันโดยเฉพาะกลุ่มคนลาว “สมัยปู่ยา ตาทวดเล่าให้เราฟังว่าเราเป็นพวกที่ถูกยกครัวมาจากเวียงจันทน์โดยมากันหลายครัวอยู่แถบเสาให้ก็มาก แต่ที่มาอยู่ที่ปากข้าวสารมีเพียงครัวเดียวและได้แตกลูกแตกหลานมากมายดังปัจจุบัน” (สัมภาษณ์นางบัวคำ ทองอุบล, ๑๘ มีนาคม ๒๕๔๕)

สภาพทางสังคมของชุมชนปากข้าวสารในปัจจุบันได้มีการเปลี่ยนแปลงจากเดิม ในอดีตวิถีชีวิตที่ดำเนินไปโดยมีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน ปรัชญาในการดำเนินชีวิตมีรากฐานจากคำสอนทางพุทธศาสนา โดยมีระบบเครือญาติและความเป็นคนที่อยู่ในชุมชนเดียวกันคอยช่วยเหลือเกื้อกูลกันในด้านต่างๆ ดังเช่น การพึ่งพากันในยามวิกฤต “เจ้าของที่ดินที่ยายมาซื้อเขาเป็นญาติห่างๆ กัน ใช้เวลาผ่อนกว่า ๒๐ ปีจึงหมด เราจะผ่อนเขาเป็นครั้งคราวขึ้นอยู่กับว่า แล้วแต่เราจะมิให้” (สัมภาษณ์นางสมนา ธนชัย, ๒ เมษายน ๒๕๔๕) เริ่มที่จะเปลี่ยนไปอย่างเห็นได้ชัด ปัจจุบันการดำเนินชีวิตผูกโยงอยู่กับกับกลไกทางตลาดอย่างแยกกันไม่ออก “เดี๋ยวนี้พอสิ้นเดือนเอาเงินไปฝากที่โลตัสหมด มีเงินเท่าไรใช้หมด สมัยก่อนมีบาทสองบาทได้เก็บหมด เพราะไม่รู้จะเอาไปซื้ออะไร” (สัมภาษณ์นางบัวคำ ทองอุบล, ๑๘ มีนาคม ๒๕๔๕) กอปรกับ “แต่ก่อนหากินเองได้หมด ไม่ต้องซื้อ” (สัมภาษณ์นางสมนา ธนชัย, ๒ เมษายน ๒๕๔๕)

ดังนั้นเมื่อการดำเนินชีวิตไม่มีปรัชญาจากคำสอนทางศาสนาคอยยึดเหนี่ยว หากแต่กำลังเดินอยู่บนหนทางแห่งการแข่งขันในทุกรูปแบบ และคำนึงแล้วว่าตนเองเท่านั้นที่ควรได้ประโยชน์สูงสุด “คนสมัยนี้กับสมัยก่อนไม่เหมือนกัน มีตัวอยู่ก็ยังไม่มีย่ออีก คนแต่ก่อนไม่อิจฉากัน ไม่แย่งกัน อยู่เย็นเป็นสุข” (สัมภาษณ์นางบัวคำ ทองอุบล, ๑๘ มีนาคม ๒๕๔๕) คำกล่าวเหล่านี้พอที่จะสะท้อนให้เห็นคุณค่าและอุดมการณ์ในการดำเนินชีวิตของคนที่เปลี่ยนไป

๑. โลตัส คือห้างขายส่งขนาดใหญ่ที่ถูกสร้างขึ้นประมาณ พ.ศ. ๒๕๓๔ ตั้งอยู่บริเวณทางแยกขาเข้าถนนมิตรภาพ ใกล้โรงพยาบาลมิตรภาพเมโมเรียล เนื่องจากเป็นห้างขนาดใหญ่จึงมีสินค้าราคาถูกกว่าท้องตลาด ประชาชนในจังหวัดสระบุรีและจังหวัดใกล้เคียงจึงนิยมมาจับจ่ายสินค้าที่นี้กันมาก

สถานที่พบปะกันของคนปากข้าวสารโดยเฉพาะคนหนุ่มสาวในปัจจุบัน คือโรงงาน ปลอ่ยให้คนที่ผ่านวัยทำงานแล้วอยู่เฝ้าบ้านและเลี้ยงหลาน ความสัมพันธ์ของคนปากข้าวสารจะถูกกำหนดโดยกลไกทางการตลาดมากกว่าระบบเครือญาติที่เริ่มแสดงอาการของการผุกร่อน “คนที่ยากจนตอนไม่ถูกเวนคืนสร้างบ้านเรือนอยู่กับที่กับน้องได้ แต่เมื่อถูกเวนคืนมีปัญหาและที่ทางก็มีราคาแพงก็ขายกันหมด” (สัมภาษณ์นายแสวง จันทร์ดา, ๑๘ มีนาคม ๒๕๔๕) ปัจจุบันถึงแม้กลุ่มเครือญาติที่ย้ายมาจากบ้านปากข้าวสารเดิม จะมีการตั้งบ้านเรือนอยู่เป็นกลุ่มเป็นซอยบ้าน หรือตามระบบเครือญาติก็ตาม แต่ความสัมพันธ์ต่างจากอดีตคือพึ่งพาอาศัยกันน้อยลงด้วย ต่างคนต่างอยู่ต่างดิ้นรนเพื่อหาปัจจัยต่างๆ ในการดำรงชีวิต ถึงแม้จะปรากฏให้เห็นบ้างในโอกาสที่มีงานสำคัญในชีวิต “ญาติพี่น้องก็มีการไปมาหาสู่กันในยามมีการมีงาน” (นายแสวง, อ้างแล้ว) หรือคำกล่าวที่สะท้อนให้เห็นอิทธิพลของค่านิยมแบบทุนนิยมที่ว่า “เราต้องไปช่วยงานเขา ถ้าไม่ไป วันหลังมาเจอกันเขาก็จะไม่คุยกับเรา หรือเวลาเรามีงานก็จะลำบาก” (สัมภาษณ์นางบุญเสริม เพื่อนจันทิก, ๑๘ เมษายน ๒๕๔๕) สิ่งเหล่านี้ล้วนสะท้อนให้เห็นความกร่อนไปของระบบเครือญาติ ทำให้กลุ่มคนทอดระยะห่างจากความเป็นคนในชุมชนเดียวกัน กลุ่มคนที่มีชาติพันธุ์เดียวกัน

การแต่งงานของคนหนุ่มสาวในปัจจุบัน “มักจะได้อยู่ต่างถิ่นต่างฐานกันมากขึ้น” (สัมภาษณ์นายแสวง จันทร์ดา, ๑๘ มีนาคม ๒๕๔๕) เนื่องจากหนุ่มสาวเหล่านี้ได้พบปะเพื่อนหญิงชายต่างชุมชนในที่ทำงานคือโรงงาน สูดท้ายก็แต่งงานกันแล้วย้ายไปอาศัยอยู่นอกชุมชนบ้างเช่าบ้านใกล้ที่ทำงานบ้าง บางส่วนยังคงอยู่บ้านของตนเอง และอีกส่วนหนึ่งออกไปอยู่ในที่ห่างไกล ทำให้การอยู่รวมเป็นกลุ่มเครือญาติมีน้อย รูปแบบของการมีครอบครัวนี้มีความแตกต่างจากรูปแบบครัวครัวที่เคยมี “เมื่อก่อนลูกที่มีครอบครัวจะอยู่กับเราระยะหนึ่งก่อน แล้วค่อยแยกครัวออกไปโดยพ่อแม่จะแบ่งที่นาวัวควายให้ไปทำกิน” (สัมภาษณ์นางจาก แสนสกุล, ๑๕ มีนาคม ๒๕๔๕) แต่ปัจจุบันเป็นรูปแบบใหม่คือ เมื่อทั้งคู่แต่งงานแล้วก็จะออกไปเช่าบ้านอยู่ใกล้แหล่งที่ทำงาน “พอมีลูกก็เอามาให้เราเลี้ยงถ้าเขาทำงานกันทั้งสองคนนะ” (นางจาก, อ้างแล้ว) สิ่งที่กำลังมานี้แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของชุมชนปากข้าวสาร ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมีผลกับการปรับตัวของคนในชุมชนอย่างไร จะได้นำมากล่าวให้ละเอียดในลำดับต่อไป

บทที่ ๕ ชุมชนทำครกหิน

๑. ความเป็นมาของชุมชนทำครกหิน

ดังที่ได้กล่าวแล้วในบทที่ ๔ ว่ากลุ่มคนที่ทำครกหินในพื้นที่ตำบลปากข้าวสารเป็นกลุ่มคน ยวน กล่าวกันว่าคนยวนกลุ่มนี้เป็นกลุ่มเดียวกับคนยวนที่อำเภอเสาให้ “ปู่ย้ายมาจากเสาให้ตั้งแต่ รุ่นหนุ่มโน่น มาทำนาที่นี่ ช่วงแรกก็ไปๆมาๆ ตอนหลังย้ายมาเลยทั้งครอบครัว คนที่โน่นมากขึ้น แยกลูกออกหลานกัน ที่ทำกินมันก็ไม่พอกัน ก็เลยต้องขยับขยาย มีคนยวนมาอยู่ที่นั่นหลาย ครอบครัวนะ ตอนปู่มาก็มีคนมาอยู่ก่อนแล้ว ย้ายตามมาก็อีกก็มาก” นี่คือคำกล่าวของนายสวิง เกตุ เพ็ชร อายุ ๗๔ ปี อดีตผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๔ บ้านพะ และ อดีตกำนันตำบลปากข้าวสาร พื้นที่ตำบลปากข้าวสารแม้จะตั้งอยู่ในเขตอำเภอเมืองสระบุรี แต่การเดินทางไปอำเภอเสาให้ซึ่งตั้ง อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือในปัจจุบันไม่ลำบากและใช้เวลาไม่มากนัก การที่คนยวนที่เสาให้ย้าย มาอยู่ที่ปากข้าวสารในอดีตจึงเป็นไปได้ แต่ “คนยวน” มาจากไหน?

คำว่า “ยวน” ถ้าเป็นกิริยา หมายถึง “ขัว ล่อ ขวนให้เพลินใจ ยินดี” ส่วนความหมายใน อีกนัยหนึ่ง กล่าวว่า “ยวน คือ ชื่อชนชาติกรีก, ชาวอินเดียเรียกเพี้ยนมาจากคำว่า Ionia; เรียกชาว ไทยทางลานานว่า ไทยยวน, เพี้ยนเป็นยวนะ หรือโยน หรือโยนกก็มี” พจนานุกรมฉบับ ราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๒๕ : ๖๖๒)

หมอสอนศาสนาชาวอเมริกัน ชื่อ วิลเลียม คลิฟตัน ด็อดด์ (Willaim Clifton Dodd) ใช้ ชีวิตอยู่ที่จังหวัดเชียงรายเป็นเวลา ๓๓ ปี และมีความสนใจศึกษาเรื่องราวของคนไทยเป็นอย่างยิ่ง ได้เล่าถึงตำนานของแคว้นยวนจากเอกสารที่ตนได้ศึกษามา ว่า “คำว่า ยวน หาใช่ชื่อใหม่ไม่ เป็น ชื่อที่ชนชาวล้านไกลเคียงโดยรอบเรียกตั้งแต่ดึกดำบรรพ์มาแล้ว กล่าวว่ามีชนชาติไทยอพยพลงมาจากประเทศจีนในครั้งแรกแต่ศตวรรษที่ ๑ แห่งพุทธกาลนั้น ชนชาติฮ่าลาวได้มาตั้งแคว้นขึ้นทาง ทิศตะวันออกแห่งแม่น้ำสาละวิน ในท้องที่อันมีพวกยวนหรือกะเหรี่ยงตั้งภูมิลำเนาอยู่ก่อนแล้ว

๑. ที่มา โรงเรียนเสาให้วิทยาลัยเกษตร. ๒๕๒๘ “วัฒนธรรมยวนเสาให้” โครงการศึกษาวัฒนธรรมท้องถิ่น ศูนย์วัฒนธรรม จังหวัดสระบุรี

แคว้นยวนหรือกะเหรี่ยงนี้มีอาณาเขตกว้างขวางแต่แม่น้ำสาละวินจนถึงแม่น้ำโขง และน่าจะเลยไปทางใต้ถึงแดนเขมร กล่าวกันว่าถิ่นนี้เป็นที่บริบูรณ์มาก เมื่อชนชาติอ้ายลาวได้มาสามมิกก็ต่อเจ้าผู้ปกครองแคว้นยวนหรือกะเหรี่ยงแล้ว ก็ได้รับอนุญาตให้ตั้งภูมิลำเนาอยู่ได้ และก่อนศตวรรษที่กล่าวนั้นชนชาติอ้ายลาวก็ได้ตั้งเมืองใหม่ขึ้นหลายเมืองในท้องที่ของยวนหรือกะเหรี่ยงนี้ เมืองใหญ่ๆ คือ เมืองเฒ่า เชียงรุ่ง เชียงตุง และเชียงแสน ซึ่งเป็นเมืองเก่าแก่ที่สุดในประเทศไทย ต่อมาชนชาติอ้ายลาวซึ่งอยู่ในเมืองไทยน้อยใหญ่เหล่านี้ได้สู้รบกับพวกกะเหรี่ยงจนสลัดออกจากอำนาจได้ และได้เป็นใหญ่ขึ้น และตั้งแต่นั้นมาก็เลยชื่อว่า ยวน หรือ กะเหรี่ยง ในแดนนั้น นอกจากนี้พม่าก็ยังเรียกดินแดนแห่งแม่น้ำสาละวินว่ายวน และพวกที่มีภูมิลำเนาอยู่ในแคว้นยวนนี้ว่า ยวนชาน (หรือไทย) ...และคำว่ายวน นี้ ก็ยังคงใช้ในถิ่นเหล่านี้”

จากคอลัมน์ “คนเมือง” ของข่าวรามคำแหง โดย ๑๔๑๐๗๗๘๑ (นามแฝง) กล่าวไว้ว่า คำว่า “ยวน” เป็นคำที่ใช้เรียกชนชาตินี้มานานแล้ว แม้ชาวไทยใหญ่โบราณก็มีคำล้อคนยวนอยู่คำหนึ่งว่า “คนยวนโห(หัว)ถาก กั้นหมากก้านยาว” และอีกนัยหนึ่งสันนิษฐานว่า คำว่ายวนนี้เพี้ยนมาจากคำว่าโยนก ซึ่งเป็นเมืองหลวงของชนชาตินี้มาแต่ดั้งเดิม แต่ปัจจุบันคนในภาคเหนือมิได้เรียกตนเองว่าเป็นคนยวน หากแต่เรียกตนเองว่าเป็นคนเมือง ทั้งนี้เพราะเหตุว่าสมัยก่อนลานนาไทยถูกพม่าปกครองเป็นเวลานาน มีพม่าเข้ามาอยู่ในเมืองเหนือมาก เพื่อเป็นการแบ่งชนชาติไทยออกจากพม่า คนไทยที่ภาคเหนือจึงเรียกตนเองว่า “คนเมือง” ต่างจากพม่าที่เรียกตนเองว่า “ม่าน” ต่อมาคำว่า “คนเมือง” นิยมใช้แพร่หลายมากจนลืมคำเดิมของตนคือ “ยวน” แต่ชาวไทยใหญ่ ชาวไทยในราชอาณาจักรลาวตลอดจนคนในอำเภอเส้าไถ้ก็ยังเรียกตนเองว่า “คนยวน” มาจนถึงทุกวันนี้

“กล่าวกันว่าคนยวนอำเภอเส้าไถ้อพยพมาจากเมืองเชียงแสน” การอพยพคนเชียงแสนมาที่สระบุรีมีขึ้นในช่วง พ.ศ. ๒๓๔๗ อันเป็นปีที่ ๒๓ ในรัชกาลที่ ๑ โดยกรมหลวงเทพหริรักษ์ และพระยายมราชพร้อมด้วยทัพลาวได้ยกทัพไปตีเมืองเชียงแสน คราวนั้นพม่าซึ่งเข้าปกครองเชียงแสนก่อนหน้ามิได้ออกมาสู้รบด้วย เป็นแต่รักษาเมืองมั่นอยู่ กองทัพล้อมเมืองอยู่เป็นเวลาเดือนเศษก็ยังตีเมืองเชียงแสนไม่ได้ และกองทัพก็ขาดเสบียงอาหาร ประกอบกับได้ข่าวว่ากองทัพเมืองอังวะจะยกมาช่วยเมืองเชียงแสน ครั้นถึงเดือนหกฝนก็ตกลงมา เหล่าทหารล้มป่วย กรมหลวงเทพหริรักษ์จึงได้ล่าทัพลงมาให้แต่ทัพลาวล้อมเมืองอยู่ ผู้คนในเมืองเชียงแสนอดอยากมากจึงยอมออกมาสามมิกก็ต่อทัพลาว โปมะยวงแม่ทัพพม่าเห็นพลเมืองออกมาหาแม่ทัพลาว เหลือที่จะกดขี่ห้ามปรามไว้ได้ก็ยกทัพหนีไป และตัวโปมะยวงเองก็ถูกปืนตายในทีรบ

คราวนั้นกองทัพได้อพยพครอบครัวชาวเชียงแสนมา ๒๓,๐๐๐ คนเศษ แล้วก็แบ่งครอบครัวออกเป็น ๕ ส่วน ให้เมืองเชียงใหม่ ๑ ส่วน เมืองลำปาง ๑ ส่วน เมืองน่านส่วน ๑ เมืองเวียงจันทน์ส่วน ๑ อีกส่วนหนึ่งถวายลงมา ณ กรุงเทพฯ โปรดให้ตั้งบ้านเรือนอยู่สระบุรีบ้าง แบ่งไปอยู่เมือง

๒ เมืองเชียงแสน ปัจจุบันเป็นอำเภอหนึ่งขึ้นอยู่กับจังหวัดเชียงราย

ราชบุรีบ้าง ดังนั้นคนในเวียงจันทน์บางส่วนและคนราชบุรีในบางท้องถิ่นจึงพูดภาษาขวน และเรียกตนเองว่า “คนขวน” เหมือนกับคนขวนที่เสาให้

ตามพระราชพงศาวดารรัชกาลที่ ๑ กล่าวว่าได้อพยพคนเชียงแสนมาไว้ที่สระบุรีนั้น พื้นที่ดังกล่าวคืออำเภอเสาให้ในปัจจุบัน ซึ่งสถานที่ตั้งบ้านเรือนของคนขวนรุ่นแรกคือสองฝั่งแม่น้ำป่าสักตั้งแต่เหนือเสาให้ขึ้นมา บางหมู่บ้านตั้งชื่อบ้านตามนามเดิมของตน เช่น บ้านพะเยาว์นั้นก็ว่ากันว่า เป็นชื่อเดิมของชาวพะเยาว์จากเมืองเหนือ บางหมู่บ้านก็ตั้งชื่อตามหัวหน้ากลุ่มของตน อย่างเช่น บ้านเจ้าฟ้า และบ้านสิบตะ เป็นต้น

พระอธิการถม จิตธัมโม เจ้าอาวาสวัดไผ่ล้อม (พ.ศ. ๒๕๒๕) เล่าว่า เมื่อแรกที่ชาวเชียงแสนอพยพเข้ามาอยู่ที่เสาให้ นั้นทำนาเป็นอาชีพหลัก มีโค มีเกวียน (เล่ากันว่าเกวียนของคนขวนนั้นสวยมาก) มีการทอผ้าใช้กันทุกครัวเรือน การทำนาก็เอาแรงกัน หน้าแล้งผู้ชายมักตีมีดพรวน กระทบขวาน และเครื่องเหล็กต่างๆ ไว้ใช้ จึงมีเบ้าสูบเหล็กอยู่มากมาย และจากการที่มีนา มีโค คนขวนจึงได้รับการแต่งตั้งขึ้นเป็นกองโคมินหน้าที่ส่งเสบียงช่วยกองทัพ

พ่อใหญ่สุน มีสวัสดิ์ อายุ ๕๒ ปี (พ.ศ. ๒๕๒๘) อยู่บ้านพะเยาว์เล่าว่า “คนขวนรุ่นเก่าๆ นั้น ผู้ชายไว้ผมทรงฝาละมี ผู้หญิงตัดผมทรงช่วยหางกา คือ ทางอ่อนยาว ทางหน้าเสมอกัน ผู้หญิงสมัยนั้น โดจนนมขึ้นแล้วก็ยังโกนผมอยู่ ผู้ชายนุ่งโจงกระเบน ถ้าไปทำงานจะนุ่งกางเกงก้วย เสื้อแขนสั้น เป็นผ้าที่ทอกันเองทั้งนั้น ย้อมเป็นสีดอกคำ ส่วนผู้หญิงนุ่งซิ่นมุก ๘ เขา ตาแปดเหลี่ยม ดินจก เสื้อแขนยาว ย้อมสีดอกคำเขียวบ้างแดงบ้าง ถือว่าเป็นชุดที่สวยงามใครแต่งชุดนี้เป็นที่เชิดหน้าชูตาผู้สวมใส่” พระอธิการถม จิตธัมโม เจียนเล่าถึงคนขวนว่า “การแต่งกายผู้หญิงนุ่งซิ่น เสื้อกระบอกแขนยาว ผู้ชายนุ่งกางเกง ไปไหนมาไหนมีผ้าถุงอีกชั้นหนึ่ง แต่ก่อนคนเฒ่าคนแก่เล่าว่า ทั้งหญิงและชายไว้ผมมวย เป็นคนรูปร่างใหญ่และมีอายุยืน”

ในกาลต่อมาเมื่อจำนวนคนขวนมีมากขึ้นต่างก็อพยพไปตั้งถิ่นฐานอยู่ตามที่นาของตน ไกลจากแม่น้ำป่าสักออกไปทุกที ปัจจุบันมีหมู่บ้านคนขวนอยู่ครบทุกอำเภอในจังหวัดสระบุรี และยังมีที่ย้ายไปอยู่ต่างจังหวัดก็อีกมาก คนขวนเหล่านี้ล้วนมีบรรพบุรุษมาจากเชียงแสนหลวง ดังที่กล่าวมานี้

เรื่องราวที่ผู้ศึกษาค้นคว้านี้เป็นเพียงเสี้ยวหนึ่งในวิถีชีวิตคนขวนโบราณ ที่คือบรรพบุรุษของผู้ประกอบอาชีพท่าครกหินในตำบลปากข้าวสารปัจจุบัน

หลังจากมีการประกาศพื้นที่เวนคืนในเขตตำบลปากข้าวสาร เพื่อนำพื้นที่ดังกล่าวไปใช้ในกิจการทหารแล้ว คนขวนเป็นกลุ่มหนึ่งในหลายกลุ่มที่ต้องอพยพออกจากพื้นที่เวนคืน คนขวนส่วนหนึ่งอพยพไปตั้งบ้านเรือนใหม่ทางด้านทิศตะวันตกของถนนพหลโยธิน บริเวณทางยก

ระดับเลี้ยงเมือง หรือที่ชาวบ้านเรียกกันว่า “ถนนบายพาส” และได้ตั้งชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านแพะใหม่สามัคคี” เพื่อให้สอดคล้องกับชื่อของหมู่บ้านที่ตนได้ย้ายออกมาคือ “บ้านแพะ” ซึ่งในปัจจุบันเป็นที่ตั้งของค่ายอดีตร คณวณอีกส่วนหนึ่งไม่มีที่อยู่อาศัย (ดังที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ ๔) แต่โดยการนำของผู้นำชุมชน คือนายสวิง เกตุเพชร ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านในขณะนั้น ได้ติดต่อประสานงานกับทางราชการจนทางราชการได้จัดที่ดินเพื่ออยู่อาศัยใหม่ให้บริเวณบ้านเขาโปรงหรือพื้นที่ในหมู่ที่ ๒ และ ๓ คือ บ้านเขาโปรง และ บ้านใหม่สามัคคี ในปัจจุบัน พื้นที่แห่งนี้ตั้งอยู่ด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของพื้นที่หมู่บ้านปากข้าวสารเดิม หลังจากที่ผู้นำชุมชนจัดสรรที่ดินเพื่อการอยู่อาศัยแล้ว เป็นขั้นตอนการให้ชาวบ้านจับสลากเลือกที่ดินที่จัดแบ่งไว้ และขั้นตอนสุดท้ายคือกลุ่มคนยวนจำนวน ๓๐ ครอบครัวอพยพเข้าสร้างที่อยู่อาศัยในที่ดินที่ตนจับสลากได้ อย่างไรก็ตาม จำนวนของครอบครัวดังกล่าวมากกว่าที่ดินที่ได้จัดสรรไว้ ผู้ที่มีเงินทองจึงขอแบ่งซื้อที่ดินจากเจ้าของที่ดินเดิมในบริเวณข้างเคียงจึงสามารถแบ่งกลุ่มคนยวนที่อพยพมาอยู่ที่เขาโปรงเป็น ๒ กลุ่ม คือ กลุ่มที่ได้รับการจัดสรรที่ดินและกลุ่มที่มาซื้อที่ดินใหม่ ผู้มาซื้อที่ดินใหม่ส่วนใหญ่จะอยู่ในเขตหมู่ที่ ๓ ส่วนกลุ่มคนที่ได้รับสิทธิในการอยู่ในที่จัดสรรของรถไฟ ส่วนใหญ่จะอยู่ในหมู่ที่ ๒

สำหรับที่จัดสรรดังกล่าวได้ถูกจัดแบ่งเป็นแปลง แต่ละแปลงมีความกว้าง ๑๐ วา ด้านหน้าของที่ดินติดกับถนนซึ่งในอดีตเป็นรางรถไฟ ส่วนความยาวจะยาวลึกรดกับภูเขา ซึ่งจะลึกมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับพื้นที่แต่ละแปลง ซึ่งพื้นที่ที่มีความลึกมากนั้นหมายความว่าจะมีพื้นที่ในการใช้สอยมากตามไปด้วย เพราะมีข้อตกลงว่าชาวบ้านจะไม่ขึ้นไปใช้ประโยชน์ด้วยการตั้งที่อยู่อาศัยบนเขาโปรง และจะจัดพื้นที่นี้เป็นป่าชุมชน อย่างไรก็ตามก่อนที่จะจับสลากผู้มีสิทธิจับสลากจะไม่ทราบมาก่อนว่าที่แปลงไหนมีความลึกเท่าไร

ปัจจุบันนอกจากกลุ่มคนยวนแล้ว ยังมีคนอื่น ๆ เข้ามาอยู่ด้วย เช่น เครือญาติของกลุ่มคนยวนดังกล่าว และคนที่แต่งงานกับคนยวนในชุมชน นอกจากนี้ยังมีกลุ่มคนซึ่งได้ย้ายเข้ามาเพื่อประกอบอาชีพทำครกหินโดยเฉพาะ เช่น กลุ่มที่มาจากภาคเหนือ อาทิ ลำปาง แพร่ ซึ่งเริ่มแรกได้เข้ามาเพื่อรับซื้อครกหินไปขายก่อน กลุ่มที่มาจากภาคอีสาน เช่น บ้านหินใหญ่ และอีกหลายคนซึ่งแต่เดิมถูกส่งมาประจำการเป็นทหารเกณฑ์ที่นี่ เป็นต้น การเข้ามาของคนเหล่านี้ทำให้จำนวนสมาชิกในชุมชนเพิ่มจำนวนมากขึ้น และประกอบอาชีพทำครกหินเป็นส่วนใหญ่ จนกล่าวได้ว่า “ทำกันทุกหลังคาเรือน” (สัมภาษณ์นายสุวรรณ ชันทอง ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๓ บ้านใหม่สามัคคี, ๒๕ สิงหาคม ๒๕๔๔) และมีการสืบทอดกันมาถึงปัจจุบัน

๒. ความเป็นมาของอาชีพทำครกหิน

อาชีพทำครกหินในชุมชนปากข้าวสารเริ่มกลายเป็นอาชีพที่ทำมาไม่ต่ำกว่า ๔๐ ปี คือตั้งแต่ก่อนที่จะย้ายมาอยู่ ณ ที่ปัจจุบันในปี พ.ศ. ๒๕๑๓ ประมาณ ๗-๘ ปี แม้ช่วงนั้นจะไม่ถือเป็นอาชีพหลักเช่นในระยะต่อมาก็ตาม ปัจจุบันเป็นอาชีพสำคัญอาชีพหนึ่งของชาวบ้านหมู่ที่ ๒ และ ๓ ของตำบลปากข้าวสาร อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี ทั้งยังกระจายไปยังกลุ่มคนในบริเวณใกล้เคียงด้วย เช่น พื้นที่ตำบลลูกนกเปล้า ผู้ที่อาศัยบริเวณเขาภูเขา และเขาตะกร้า อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี และที่บ้านหนองผักนึ่ง ตำบลทับกวาง อำเภอแก่งคอย จังหวัดสระบุรี จึงถือได้ว่าอาชีพทำครกหินเป็นอาชีพสำคัญของชุมชนนับแต่มาตั้งชุมชนในที่แห่งนี้เลยทีเดียว

ผู้ริเริ่มทำครกหินอันอาจกล่าวได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของอาชีพทำครกหินในชุมชนปากข้าวสารคือ นายคำตัน นาคนิวงค์ หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า อาจารย์คำตัน เป็นคนตำบลหนองม่วง อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดสระบุรี (ดู แผนที่ ๑ แสดงการแบ่งเขตอำเภอในจังหวัดสระบุรี) เกิดเมื่อปี ๒๔๙๐ และเสียชีวิตด้วยโรคปอดด้วยวัย ๔๕ ปี (พ.ศ. ๒๕๓๕) อาจารย์คำตันเป็นลูกชายคนเล็กของครอบครัว เป็นผู้ใฝ่รู้ และมักเดินทางไปที่ต่างๆ เพื่อไปเรียนรู้สิ่งใหม่เรื่อยไป จึงมีความรู้ความสามารถหลายด้าน เช่น ความรู้ด้านวิชายาพื้นบ้านไทยหลายแขนงที่ได้เรียนรู้จากหมอชาเมืองปากช่อง จนกลายเป็นหมอพื้นบ้านที่เป็นที่พึ่งพิงของชาวบ้านยามเจ็บไข้ เป็นคนใจนักเลง “พ่อเป็นจริงใจคนกล้าได้กล้าเสีย ช่วยใครช่วยจริง แต่พูดตรงไปตรงมาแบบขวานผ่าซาก” (สัมภาษณ์นางหนูเล็ก สัมครการ ลูกสาวคนสุดท้ายของนายคำตัน นาคนิวงค์, ๒๐ มีนาคม ๒๕๔๕) และด้วยความเป็นคนที่มีลักษณะดังกล่าวจึงก่อให้เกิดความขัดแย้งจนถึงขั้นติดคุก เมื่อออกจากคุกแล้วได้เดินทางไปจังหวัดชลบุรี และได้เรียนรู้ฝึกหัดการทำครกหินจนสามารถทำได้อย่างชำนาญ นอกจากนั้นยังสามารถทำป้ายชื่อที่วางหน้าหลุมศพของชาวจีน ลูกนิมิต ใบเสมา และพระพุทธรูปได้อีกด้วย จากนั้นได้กลับบ้านที่อำเภอเฉลิมพระเกียรติ และได้เริ่มทำครกหิน ณ ที่นั่น หินที่ใช้ทำมาหาซื้อที่เขาน้อย เขาแก้ว และเขาโปรง ตำบลปากข้าวสารนี้เอง (ปัจจุบันทางการห้ามมิให้อาหินจากที่นี่แล้ว เพราะเขาน้อยอยู่ในพื้นที่หวงห้ามของทหาร ซึ่งทางการทหารอนุญาตให้ใช้เฉพาะเขาแก้ว เขากระต่าย และเขากระเข้เท่านั้น (ดู แผนที่ ๔ ชุมชนทำครกหิน) ส่วนเขาโปรงปัจจุบันคือพื้นที่ป่าชุมชนเป็นการตกลงของชุมชนว่าจะไม่ขึ้นไปเอาหินจากเขาแห่งนี้) ต่อมาได้ย้ายมาอยู่บ้านแพะเพื่อจะได้ใกล้แหล่งหินมากขึ้นและได้ถ่ายทอดวิชาการทำครกหินแก่คนที่นั่นจนเป็นอาชีพสืบต่อมาจนถึงทุกวันนี้

การทำครกหินเมื่อครั้งอยู่บ้านแพะนั้น ผู้ที่สนใจจะมาฝึกหัดทำครกหินกันที่ได้อุ่นบ้านอาจารย์คำตัน ทำอาหารกินรวมถึงพำนักอาศัยที่นี่ด้วย ซึ่งแต่แรกจะมีเพียง ๒-๓ คน และเพิ่ม

จำนวนขึ้นตามลำดับ ดังกล่าวที่ว่า “นอนบนเรือนกันแบบดินชนดิน (นอนหันเท้าชนกัน) ยังนอนไม่พอ ต้องมาผูกเปลนอนตามต้นไม้” (สัมภาษณ์นางหนูเล็ก สมักรการ, อ้างแล้ว) ใช้เวลาในการฝึกหัดประมาณ ๒-๓ เดือน ก็สามารถทำครกหินได้ และผู้เรียนก็จะกลับบ้านไป ซึ่งผู้เรียนมาจากที่ต่างๆ เช่น จากอำเภอเฉลิมพระเกียรติซึ่งเป็นบ้านเกิดของอาจารย์คำตัน จากตำบลใกล้เคียง เช่น ตำบลกุดคนกเปล้า เป็นต้น แต่ยังมีส่วนหนึ่งซึ่งมีจำนวนไม่มากนักคงอยู่เพื่อเรียนรู้เทคนิคต่างๆ ไม่กลับบ้านทันทีที่ทำได้ กว่าจะเป็นช่างครกหินมืออาชีพ ภาวะเข้าด้านสอกด้าน ตาคุ่มหนา นิ้วคดคางแตกคงเป็นเรื่องที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ เนื่องจากสมัยก่อนยังไม่มีรถเข้าถึงที่ระเบิดหินวิธีการนำหินกลับบ้านจึงใช้วิธีหาบเดินตามคันนากลับมา ดินปืนที่ใช้ในการระเบิดหินก็เป็นดินปืนที่ชาวบ้านผลิตขึ้นมาใช้เอง (ดู การระเบิดหิน)

ครอบครัวอาจารย์ต้นเป็นครอบครัวหนึ่งที่จัดอยู่ในกลุ่ม “ผู้ไม่มีที่ไป” (ดู ๓.๒ การตั้งบ้านหลังการเวนคืนค้วนเหตุผลทางเศรษฐกิจ ในบทที่ ๔) และได้มาอยู่ที่บ้านเขาโปรงเช่นเดียวกับคนอื่นๆ ต่อมาในภายหลังครอบครัวได้ย้ายไปอยู่กับลูกชายคนโตเนื่องจากคนไม่สบาย ที่ชุมชนหลังวัดเขาคุบาในเขตอำเภอเมืองสระบุรี และทุกวันนี้ลูกๆ ยังคงทำครกหินสืบต่อมา

ความรู้เรื่องการทำครกหินดังกล่าวทำให้ชาวบ้านในชุมชนทำครกหินมีอาชีพทำกิน ไม่เฉพาะแต่เพียงคนที่บ้านแพะซึ่งได้อพยพโยกย้ายมาอยู่ที่หมู่ ๒ และ ๓ ของตำบลปากข้าวสารปัจจุบัน ยังมีคนที่เขาตะกร้าซึ่งเป็นอีกชุมชนหนึ่งซึ่งอยู่นอกตำบลปากข้าวสาร และยังรวมไปถึงลูกศิษย์ที่ยังคงอยู่ในชุมชนและที่กลับบ้านหลังจากฝึกหัดจนทำได้ และได้ถ่ายทอดวิชาต่อๆ กันไป ถึงทุกวันนี้บรรดาศิษย์ยังคงระลึกถึงพระคุณอาจารย์ดังคำที่กล่าวว่า “ถ้าไม่ได้อาจารย์ต้น เราคงอดตายกันหละ” (สัมภาษณ์นายโปรง เขิญกลาง, ๑๐ มีนาคม ๒๕๔๕)

๓. พัฒนาการด้านอาชีพของชุมชนทำครกหิน

หลังจากที่ได้อพยพมาอยู่ที่ใหม่ดังที่กล่าวแล้วต่อมาได้ประกอบอาชีพทำครกหินเป็นอาชีพหลัก ที่กล่าวว่าประกอบอาชีพทำครกหินเป็นอาชีพหลักนั้นอาจจะกล่าวได้ว่า แรงงานทุกคนในครัวเรือนถูกใช้ไปในการทำครกหินเป็นหลักนั่นเอง ถึงปัจจุบันอาชีพการทำครกหินยังคงเป็นอาชีพหลักของชุมชนอยู่ แต่ก็มีทั้งปัจจัยจากทั้งภายในและภายนอกทำให้อาชีพทำครกหินของชุมชนปรับเปลี่ยน ซึ่งจะให้ภาพพัฒนาการด้านอาชีพของชุมชนก่อนที่จะมาเป็นอาชีพทำครกหินในปัจจุบันดังต่อไปนี้

๓.๑ แสวงหาอาชีพ

เมื่อแรกทีอพยพมาตั้งถิ่นฐานในที่ปัจจุบันเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๒ ชาวบ้านยังคงประกอบอาชีพที่ตนถนัดคือเกษตรกรรม นั่นคือการทำนาเป็นอาชีพหลัก มีการปลูกพืชไร่อยู่บ้าง เช่น ข้าวโพด เป็นต้น แต่ทั้งหมดเป็นการเช่าที่ดินจากเจ้าของที่ดินซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในเมืองสระบุรี นอกจากนั้นผู้หญิงจะรับจ้างเป็นแรงงานในไร่นา ส่วนแรงงานผู้ชายก็จะไปรับจ้างในโรงงานทอกระสอบที่เสาให้และโรงสีข้าวในเขตเมือง ส่วนหนึ่งก็รับจ้างทำงานสร้างทางของกรมทางซึ่งจะอยู่ในช่วงการตัดเส้นทางสำคัญสู่อีสานและภาคเหนือ อย่างไรก็ตามแม้จะมีอาชีพแต่รายได้จากการทำอาชีพลดลงกว่าเดิมพอเพียงกับความต้องการของครอบครัวที่ ณ เวลานี้ต้องซื้อกินทุกอย่าง ไม่เป็นเช่นแต่ก่อนที่สามารถปลูกข้าวกินเอง และเข้าป่าหากับข้าวโดยไม่เสียค่าใช้จ่ายใดๆ ในยุคนี้อยู่ในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๑๒-๒๕๑๘

๓.๒ อาชีพทำครกหินเพื่องู

นับแต่ปี พ.ศ. ๒๕๒๐-๒๕๓๓ ครกหินเป็นที่ต้องการของตลาดเป็นอย่างมาก มีพ่อค้าจากกรุงเทพฯ และจากภาคเหนือเข้ามารับซื้อถึงหมู่บ้าน ทำให้คนในชุมชนหันมาทำครกหินเป็นอาชีพหลักในแทบทุกครัวเรือนตั้งที่กล่าวแล้วข้างต้น แม้ก่อนหน้านี้อาชีพทำครกหินเป็นเพียงอาชีพเสริมหลังจากว่างเว้นจากการทำนาเท่านั้น นอกจากนี้ยังมีคนจากต่างถิ่นย้ายเข้ามาด้วยวัตถุประสงค์เพื่อทำครกหินด้วย กล่าวได้ว่ารายได้ของคนในชุมชนมาจากการประกอบอาชีพทำครกหินเป็นหลัก โดยมีภูเขาและป่าเป็นแหล่งหาอาหาร แต่การเข้าป่าบนภูเขาช่วงนี้เริ่มติดขัดเพราะทหารเครื่องครัดการเข้าไปในเขตหวงห้าม แต่ชาวบ้านที่ยากจนก็มีความจำเป็นที่ต้องอาศัยป่าและภูเขาอย่างที่เคยพึ่งพาอาศัยอยู่

๓.๓ โรงงานอุตสาหกรรม

เมื่อคนจำนวนมากหันมาประกอบอาชีพทำครกหิน ส่งผลให้จำนวนของครกหินที่ผลิตได้ในหมู่บ้านมีเป็นจำนวนมาก ประกอบกับในช่วงระยะเวลาดังกล่าว ตลาดครกหินเริ่มอึมครึม ปริมาณครกหินเริ่มชะลอการออกสู่ตลาด พ่อค้าที่เคยเดินทางมารับไปขายถึงในหมู่บ้าน เช่น กลุ่มที่เดินทางมาจากภาคเหนือก็ทิ้งช่วงการรับซื้อ แม้เข้ามารับซื้อก็มีจำนวนจำกัดไม่เหมือนแต่ก่อน ประจวบกับพ่อค้าในกรุงเทพฯ ก็ไม่ได้เดินทางมารับเช่นกัน ส่งผลให้ตลาดในการขายครกหินของชาวบ้านมีน้อยลง ทำให้ชาวบ้านในชุมชนต้องหาตลาดเอง ซึ่งกลุ่มที่มีช่องทางในการนำครกหินไปขาย ซึ่งทำโดยนำไปส่งพ่อค้าเอง หรือรู้จักหน่วยราชการทำให้มีตลาดสม่ำเสมอ จะสามารถอยู่ได้

ซึ่งมีเพียง ๗-๘ กลุ่มเท่านั้น ส่วนกลุ่มผู้ทำครกหินรายย่อยได้รับผลกระทบมากอันทำให้ขาดรายได้ คนหนุ่มสาวซึ่งอายุระหว่าง ๑๕-๓๕ ปีในครอบครัวดังกล่าวจึงเปลี่ยนไปประกอบอาชีพในโรงงานอุตสาหกรรมแทน ซึ่งในช่วงระยะเวลาดังกล่าว พ.ศ. ๒๕๓๓-๒๕๔๐ การเจริญเติบโตทางด้านอุตสาหกรรมมีสูง มีการเปิดโรงงานอุตสาหกรรมเป็นจำนวนมากในพื้นที่จังหวัดสระบุรี และพื้นที่ใกล้เคียง และต้องการแรงงานในส่วนนี้มาก แต่กลุ่มคนที่มีอายุเกิน ๓๕ ปี ยังคงประกอบอาชีพทำครกหินเช่นเดิม

จากการหันไปประกอบอาชีพในโรงงานอุตสาหกรรมของคนหนุ่มสาว และส่วนหนึ่งอยู่ในภาคการศึกษา ทำให้แรงงานส่วนหนึ่งในหมู่บ้านย้ายเทออกไป อาชีพทำครกหินเริ่มซบเซาอย่างเห็นได้ชัด จะเห็นได้ว่า เมื่อคนหนุ่มสาวในช่วงระยะเวลาดังกล่าวจะไม่ประกอบอาชีพทำครกหิน ส่งผลให้คนรุ่นต่อมาไม่มีความรู้ในการทำครกหินเพราะขาดการสืบทอด แต่ก็มีบ้างที่ให้ความสนใจฝึกหัดยามว่างแต่ก็มีจำนวนน้อยมาก สำหรับเด็กรุ่นใหม่ที่กำลังอยู่ในวัยศึกษาและเป็นอนาคตของชุมชนทำครกหินในปัจจุบันนั้น เด็กกลุ่มนี้จะสามารถทำครกหินได้หรือไม่ขึ้นอยู่กับสถานภาพทางเศรษฐกิจของแต่ละครอบครัว และวิธีการในการเลี้ยงดูลูกของตน ดังที่ผู้ปกครองกล่าวว่า “แล้วแต่พ่อแม่คนไหนเขาจะให้ลูกมาช่วยทำงาน แต่ส่วนใหญ่เขาก็จะไม่ให้มาช่วย ให้เรียนอย่างเดียว” (สัมภาษณ์นางอารี กะวณิช, ๒๐ มีนาคม ๒๕๔๕)

ฉะนั้นในยุคนี้จึงพอสรุปได้ว่า แรงงานของชุมชนจะหันทิศทางไปสู่การประกอบอาชีพในโรงงานอุตสาหกรรม แต่กลุ่มวัยแรงงานที่มีอายุเกินกว่าที่โรงงานกำหนด คือ ๓๕ ปี ไม่สามารถเข้าไปสู่ระบบแรงงานในโรงงานอุตสาหกรรมได้ก็จะประกอบอาชีพทำครกหินเช่นเดิม

๓.๔ กลับบ้านมาทำครกหิน... หลากหลายทางเลือก

เมื่อมาถึงยุคปัจจุบันคือช่วงระยะเวลา ๒-๓ ปีที่ผ่านมาคือระหว่าง พ.ศ. ๒๕๔๑-๒๕๔๓ อาชีพทำครกหินกลับมา “คึกคัก” อีกครั้งหนึ่ง โดยปรากฏว่า ด้วยผลพวงจากการลดกำลังการผลิตในภาคอุตสาหกรรมทำให้คนจำนวนหนึ่งได้รับผลกระทบและถูกออกจากการทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม คนกลุ่มนี้มีทั้งผู้ที่มีความรู้ในการทำครกหินซึ่งตนเคยทำก่อนที่จะเข้าสู่โรงงาน และผู้ที่ไม่มีความรู้ในด้านนี้เลย ช่วงเวลานี้อาชีพทำครกหินเป็นทางออกของ “ผู้ไม่มีทางไป” อีกครั้ง แม้ยุคสมัยจะเปลี่ยนไปแล้วก็ตาม แม้กลุ่มคนที่ไม่มีความรู้ก็หันมาฝึกหัดทำครกหิน ประจวบกับในช่วงเวลาดังกล่าว การทำครกหินได้พัฒนารูปแบบในการผลิตไปอย่างมาก คือ ได้มีแท่นกลิ้งเข้ามาแทนที่การทำครกหินด้วยมือ ทำให้มีกำลังในการผลิตสูง นอกจากนี้ตลาดครกหินยังได้ขยายตัวทั้ง

ในประเทศและต่างประเทศ เช่น การออกร้านสินค้าผลิตภัณฑ์ที่ทางราชการจัดขึ้นทำให้ตลาดภายในประเทศขยายตัวมากขึ้น และมีความต้องการครกหินในตลาดต่างประเทศ เช่น ประเทศแคนาดา ญี่ปุ่น ไต้หวัน เป็นต้น นอกจากนี้ชาวต่างประเทศบางรายมีความต้องการผลิตภัณฑ์ที่ทำจากหินในรูปแบบอื่นก็จะมาสั่งทำโดยตนเอง เช่น รูปแบบน้ำตกจำลองเพื่อใช้ในการตกแต่งสวนหย่อม อีกทั้งอาชีพทำครกหินได้พัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ที่หลากหลาย ตามความต้องการของตลาด เช่น อ่างหิน หินโม้แป๊ะ โบเสมา ลูกนิมิต พระพุทธรูปหิน ฯลฯ แต่ครกหินก็ยังคงเป็นหลักในการผลิตของชุมชนอยู่

เมื่อการผลิตครกหินด้วยแท่นกลิ้งสามารถเพิ่มปริมาณการผลิตครกหินได้มากขึ้น ส่งผลให้มีรายได้เพิ่มมากขึ้น ชาวบ้านที่มีเงินจึงนิยมลงทุนซื้อแท่นกลิ้ง ทำให้จำนวนของแท่นกลิ้งในหมู่บ้านเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว กล่าวคือในช่วงระยะเวลา ๑ ปี มีแท่นกลิ้งเพิ่มจาก ๔-๕ แท่น เป็น ๒๐ แท่น ส่งผลให้เกิดความต้องการใช้หินเพื่อนำมาผลิตครกหินและผลิตภัณฑ์อื่นๆ เพิ่มจำนวนขึ้นด้วย

๔. ลักษณะครอบครัวของชุมชนทำครกหิน

ระบบครอบครัวในชุมชนปากข้าวสาร รวมถึงกลุ่มผู้ทำครกหินในพื้นที่แห่งนี้ มีระบบครอบครัวเป็นแบบ “กึ่งครอบครัวขยาย” กล่าวคือ เป็นครอบครัวที่ทั้ง ปู่ย่าหรือตายาย พ่อแม่ และลูก อยู่ร่วมกันในบ้านหลังเดียว แต่อำนาจในการตัดสินใจทางเศรษฐกิจจะขึ้นอยู่กับคนรุ่นใดรุ่นหนึ่งนั้นก็แล้วแต่เงื่อนไขของแต่ละครอบครัว ซึ่งอาจเป็นกลุ่มคนที่มีรายได้ หรือผู้เป็นพ่อแม่ที่เป็นคนตัดสินใจ ระบบครอบครัวในลักษณะดังกล่าว จะเป็นเพียงช่วงระยะเวลาหนึ่งเท่านั้น เพราะเมื่อมาถึงรุ่นลูก เขาก็จะแยกครอบครัวออกไปตั้งครอบครัวใหม่ตามศักยภาพทางเศรษฐกิจของพวกเขาต่อไป

๔.๑ ครอบครัวในชุมชนทำครกหิน

ชุมชนปากข้าวสาร โดยเฉพาะกลุ่มที่ยึดอาชีพทำครกหินในปัจจุบันอาจกล่าวได้ว่าเป็นกลุ่มคนที่ถูกเวนคืนที่ดินและที่อยู่อาศัยในที่อยู่เดิมคือชุมชนบ้านแพะ ซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณวัดบ้านแพะ (ปัจจุบันเป็นเขตพื้นที่ทหาร) เป็นส่วนใหญ่ จะมีกลุ่มคนนอกบ้างซึ่งคนเหล่านี้ได้เข้ามาแต่งงานกับคนในชุมชนและหันมาประกอบอาชีพทำครกหิน ครอบครัวของผู้ทำครกหินนี้จะนำมากล่าวนี้จะขอแยกเป็น กลุ่มคนที่ประกอบอาชีพทำครกหินซึ่งมีฐานะดี และกลุ่มคนที่ประกอบอาชีพทำครก

หินที่ยากจน

กลุ่มคนทำครกหินที่มีฐานะดีนั้นจะใช้ตัวชีวิตที่ชาวบ้านแบ่งกลุ่มกันเอง และจากการความเข้าใจของผู้ศึกษาซึ่งสอดคล้องกัน จึงแบ่งกลุ่มคนที่มีฐานะดีจากฐานปัจจัยชีวิต ๓ ประการ คือ

หนึ่งเป็นครอบครัวที่มีแท่นกลึง ปัจจัยข้อนี้มีรายละเอียดปลีกย่อย คือ ถ้าแท่นกลึงที่มีอยู่เป็นแท่นกลึงที่ลงทุนด้วยเงินทองของตนเอง รายได้จากการผลิตครกหินจากแท่นกลึงนี้ก็จะ เป็นของเจ้าของแท่นอย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วยและได้ชื่อว่าเป็นผู้มีฐานะดี แต่ถ้าแท่นกลึงนั้นเป็นของเจ้า แก่นที่นำมาลงทุนให้หรือเป็นแท่นกลึงที่ได้มาจากการกู้ยืมเงินมาซื้อ เงื่อนไขดังกล่าวก็ไม่อาจทำให้ เป็นผู้มีฐานะดีได้เพราะต้องนำเงินส่วนหนึ่งไปใช้ในการผ่อนแท่น แม้การลงทุนซื้อแท่นกลึงแต่ละ แท่นจะมีต้นทุนสูงแต่เป็นไปได้ว่าคนกลุ่มนี้จะมีฐานะดีขึ้นในอนาคต หลังจากที่ผ่อนหมด แต่ สำหรับผู้ที่เจ้าแก่นำแท่นกลึงมาตั้งไว้ให้ นั่นคนเหล่านี้จะเป็นเพียง คนรับจ้าง รายได้ที่ได้รับขึ้นอยู่กับว่าในวันนั้นๆ เขาสามารถกลึงครกได้จำนวนเท่าไร ซึ่งเจ้าแก่นำรายอาจจ้างเป็นรายเดือนก็ได้ อย่างไรก็ตามก็เชื่อว่าบ้านมีวิถีคิดของการแบ่งกลุ่มว่า “คนรวยเขาหาเงินมาซื้อเครื่องได้ แต่คนจนไม่มี ปัญญาไปซื้อเครื่อง” (สัมภาษณ์นางบุญเสริม เพื่อนจันทัก, ๑๘ เมษายน ๒๕๕๕)

สองเป็นผู้เข้าถึงปัจจัยในการผลิตครกหินที่สำคัญนั่นคือหิน ปัจจัยตัวชีวิตประการที่สองนี้ มีความเกี่ยวข้องกับปัจจัยประการที่หนึ่งมาก เพราะเมื่อใดที่มีแท่นกลึงข้อจำกัดในการเข้าถึงหินก็มี น้อยลง เพราะความต่างของราคาหินที่จะนำมาผลิตครกกับราคาครกที่กลึงสำเร็จแล้ว มีส่วนต่าง กันอย่างมาก เช่น ถ้าหินหน้าหอกซึ่งเป็นขนาดครกที่เหมาะสมใช้ในครัวเรือนนั้นจะรับซื้อกันที่ ๒๐ บาท แต่เมื่อกลึงสำเร็จรูปแล้วไปขายหน้าร้านราคาถูกละ ๒๐๐ บาท (ตามราคาของกลุ่มสหกรณ์) หากครกหน้าใหญ่กว่านี้ราคาก็เพิ่มขึ้นตามลำดับ ความต้องการหินที่มีอย่างไม่จำกัดนี้เอง ได้ ผลักให้กลุ่มผู้ผลิตครกที่มีฐานะยากจนซึ่งไม่มีแท่นกลึงและในอดีตเคยทำครกตีมือส่งให้พ่อค้าใน ราคาถูกละ ๑๕๐ บาทสำหรับครกหน้าหอก ได้หันไปประกอบอาชีพเฉพาะหาหิน เพื่อป้อนให้ กับกลุ่มผู้มีแท่นกลึงเมื่อพ่อค้าในหมู่บ้านไม่รับซื้อครกตีมือ ส่งผลให้แบบแผนในการผลิตครกหิน เปลี่ยนแปลงไป นอกจากนั้นยังส่งผลให้แบบแผนในการดำเนินชีวิตของคนผลิตครกเปลี่ยนแปลง ไปด้วย

สามเป็นผู้มีตลาดในการขายครกหินที่ค่อนข้างแน่นอน การมีแท่นกลึงไว้ใช้ในการผลิต ครกหินนั้นมีความสอดคล้องกับตลาดและปัจจัยในการผลิตครกหินอยู่ด้วย (ดู เครื่องมือและ พัฒนาการของการใช้เครื่องมือในการทำครกหิน) โดยผู้มีแท่นกลึงเป็นของตนเอง จะมีความ

สัมพันธ์กับกลุ่มชาวบ้านผู้ประกอบการอาชีพหาหุ่่นหินอย่างใกล้ชิดในรูปแบบของระบบอุปถัมภ์ โดยเฉพาะกลุ่มที่มีแท่นกลึงเป็นของตนเองจำนวนหลายเครื่อง จะผูกความสัมพันธ์กับผู้หาหินในรูปแบบของการออกค่าเครื่องมือที่ใช้ในขั้นตอนการระเบิดหิน ขั้นตอนการผ่าหุ่่นหิน ตลอดจนการให้เบิกเงินล่วงหน้า หรือแม้แต่การเอื้อเฟื้อกันในเรื่องอาหารการกิน เป็นต้น เพราะหากสามารถผูกใจผู้มีอาชีพหาหินให้อยู่กับตนได้แล้ว นั่นหมายถึงว่า ปัจจัยในการผลิตครกที่สำคัญคือหุ่่นหินก็จะถูกป้อนสู่การผลิตครกของตนอย่างมั่นคง เราจึงพบว่า ราคาของหุ่่นหินที่ขายกันในหมู่บ้านจะมีราคาที่แตกต่างกันไม่เป็นไปตามกลไกตลาดที่ว่า เมื่อความต้องการหินในหมู่บ้านมีมากราคาหุ่่นหินจึงน่าจะถีบตัวสูงตามไปด้วย แต่ภาวะการณ์ที่เป็นจริงกลับตรงกันข้าม ที่เป็นเช่นนี้ชาวบ้านให้เหตุผลว่า “ที่ขายให้กับคนนี้ ใครเขาก็ว่าเราโง่เพราะเขาให้(ราคา)ถูกกว่าคนอื่น แต่ฉันก็ยอมเพราะเขาก็ดีกับเราเหลือหลาย เวลาจ่ายค่าเทอมลูกเราจำเป็นต้องใช้เงิน เขาก็ให้เบิกล่วงหน้าได้ บางครั้งเขามาดูเราที่บ่อ เห็นไม่มีข้าวสารเขาก็เอามาให้ อาหารการกินก็มีมาฝากอยู่บ่อยไป” (สัมภาษณ์นางแดง กะฉิมข, ๗ เมษายน ๒๕๕๕)

ระบบครอบครัวของคนกลุ่มนี้ก็มีลักษณะของครอบครัวกึ่งขยายเช่นกัน เป็นครอบครัวที่พ่อแม่-ลูกอยู่ร่วมกันในช่วงระยะเวลาหนึ่งแม้จะแต่งงานแล้ว ต่อมาเมื่อมีฐานะทางเศรษฐกิจดีขึ้นก็จะแยกบ้านเรือนแต่ก็ตั้งอยู่เป็นกลุ่มในละแวกเดียวกัน โดยเฉพาะหากมีอาชีพในการทำครกหินเช่นเดียวกับพ่อแม่ แต่ในรุ่นต่อมาซึ่งเป็นลูกของคนกลุ่มนี้ เมื่อพวกเขาได้ผ่านระบบการศึกษาที่สามารถประกอบอาชีพอื่นๆ ได้ ก็มักจะย้ายไปอยู่บ้านเช่าใกล้ที่ทำงานของตนถ้าที่ทำงานอยู่ไกล แต่ถ้าอยู่ใกล้ก็จะตั้งบ้านเรือนอยู่ในกลุ่มเครือญาติเดียวกัน

ส่วนกลุ่มคนทำครกหินที่มีฐานะยากจน ก็จะมีเงื่อนไขปัจจัยตรงกันข้ามกับสามประการที่กล่าวแล้วข้างต้น นอกจากนั้นคนกลุ่มนี้ยังสามารถกล่าวได้ว่า เป็นกลุ่มคนที่ประกอบอาชีพทำครกหินแบบหาเช่ากินค่า “พอมีกิน แต่ไม่มีเหลือเก็บ” เมื่อจำเป็นต้องใช้เงินนอกเหนือจากการใช้กินใช้อยู่แล้ว ก็จะอาศัยเงินกู้ยืมจากระบบซึ่งมีอัตราดอกเบี้ยร้อยละ ๒๐ บาทต่อเดือน คนกลุ่มนี้มักจะเป็นกลุ่มของคนวัยชรา และกลุ่มผู้หญิง คนทั้งสองกลุ่มนี้ถือว่าเป็นผู้ด้อยโอกาสในการเข้าถึงหินซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการผลิตครกหิน กลุ่มผู้หญิงนั้นจะเป็นผู้หญิงที่ถูกให้ออกจากระบบโรงงานอุตสาหกรรม และมีเหตุผลสำคัญในการตัดสินใจในการประกอบอาชีพทำครกหิน เช่น เลือกที่จะนั่งตีสากเพื่อได้ทำหน้าที่แม่บ้านให้กับลูกๆ คนกลุ่มนี้ส่วนหนึ่งเป็นม่าย ไม่สามารถผันตนเองจากการตีครกหินไปเป็นผู้หาหุ่่นหินได้ เพราะการหาหุ่่นหินนั้นต้องใช้แรงงานมาก สำหรับกลุ่มคนวัยชราที่เป็นไปในลักษณะเดียวกับกลุ่มผู้หญิง จึงทำให้มองเห็นว่า “หากดูแบบผิวเผินแล้ว คนที่ประกอบอาชีพทำครกหินนั้นรวย แต่หากค้นหาลงไปให้ละเอียดแล้ว บางคนไม่มีแม้แต่จะกิน”

(สัมภาษณ์นางอัมพร นุตคำแหง หัวหน้าอนามัยตำบลปากข้าวสาร, ๘ เมษายน ๒๕๔๕)

ระบบครอบครัวของคนกลุ่มนี้เป็นครอบครัวกึ่งขยายเช่นกัน และครอบครัวของคนกลุ่มนี้มีแนวโน้มที่จะหันไปประกอบอาชีพอื่นนอกจากอาชีพทำครกโดยเฉพาะรุ่นลูก เพราะคนกลุ่มนี้ไม่สามารถเข้าถึงปัจจัยในการผลิตสามประการดังที่กล่าวแล้ว

อย่างไรก็ดี ชุมชนปากข้าวสารไม่ได้มีเพียงผู้ประกอบอาชีพทำครกหินเท่านั้น แต่ยังมีครอบครัวบ้านเช่าอีกด้วย กล่าวคือ บ้านเช่าหรือห้องเช่าถือว่าเป็นสิ่งใหม่ที่เกิดขึ้นในชุมชนปากข้าวสารโดยเฉพาะในชุมชนผู้ประกอบอาชีพทำครกหิน ที่กล่าวว่า เป็นสิ่งใหม่ เนื่องจากเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน “ในช่วงระยะเวลา ไม่เกิน ๑๐ ปี ที่ผ่านมา” และบ้านเช่าโดยส่วนใหญ่จะเป็นของกลุ่ม “คนในเมือง” สระบุรีเกือบทั้งหมด คนที่มาเช่าบ้านอยู่อาศัยในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา “ส่วนใหญ่เป็นคนมาจากอีสาน” (สัมภาษณ์นางวิไล ต่อสุวรรณ, ๒๑ มีนาคม ๒๕๔๕) และคนกลุ่มนี้มาเช่าบ้านเพื่อทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมที่ตั้งอยู่กระจัดกระจายในเขตอำเภอเมืองสระบุรี อำเภอหินกอง อำเภอเสาไห้ อำเภอแก่งคอย และอำเภอหนองแค

ระบบครอบครัวของผู้ที่อยู่อาศัยในบ้านเช่าถือเป็นรูปแบบของครอบครัวเดี่ยว ที่ได้แยกออกมาตั้งครัวเรือนด้วยวัตถุประสงค์ว่า “อยู่ใกล้แหล่งทำงาน” ซึ่งพัฒนาการของครอบครัวผู้เช่าเริ่มจากการที่วัยรุ่นในหมู่บ้านได้รับการชักชวนให้ไปทำงานจากเครือญาติที่ไปทำงานต่างถิ่น เมื่อมาทำงานได้ระยะหนึ่งแล้วเกิดรักใคร่ชอบพอกันในระหว่างหนุ่มสาว จึงเกิดการแต่งงานกับคนต่างถิ่นหรือกับในกลุ่มผู้ร่วมงานด้วยกัน นำมาสู่การตั้งครอบครัวใหม่ในรูปของบ้านเช่า อย่างไรก็ตามรายละเอียดของแต่ละครอบครัวอาจมีความแตกต่างกัน แม้จะอยู่ในพื้นที่เดียวกันก็ตาม กล่าวคือช่วงแรกของการแต่งงานจะอยู่อาศัยร่วมกับพ่อแม่มาก่อนแล้วจึงย้ายออกไปเช่าห้องหรือเช่าบ้านที่อยู่ใกล้ที่ทำงานซึ่งมีทั้งในหมู่บ้านและนอกออกไป แต่ส่วนใหญ่มาจากที่อื่นมาเช่าบ้านอยู่ตั้งแต่ยังโสดแล้วจึงมีครอบครัว ที่แต่งงานแล้วค่อยย้ายมาอยู่ก็มีไม่น้อย จากความต้องการดังกล่าวทำให้กลุ่มบ้านเช่ามีแนวโน้มว่าจะเพิ่มจำนวนขึ้นตามลำดับในชุมชนปากข้าวสาร จากการพูดคุยกับเจ้าของและผู้ดูแลบ้านเช่าปรากฏว่า คนกลุ่มนี้จะอยู่อาศัยไม่นานนัก ในช่วงระยะเวลา ๑๐ ปีที่ผ่านมา มีการโยกย้ายเพื่อกลับบ้านเกิดบ้าง ย้ายเพราะเปลี่ยนงานบ้าง เมื่อคนกลุ่มหนึ่งย้ายออกไป คนกลุ่มใหม่ก็จะเข้ามาเช่าบ้านแทน บ้านเช่าจึงมีการเข้าออกอยู่เป็นประจำ ดังกล่าวที่ว่า “สร้างบ้านเช่ามาไม่ถึง ๑๐ ปี มีคนที่ย้ายเข้าย้ายออกตั้ง ๓-๔ รุ่นแล้ว” (สัมภาษณ์นางวิไล ต่อสุวรรณ, ๒๑ มีนาคม ๒๕๔๕)

กลุ่มผู้อยู่บ้านเช่าจะมีกลุ่มของตนในละแวกบ้านใกล้เคียง ซึ่งจะรู้จักมักคุ้นและพึ่งพาอาศัยกันในกลุ่มตน มีความสัมพันธ์ทางสังคมในกลุ่มของตนเป็นหลัก และมักไม่เกี่ยวข้องกับคนกลุ่มอื่นๆ ในหมู่บ้าน ความสัมพันธ์ทางสังคมของคนกลุ่มนี้จะมีอยู่กับกลุ่มเพื่อนที่ทำงานด้วยกัน เนื่องจากต้องออกไปทำงานในช่วงเช้าและกลับมาบ้านในช่วงค่ำหรือมีการทำงานเป็นกะ จึงมีคำกล่าวจากคนพื้นที่ว่า “คนนี้เคยเห็นหน้า แต่ไม่รู้จัก” (สัมภาษณ์นางสงวน นวงศ์ศรี, ๑๕ เมษายน ๒๕๔๕) แม้ครอบครัวบ้านเช่าจะไม่ข้องเกี่ยวกับกลุ่มผู้ทำครกหินมากนัก แต่ได้นำมากล่าวไว้เพื่อให้เห็นการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของหมู่บ้าน ซึ่งบ้านเช่าที่ถูกสร้างขึ้นมักจะเป็นห้องแถวและประชากรที่เข้ามาอยู่อาศัยในหมู่บ้านซึ่งถือว่าเป็นสมาชิกใหม่ในชุมชนแห่งนี้ จะช่วยให้องค์กรเห็นความเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้าน ได้รอบด้านมากขึ้น

๔.๒ ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนทำครกหิน

๑) ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวผู้ทำครกหิน

● แรงงานในครัวเรือนที่ใช้ทำครกหิน

การย้ายมาตั้งหมู่บ้านใหม่ที่บ้านเขาโปรง และบ้านใหม่สามัคคีถือเป็นช่วงเริ่มต้นของการทำอาชีพครกหินอย่างจริงจัง แม้จะมีเพียงชาวบ้านกลุ่มหนึ่งซึ่งมีจำนวนไม่มากนักที่มีความรู้ในการทำครกหิน เมื่อผ่านช่วงเริ่มต้นนี้ไปได้ประมาณ ๓-๔ ปี จำนวนผู้ทำครกหินเพิ่มจำนวนขึ้นด้วยรายได้จากการทำครกหินเป็นที่น่าพอใจเมื่อเปรียบเทียบกับอาชีพการเป็นแรงงานรับจ้างในไร่นา ซึ่งเป็นอาชีพในช่วงแรกของคนส่วนใหญ่ นับแต่ย้ายมาอยู่ที่แห่งนี้ นอกจากนี้ปริมาณของครกหินที่ทำก็ไม่เพียงพอต่อความต้องการของตลาด ทำให้คนกลุ่มที่ทำอาชีพอื่นๆ ในหมู่บ้านเริ่มหันเข้ามาฝึกหัดทำครกหินกันและผู้ที่มีความรู้ในการทำครกหินก็ยินดีที่จะสอนให้กับทุกคนที่อยากทำเป็นอาชีพ

นับจาก พ.ศ. ๒๕๑๘ เป็นต้นมา หมู่บ้านทั้งสองจึงกลายเป็นหมู่บ้านที่ทำครกหินกันทุกครัวเรือน ในช่วงระยะเวลาดังกล่าวแรงงานที่ใช้ในการทำครกหินเป็นแรงงานของสมาชิกในครอบครัว เด็กที่เรียนอยู่ชั้น ประถมปีที่ ๕-๖ ซึ่งมีอายุเพียง ๑๑-๑๒ ปี ก็สามารถที่จะตีเสาตีครกหินกันได้เกือบทุกคน เนื่องจากขั้นตอนการทำครกหินมีหลายส่วนจึงมีการแบ่งงานกันทำ เช่น การไปหาหินที่อาจไปทั้งครอบครัว แต่หน้าที่ในการเจาะและระเบิดหินจะเป็นความรับผิดชอบของผู้ชายนั้นรวมไปถึงการการผ่าหินโดยการใช้สีกัดตอกให้กินแตกเป็นก้อนๆ ตามขนาดที่ต้องการด้วย ส่วนผู้หญิงหลังจากที่ทำหน้าที่เปิดหน้าหินเพื่อให้ง่ายต่อการเจาะและระเบิดแล้ว หน้าที่รับผิดชอบหลักก็จะเป็นการป้อนครกหินก่อนที่จะส่งต่อสู่ขั้นตอนการทำครกหินต่อไป ส่วนเด็กๆ ก็จะช่วย

เหลือด้านอื่นๆ เช่น ขนเศษหินที่ไม่ต้องการขึ้นจากบ่อ ักหิน หรือช่วยขนหินที่ผ่าแล้วขึ้นจากบ่อ แต่ครอบครัวใดที่ไม่มีผู้ชายทำหน้าที่เจาะหินเพื่อระเบิด ผู้หญิงก็สามารถทำหน้าที่นี้ได้เช่นกัน ส่วนผู้สูงอายุก็จะทำหน้าที่อื่นๆ เช่น ตีสาก เป็นต้น

ในอดีต ผู้ผลิตครกหินแต่ละครอบครัวจะดำเนินกระบวนการผลิตครกหินเองทั้งหมด เริ่มตั้งแต่หาหิน ผ่าหิน ปั่นหูนหิน ตีครก ตีสาก ตลอดถึงการขาย แต่ในปัจจุบันได้มีกลุ่มอาชีพของคนหาหินทำหน้าที่ให้กับส่วนของผู้ผลิตอีกต่อหนึ่ง เนื่องจากความต้องการหูนมีมากขึ้นและขั้นตอนในการผลิตครกหินนั้นทำได้รวดเร็วขึ้นอย่างมาก เพราะทำด้วยเครื่องแทนการตีด้วยมือ อย่างไรก็ตามกลุ่มที่ตีครกหินด้วยมือก็ยังคงมีอยู่ในปัจจุบัน แต่ในอนาคตอาจได้รับผลกระทบมาก

● กระบวนการถ่ายทอดความรู้ในการทำครกหิน

กระบวนการถ่ายทอดความรู้ในการทำครกหิน ซึ่งสามารถแบ่งการถ่ายทอดความรู้เป็นสองลักษณะคือ ช่วงแรกเป็นการเรียนรู้จากครู หรืออาจารย์คำตัน ดังที่กล่าวแล้วข้างต้น เมื่อลูกศิษย์ทำครกหินเป็นแล้วก็จะเป็นการถ่ายทอดความรู้ลักษณะที่สองคือการถ่ายทอดให้กับบรรดาลูกหลานของตนหัดทำงานสามารถทำได้กันทุกคน โดยเฉพาะคนที่มีอายุมากกว่า ๒๕ ปีในชุมชนทำครกหิน

การถ่ายทอดวิชาทำครกหินเป็นการถ่ายทอดภายในครอบครัวจากคนรุ่นพ่อแม่สู่รุ่นลูก โดยกลวิธีการถ่ายทอดเริ่มจากการที่ลูกต้องติดตามไปช่วยพ่อแม่ตั้งแต่ขั้นตอนการหาหิน ทำให้รู้ว่าหินในลักษณะใดสามารถที่จะนำมาทำครกหินได้ จากนั้นก็ช่วยกันเปิดหน้าดินตามความลึกและกว้างของหินแต่ละก้อน เจาะรูเพื่อทำการระเบิด จนถึงขั้นตอนตีครกหินและขายไปในที่สุด นับเป็นการถ่ายทอดโดยให้เด็กมีส่วนร่วมในทุกๆ ขั้นตอน และให้ลงมือปฏิบัติจริง กระบวนการการเรียนรู้จะสิ้นสุดลงก็ต่อเมื่อพวกเขาสามารถทำครกหินได้ด้วยตนเอง ส่วนความชำนาญตลอดจนความสามารถการพลิกแพลงรายละเอียดในการผลิตนั้น ช่างครกหินแต่ละคนจะเรียนรู้จากประสบการณ์ของตนเองในการปฏิบัติจริง

๒) ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ทำครกหินกับบุคคลอื่น

● ความสัมพันธ์ทางสังคมของกลุ่มคนในชุมชนทำครกหิน

ความสัมพันธ์ทางสังคมของกลุ่มคนในชุมชนปากข้าวสาร สามารถสรุปได้ว่าเกิดจากฐานปัจจัยดังต่อไปนี้คือ หนึ่งเกิดจากความสัมพันธ์ตามระบบเครือญาติ สองเกิดจากความสัมพันธ์กันในวิถีการผลิต สามเกิดจากความสัมพันธ์กันตามระบบกลไกทางการตลาดในระบบเศรษฐกิจ และประการสุดท้ายเกิดจากความสัมพันธ์เชิงพึ่งพาอาศัยกัน ฐานปัจจัยแห่งความสัมพันธ์ที่นำมาถวายนี

ต่างเกี่ยวพันกันจนไม่สามารถแยกออกจากกันได้โดยสิ้นเชิง เพราะความสัมพันธ์ของคนแต่ละกลุ่มในชุมชนแห่งนี้ มีปัจจัยหลายตัวที่มีผลต่อการกระชับความสัมพันธ์ของคนในกลุ่ม และในแต่ละปัจจัยก็มีน้ำหนักไม่เท่ากัน เช่น กลุ่มที่เป็นญาติกันอาจจะเริ่มความสัมพันธ์จากปัจจัยของความเป็นญาติก่อน ต่อมาจึงเกี่ยวเนื่องกันด้วยปัจจัยด้านอื่นๆ ส่งผลต่อความสัมพันธ์อันดีภายในกลุ่มทางสังคมอื่นๆ หรือหากเมื่อเป็นญาติกันแต่ได้ตัดรอนความเกี่ยวเนื่องด้านอื่นๆ เช่น ด้านปัจจัยการผลิต ความสัมพันธ์ทางเครือญาติก็อาจลดลง

ในชุมชนผู้ผลิตครกหิน เราจะพบเห็นการตั้งกลุ่มผลิตครกหินที่มีความเป็นเครือญาติรองรับอยู่เบื้องหลัง เช่น กลุ่มบ้านหินใหญ่ หรือกลุ่มที่มาจากภาคเหนือ เป็นต้น คนกลุ่มนี้ใช้ทุนความเป็นเครือญาติในการกำหนดความสัมพันธ์ของกลุ่ม ส่วนกลุ่มอื่นอาจเกิดจากปัจจัยความสัมพันธ์ในวิถีการผลิตที่ต้องพึ่งพาอาศัยกันในด้านปัจจัยการผลิต เช่น จะมีกลุ่มผู้หาหินมาขายให้กับกลุ่มผู้ม่แทนกลิ้งในการกลิ้งครกหิน ส่งผลให้เกิดความสัมพันธ์ทางสังคมในเชิงผลประโยชน์ระหว่างกลุ่มคนในชุมชน

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาให้ละเอียดแล้ว ปัจจัยสำคัญในการกำหนดความสัมพันธ์ของกลุ่มคนผู้ทำครกหินนั้น ความสัมพันธ์ที่เกิดจากวิถีการผลิต จะเป็นปัจจัยสำคัญในการนำกลุ่มคนเข้ามาสัมพันธ์กันทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง จนกลายเป็นภาวะพึ่งพาอาศัยกันของคนในชุมชน ระหว่างผู้ป้อนวัตถุดิบในการผลิตครกหินให้กับกลุ่มผู้กลิ้งครกหิน ความสัมพันธ์ในรูปแบบนี้นอกจากจะต้องอาศัยกันตามบทบาทหน้าที่ทางการผลิตแล้ว ยังมีความเกี่ยวเนื่องหรืออาจเรียกได้ว่า “ซื่อใจกัน” เช่น ผู้ที่เป็นคนซื้อหินจากชาวบ้านที่ประกอบอาชีพระเบิดหินหรือที่ชาวบ้านเรียกกันว่า เจ้าแก็ จำเป็นต้องแสดงความเป็นผู้มีน้ำใจต่อชาวบ้านในยามเจ็บไข้ไม่สบายหรือด้วยการให้เบิกค่าแรงล่วงหน้า เป็นการผูกมัดใจต่อชาวบ้านที่ต้องหาหินไม่ให้ไปขายให้กับเจ้าแก็อื่น เป็นคู่ความสัมพันธ์กันระหว่าง เจ้าแก็ กับ ลูกน้อง แต่ความสัมพันธ์ซัดนี้ก็เป็นที่ยั่งยืนไม่หวั่นไหวไม่มีน้ำใจต่อกัน เพราะความต้องการหินในหมู่บ้านมีมากกว่าพลังการผลิตหินอยู่แล้วนั่นเอง

นอกจากความสัมพันธ์ในลักษณะดังกล่าวแล้ว ยังมีความสัมพันธ์กันตามระบบกลไกของตลาดสมัยใหม่ในการซื้อขายสิ่งของใช้ประจำวันนับตั้งแต่อาหาร ตลอดถึงข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ ส่งผลให้เกิดความสัมพันธ์กันแบบผิวเผินระหว่างผู้ซื้อกับผู้ขายในรูปแบบของร้านค้าในหมู่บ้านนั่นเอง แต่ความสัมพันธ์ลักษณะนี้ได้รับผลกระทบมากขึ้นตามลำดับ เพราะสมาชิกในชุมชนเริ่มที่จะหันไปใช้บริการจากห้างสรรพสินค้าขนาดใหญ่ คือ โลตัส ที่อยู่ไม่ไกลมากนัก ทำให้

เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตในการจับจ่ายใช้สอย “แต่ก่อนเรากำขายได้วัน ประมาณ ห้าพันบาท แต่ปัจจุบัน สองพันบาทก็ไม่ถึงแล้ว คนไปซื้อของที่ห้างกันหมด” (สัมภาษณ์นายวัฒนา หลงแก้ว, ๒๐ เมษายน ๒๕๔๕) ส่วนการซื้อขายอุปกรณ์ในการผลิตครกหิน เช่น เหล็กเพชร สามารถหาซื้อได้จากบรรดาเจ้าแม่ผู้รับซื้อครกหินในหมู่บ้านซึ่งการซื้อขายอาจเป็นการขายขาดคือซื้อด้วยเงินสดหรือนำของไปก่อนแล้วค่อยจ่ายเป็นของ เช่น เป็นหุ่นหิน เป็นต้น

● **กรรมสิทธิ์ในการถือครองบ่อหิน**

กรรมสิทธิ์ในการถือครองบ่อหิน^๓ของชาวบ้านถือเป็นภูมิปัญญาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เป็นการจัดการความขัดแย้งในชุมชน และเป็นรูปแบบความสัมพันธ์อย่างหนึ่งของคนในชุมชน กล่าวคือ ถึงแม้ว่าสถานที่หาหินของชาวบ้านจะเป็นเขตพื้นที่ของทหาร แต่เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์มาตั้งแต่ก่อนที่จะมีการเวนคืนทหารจึงมีการผ่อนปรนฉะนั้นชาวบ้านทุกคนจึงมีสิทธิเข้าไปหาหิน แต่มีข้อกำหนดจากทางทหารว่า หาได้เฉพาะที่คือเขากระต่าย เขาแก้ว เขากระเซ้ รวมตลอดถึงพื้นที่ราบระหว่างภูเขาด้วย แต่ “ชาวบ้านจะไม่เอาหินบนเส้นทางสัญจร และจะไม่เอาหินในบ่อเก่าที่มีเจ้าของ แต่จะเปิดบ่อใหม่ ซึ่งสามารถขุดได้ทุกที่บนพื้นที่ที่ยังไม่มีคนอื่นได้เปิดหน้าดินเอาไว้” (สัมภาษณ์นางอารี กะฉวนิช, ๒๗ มีนาคม ๒๕๔๕) จากข้อความนี้ทำให้ทราบว่า การหาหินมิได้คำนึงเฉพาะประโยชน์ส่วนตัวเท่านั้น แต่ได้เคารพในสิทธิของผู้อื่นด้วย กล่าวคือจะไม่ขุดหินบนทางสัญจรหรือใกล้เคียง จากที่ผู้ศึกษาได้เห็นสภาพจริงของพื้นที่ ทำให้ทราบว่า ถนนที่กล่าวถึงนั้นไม่ใช่รูปแบบถนนที่จัดเป็นรูปแบบตามปกติ หากแต่คือทางเรียบระหว่างช่องเขาที่คาดว่าน่าจะสามารถวิ่งได้เท่านั้น นอกจากนี้ยังเป็นการคำนึงถึงสิทธิความเป็นเจ้าของของผู้ที่มาก่อน กรรมสิทธิ์ในบ่อหินจะถูกเปลี่ยนมือได้ก็ต่อเมื่อผู้มาก่อนเอ่ยยกสิทธิ์นั้น บ่อหินจึงเป็นเสมือนมรดกที่ผู้มาก่อนสามารถยกให้แก่ใครก็ได้ แต่ถ้ายังไม่ยกให้ใครถึงแม้จะเลิกทำไปแล้วคนอื่นก็ไม่มีสิทธิ์ไปเอาหินในบ่อหินนั้น ฉะนั้นบ่อหินบางบ่อจึงมีการสืบทอดกันถึงสองสามชั่วอายุคน หากยังคงมีหินที่ต้องการอยู่ อยากรักดีแม้จะมีข้อกำหนดทางสังคมดังกล่าว แต่ก็ยังมีกรณีลักลอบเอาหินจากบ่อที่ไม่ใช่ของตนอยู่บ้าง แต่ชาวบ้านก็มักจะไกล่เกลี่ยยอมความกันได้โดยให้ผู้ใหญ่ที่ชาวบ้านให้ความนับถือมาพูดคุยกับเจ้าทุกซ์ซึ่งเป็นเจ้าของบ่อ และให้ผู้ลักลอบสัญญาว่าจะไม่ทำเช่นนี้อีก (สัมภาษณ์นายสวิง เกตุเพชร, ๑๘ ธันวาคม ๒๕๔๔)

๓ บ่อหิน เนื่องจากการหาหินในการทำครกต้องใช้วิธีการขุด ทำให้เกิดเป็นโพรงและหากหินใช้ได้ก็จะขุดต่อ ทำให้โพรงกว้างขึ้นเป็นบ่อในที่สุด บ่อหินดังกล่าวมีทั้งขนาดเล็ก ๑ x ๑ x ๑ (กว้าง x ยาว x ลึก) เมตร ไปจนถึงขนาดใหญ่ประมาณ ๑๐ x ๑๐ x ๑๕ เมตร

๕. ครกหิน

การทำครกหินเริ่มจากการไปที่ภูเขาหรือเนินเขาเพื่อหาหินวัตถุดิบสำคัญในการทำครกหิน โดยไปที่หินที่งอกโผล่ขึ้นมาเหนือพื้นดินนั้นแล้วทำการขุดลงไปเรียกว่า “เปิดบ่อ” หากโชคดีอาจพบหินก้อนใหญ่ หากโชคไม่ดีอาจพบว่าหินก้อนนั้นเป็นเพียงหินที่ตกลงมาในครั้งก่อน ในกรณีที่หินนั้นเป็นก้อนใหญ่ผู้ทำครกหินจะระเบิดหน้าหินนั้นทิ้งเสีย ด้วยหินที่แตกแตกตกลงมาเป็นเวลานานจะแข็งและกรอบไม่ใช่คุณสมบัติของหินสำหรับทำครกหินที่ต้องการ จนเมื่อมองด้วยตาว่าหน้าหินใหม่นั้นน่าจะเหมาะสมแก่การทำครกหินก็จะทำการระเบิดหินนั้นอีกครั้ง หินที่ได้จะเป็นก้อนใหญ่ จึงต้องนำมาซอยเป็นก้อนเล็กลงให้มีขนาดพอเหมาะ หรือที่เรียกว่า “ผ่าหิน” จากนั้นจึงนำมาสกัดให้ได้ขนาดของครกหินหรือสากที่ต้องการ ขั้นตอนนี้เรียกว่า “บั้งหุ่น” เมื่อได้ “หุ่นครก” และ “หุ่นสาก” จำนวนที่มากพอ ก็จะขนกลับบ้าน เพื่อนำมาตีขึ้นรูปเป็นครกหินสากหินในลำดับต่อมา

ที่กล่าวมาทั้งหมดคือขั้นตอนโดยคร่าวของการทำครกหินด้วยการใช้แรงคน ในระยะต่อมาเมื่อครกหินเป็นที่ต้องการของตลาดมากขึ้น กรอบกับตลาดมีความต้องการครกหินที่สวยงาม ชาวบ้านผู้ทำครกหินจึงมีการปรับปรุงพัฒนาอุปกรณ์ที่ใช้ในการทำครกหินโดยลำดับ ซึ่งมีใช้แต่เพียงอุปกรณ์เท่านั้นที่พัฒนา หากแต่กรรมวิธีการผลิตก็ได้พัฒนาไปด้วย จึงขอเสนอภาพของการทำครกหินและพัฒนาการ ดังต่อไปนี้

๕.๑ เครื่องมือและพัฒนาการของการใช้เครื่องมือในการทำครกหิน

การทำครกหินเริ่มเกิดขึ้นในชุมชนปากข้าวสารมากกว่า ๕๐ ปี เครื่องมือในการทำครกหินในยุคแรกเป็นเครื่องมือที่ใช้แรงงานคนเป็นหลัก และมีเทคโนโลยีต่ำ อันประกอบด้วยเหล็กแหลมที่ใช้ในการสกัดหินให้กลายเป็นครกหินด้วยความอดทนและความพยายาม เหล็กนี้จึงต้องแหลมคมตลอดเวลาซึ่งทำให้แหลมโดยการนำเหล็กไปเผาไฟให้อ่อนและตีขณะกำลังร้อนให้แหลมตามต้องการ การนำเหล็กไปเผาไฟต้องใช้เครื่องเป่าลมในการทำให้อ่างลูกโซน ซึ่งเป็นเครื่องที่ต้องใช้แรงงานคนในการสูบ “ถ้าเผาให้แข็งเกินไปก็จะหักง่าย” (สัมภาษณ์นายจ่านงค์ พรหมทรัพย์, ๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๔๔) ดังนั้นจึงต้องเผาให้ได้ขนาดพอดี “วันหนึ่งๆ จึงต้องเผาและตีให้แหลมใหม่ถึง ๒ ครั้ง ๓ ครั้ง” (นายจ่านงค์, อ้างแล้ว)

การระเบิดหินในอดีตนั้น ชาวบ้านต้องแอบเจ้าหน้าที่ตำรวจในการหาซื้อไดนาไมต์ แต่

การระเบิดหินด้วยระเบิดดังกล่าวส่งผลให้จำนวนหินที่จะนำมาทำครกหินลดจำนวนลง เพราะระเบิดแรงเกินไป จึงได้มีการเรียนรู้ที่จะใช้วิธีการระเบิดหินให้เกิดประโยชน์ตามที่ต้องการ จึงมีการปรับเปลี่ยนวิธีการระเบิดโดยทำขึ้นมาใช้เองดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน (ดู ขั้นตอนการระเบิด) ทำให้สามารถหาหินได้มากขึ้น “เราไปหาหินครั้งหนึ่ง สามารถตีครกหินไปได้หลายวัน” (สัมภาษณ์นางประนอม เขียวกลาง, ๑๐ เมษายน ๒๕๔๕)

เมื่อการตีเหล็กต้องใช้ทั้งคนทั้งแรงงานอีกทั้งใช้เวลามากจึงมีการนำเครื่องทุ่นแรงเข้ามาใช้ เรียกว่า “เหล็กเจียรไฟฟ้า” ใช้ในการเจียรเหล็กให้แหลมแทนการนำเหล็กไปเผาไฟและตีให้แหลม ซึ่งการเข้ามาของเครื่องเจียรเหล็กทำให้ชาวบ้านทุ่นทั้งแรงและเวลาไปได้มาก

ต่อมาชาวบ้านได้ประยุกต์ใช้ “เหล็กเพชร” ซึ่งเป็นอุปกรณ์ในการเจาะหินของบริษัทปูนซิเมนต์มาเป็นอุปกรณ์ในการสกัดหิน เนื่องจากมีหัวที่แข็งกว่าเหล็กธรรมดาที่ใช้อยู่ก่อน โดยชาวบ้านจะนำเหล็กนี้มาเชื่อมติดกับแท่งเหล็กที่ตนเองมีอยู่ แล้วนำหัวเหล็กเพชรนี้มาเจียรให้แหลมด้วยวิธีเดียวกับการทำเหล็กให้แหลมดังที่กล่าวไว้ข้างต้น นายจ่านงค์ พรหมทรัพย์ ซึ่งเป็นผู้รับซื้อครกหิน ปัจจุบันเป็นผู้รับซื้อครกหินรายใหญ่คนหนึ่งของชุมชน คือผู้ที่นำเข้ามาเมื่อประมาณปี พ.ศ. ๒๕๓๐ ราคาซื้อขายในปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๔๕) อยู่ที่หัวละ ๑๕๐ บาท ซึ่งชาวบ้านจะสามารถหาซื้อได้ทั้งจากนายจ่านงค์และร้านค้าเหล็กทั่วไป ชาวบ้านบางคนให้ความเห็นว่าราคาขายเหล็กใกล้เคียงกัน จึงนิยมซื้ออุปกรณ์ชนิดนี้จากเจ้าเก่าที่ตนคุ้นเคยในหมู่บ้านมากกว่าที่จะต้องเสียค่าเดินทางไปซื้อที่ตลาด เมื่อได้เหล็กเพชรมาแล้วชาวบ้านจะต้องจ้างช่างให้เชื่อมติดกับเหล็กแท่งของตนในราคาอันละ ๔๐ บาท โดยมีช่างให้บริการอยู่ในหมู่บ้าน อายุการใช้งานของเหล็กเพชรนี้ประมาณ ๑ ปี ซึ่งเมื่อหมดแล้วก็จะไปหาซื้อหัวใหม่มาเชื่อมใช้ต่อไป

จากความต้องการของตลาดที่ต้องการความเรียบของหลุมครกหิน จึงมีการนำ “เครื่องขัด” หรือที่ชาวบ้านเรียกกันว่า “ลูกหนู” มาใช้ ซึ่งในอดีตจะใช้หินกากเพชรสับภายในให้เรียบ แต่ไม่เรียบมากนักเพราะเมื่อใช้ตำไปสักระยะหนึ่งหลุมครกหินจะเรียบไปเอง ลูกหนูหรือเครื่องขัดนี้ ทำหน้าที่ในการขัดผิวภายในให้เกลี้ยง แต่เครื่องขัดที่ซื้อมานี้จะยังใช้ขัดเลยไม่ได้ จะต้องนำมาเปลี่ยนหัวที่ขัดให้เป็นรูปถ้วยเพื่อให้มีความโค้งตามหลุมครกหิน ที่ต้องเปลี่ยนเพราะเครื่องขัดนี้เจตนาผลิตเพื่อขัดพื้นผิวภายนอกหัวขัดจึงมีลักษณะกลมแบน แต่การขัดภายในครกหินซึ่งเป็นหลุมจึงต้องเปลี่ยนหัวเจียรให้มีลักษณะที่เหมาะสมกับการใช้งาน ต่อมานอกจากจะใช้ขัดข้างในแล้วชาวบ้านยังใช้ขัดตัวครกหินเพื่อเพิ่มความสวยงามอีกด้วย ปัจจุบันลูกหนูลดความสำคัญลงหลังจากที่มี “แท่นกลึง” เข้ามา เพราะแท่นกลึงสามารถทำให้ครกหินเรียบได้อยู่แล้ว ลูกหนูนี้เข้ามาในหมู่บ้านเมื่อประมาณ

๒๐ ปีที่แล้ว (พ.ศ. ๒๕๒๕) โดยนายโปร่ง เชิญกลาง ผู้มีอาชีพทำครกหินในหมู่บ้าน และเคยเป็นผู้รับซื้อครกหินในหมู่บ้าน ปัจจุบันได้หันมาประกอบอาชีพหาหุ่นครกหินขาย

การพัฒนาเครื่องมือในการทำครกหินดังที่กล่าวมานี้ เป็นการพัฒนาเพื่อให้มีความสะดวกสบายมากขึ้น และพัฒนารูปแบบของครกหินเพื่อตอบสนองตลาด แต่การผลิตครกหินก็มีข้อจำกัดอยู่มากในด้านปริมาณครกหินที่ผลิตได้ต่อครัวเรือน ภาวะการณ์ในลักษณะดังกล่าวนี้ดูว่าจะเอื้อให้การทำครกหินของชาวบ้านค่อยๆ ขยายหน่วยการผลิตตามลำดับโดยหน่วยการผลิตที่สำคัญคือครัวเรือนภายในหมู่บ้าน จนสามารถกล่าวได้ว่า การทำครกหินในยุคทำมือนี้ “ทำครกหินกันทุกครอบครัว” เสียงการตีครกหินภายในหมู่บ้าน “ดังไม่เคยขาดตลอด ๒๔ ชั่วโมง ในช่วงการตีครกหินบูมสุดขีด(ประมาณ พ.ศ. ๒๕๒๐-๒๕๓๑)” (สัมภาษณ์นางหนูเล็ก สัมภกรการ, ๒๐ มีนาคม ๒๕๔๕)

การเปลี่ยนแปลงในการผลิตครกหินที่สำคัญได้เกิดขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๐ เมื่อนายจันทงค์ พรหมศิริพิชัย ได้นำ “แท่นกลึง” เข้ามาทำกิจการครกหินกลึงอย่างเป็นทางการเป็นลำดับเป็นต้นในหมู่บ้านเป็นคนแรก ทำให้ข้อจำกัดในการผลิตครกหินที่มีมาในอดีตหมดไป จากการผลิตครกหินด้วยมือในอดีตขนาด ๔ นิ้วได้เพียงวันละ ๓ ลูก แต่แท่นกลึงสามารถผลิตครกหินขนาดเดียวกันได้ถึง ๑๕-๒๐ ลูกต่อวัน การนำแท่นกลึงเข้ามายังชุมชนนั้นผู้นำเข้ามาเล่าว่า ได้ไปพบการกลึงหินด้วยเครื่องครั้งแรกที่อยุธยา ซึ่งมีการกลึงครกหินอยู่ก่อนแล้ว และได้ไปหาซื้อแท่นกลึงในลักษณะดังกล่าวจากกรุงเทพฯ แท่นกลึงชนิดนี้เป็นแท่นกลึงเก่าที่โรงงาน โละทิ้ง ตนจึงซื้อมาทดลองทำด้วยตนเองจนสามารถทำครกหินได้อย่างที่ต้องการ แต่ช่วงแรกๆ ครกหินที่ทำด้วยเครื่องไม่เป็นที่ต้องการของตลาด เพราะผู้บริโภคไม่เชื่อว่าเป็นครกหินที่ทำจากหินเพราะมีความเกลี้ยงมาก จนลูกค้าคิดว่าเป็นครกหินหล่อจากปูนมากกว่า และครกที่หล่อด้วยปูนจะแตกง่ายไม่เป็นที่ต้องการของผู้บริโภค เมื่อเป็นเช่นนั้นจึงต้องทำครกหินกลึงให้ต่างจากครกหล่อปูนนั้น โดยนำมาสับผิวนอกให้มีลักษณะหยาบ ให้ดูเหมือนครกหินทำมือ จากนั้นครกกลึงจึงเริ่มขายได้และเป็นที่ต้องการของตลาด ในทางกลับกันครกหินตีมือเริ่มขายไม่ออกและตนก็ไม่รับซื้อในปัจจุบัน

จากช่วงระยะเวลาที่แท่นกลึงเข้ามายังหมู่บ้านเพียง ๕ ปี (พ.ศ. ๒๕๔๑-๒๕๔๕) ทำให้ภายในหมู่บ้านไม่มีคนตีครกหินด้วยมือเพราะไม่รู้จะไปขายที่ไหน และจำนวนแท่นกลึงได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วปัจจุบันแท่นกลึงที่ผลิตครกหินให้ตำบลปากข้าวสารมีไม่ต่ำกว่า ๔๐ เครื่อง มีกำลังการผลิตไม่ต่ำกว่า ๓,๐๐๐ ลูกต่อเดือน

การเข้ามาของแท่นกลึงส่งผลให้รูปแบบในการผลิตเปลี่ยนแปลงไป ตลอดถึงความสัมพันธ์ของคนในกระบวนการผลิตเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย (ดู ๔.๒ ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนทำครกหิน) นอกจากนี้การจ้างคนนอกชุมชนเข้ามาเป็นลูกจ้างในการกลึงครกหินก็เริ่มมีปรากฏ โดยจะเป็นในลักษณะที่เถ้าแก่จะมีแท่นกลึงหลายเครื่อง แล้วจ้างคนมากลึงครกหินซึ่งค่าจ้างที่ได้รับคิดเป็นนิ้วเงิน (ซึ่งมีขนาดเล็กกว่านิ้วฟุต ๑ กระเบียด) นิ้วละ ๑๐ บาท แต่ค่าซ่อมแท่นกลึงหากมีการชำรุด ช่างกลึงต้องรับผิดชอบเครื่องนั้นๆ เอง ลูกจ้างส่วนใหญ่เป็นคนอีสาน เถ้าแก่ผู้ว่าจ้างให้เหตุผลว่าที่จ้างคนจากอีสานเพราะขยันขันแข็ง มีความรับผิดชอบดี ยิ่งถ้าเป็นคนต่างด้าวยิ่งดี พวกนี้ทำงานเต็มที่ไม่ว่าไปไหน ไม่ค่อยมีปัญหากับใคร เพราะต้องระวังตัว ทำให้ได้งานมาก นอกจากนี้การเข้ามาของแท่นกลึงยังทำให้คนที่เคยตีครกหินด้วยมือเปลี่ยนมาตีเฉพาะซากส่งขายให้กับพ่อค้าในหมู่บ้าน หรือผันตัวเองสู่อาชีพหาหูนหิน ถ้ายังเป็นคนหนุ่มสาวก็จะหันไปประกอบอาชีพในโรงงานอุตสาหกรรมแทน

๕.๒ หิน

หิน คือ วัตถุดิบสำคัญในการทำครกหิน ในหัวข้อนี้จึงจะกล่าวถึงการได้มาของวัตถุดิบซึ่งเริ่มตั้งแต่แหล่งวัตถุดิบ ลักษณะของหิน ขั้นตอนและกรรมวิธีการหาหิน ตลอดจนอาชีพที่เกิดจากการปรับตัวของชาวบ้านผู้ทำครกหินเมื่อยุคสมัยและเทคนิคกรรมวิธีการในการทำครกหินเปลี่ยนแปลงไป

๑) แหล่งหิน

สถานที่ที่ชาวบ้านไปหาหินมี ๒ ที่ด้วยกัน คือในเขตตำบลปากข้าวสารเอง และนอกตำบล ในชุมชนคือบริเวณเขาแก้ว เขากระต่าย และเขาจระเข้ พื้นที่ดังกล่าวปัจจุบันเป็นเขตทหาร ดังนั้นการเข้าไปหาหินจึงต้องมีการขออนุญาตและได้รับการอนุญาตจากทหารเสียก่อน ชาวบ้านจึงจะสามารถเข้าไปหาหินได้ ชาวบ้านกล่าวว่าการหาหินที่เขาทั้งสามนี้ได้หากันมานานแล้ว “หามาตั้งแต่อยู่ย่านเกราะ”^๔ (สัมภาษณ์นายโปร่ง เขียวกลาง, ๑๐ มีนาคม ๒๕๔๕) พอมีการเวนคืนภูเขาทั้งสามให้อยู่ในเขตทหาร ชาวบ้านต้องหยุดหาหินไประยะหนึ่ง แต่ด้วยความจำเป็นต้องใช้หินในการประกอบอาชีพ กำนันสวิง เกตุเพชร กำนันตำบลปากข้าวสารในขณะนั้น (พ.ศ. ๒๕๑๔) พร้อมคุณประสาทร ได้เดินทางเข้าพบพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ผู้บัญชาการค่ายทหารในขณะนั้น เพื่อขอความอนุเคราะห์ให้ชาวบ้านสามารถเข้าไปหาหินในเขตทหารได้ ส่วนนอกตำบลนั้นคือใน

๔ ย่านเกราะคือชื่อ บริเวณที่ตั้งบ้านเรือนก่อนที่จะย้ายมาอยู่ ณ ที่ปัจจุบัน

เขตหมู่ ๗ บ้านหนองผักบุ้ง ตำบลทับทวน อำเภอแก่งคอย จังหวัดสระบุรี ซึ่งชาวบ้านส่วนหนึ่งมี
ญาติอยู่ที่นี้ และอาชีพทำครกหินก็ได้ขยายมาสร้างรายได้ให้กับคนที่นี่ด้วย แม้การหาหิน ณ ที่แห่ง
นี้จะไม่ได้รับการอนุญาตจากกรมป่าไม้ แต่ก็มีคนผ่อนปรนให้เข้าไปขุดหาได้เนื่องจากเป็นอาชีพ
ของชาวบ้าน

๒) ลักษณะของหิน

หินที่ใช้ทำครกหินอยู่ในตระกูลแกรนิต มีคุณสมบัติแข็งแต่เหนียว อย่งไรก็ดีชาวบ้าน
ผู้ทำครกหินกล่าวว่าหินทำครกหินที่ดีจะอยู่ใต้ดิน และแม้จะเป็นหินก้อนเดียวกันแต่จะไม่ใช้ส่วนที่
โผล่พื้นดินด้วยเหตุผลที่ว่าแข็งแต่เปราะ จึงต้องขุดและระเบิดหินเพื่อใช้ส่วนที่อยู่ลึกลงไป

หินในแต่ละพื้นที่ก็มีความแตกต่างกัน กล่าวคือ หินที่ได้จากเขากระเซ้งแข็งมากชาว
บ้านผู้ทำครกหินมักไม่นิยมนำมาใช้ทำครกหินเพราะแข็งเกินไป ผู้หาหินจะกล่าวเป็นเสียงเดียวกันว่า
เราจะหาหินที่ไม่แข็งมากเพราะแม้หินแข็งจะเป็นหินที่ทำครกหินได้ดี ดำแล้วไม่ออก แต่ความแข็ง
ทำให้ต้องใช้แรงในการตีมากกว่า คนรุ่นก่อนจึงจะขวนขวายหาหินที่มีความแกร่งน้อยกว่า และที่
ได้รับความนิยมคือหินที่หมู่บ้านหนองผักบุ้ง ตำบลทับทวน อำเภอแก่งคอย จังหวัดสระบุรี ชาว
บ้านกล่าวว่าหินที่นี่มีสีเขียว ชาวบ้านจึงเรียกชื่อตามลักษณะของหินว่า หินเขียว ปัจจุบันผู้ทำครก
หินกล่าวว่า “หินที่นี่เอายากขึ้น” เพราะภูเขาที่ไประเบิดหินอยู่ในเขตป่าสงวน จึงมีการห้ามปราม
จากผู้ดูแลป่าไม้ บางครั้งเจ้าหน้าที่จะเข้ามาตรวจและมีการจับปรับผู้ฝ่าฝืน คนจากตำบลปาก
ข้าวสารจึงไปหาหินที่นี้บ่อยลง ในขณะที่เดียวกันคนในพื้นที่เองก็เริ่มจะหันมาทำครกหินบ้างแล้ว
เพราะคนขวนจากปากข้าวสารที่สามารถทำครกหินได้ไปมีครอบครัว และอยู่อาศัยในที่แห่งนั้น
ประกอบกับมีแรงบันดาลใจจากโครงการภาครัฐ ที่จะให้งบประมาณสนับสนุนกิจกรรมของชุมชน เช่น
ในปี พ.ศ. ๒๕๔๕ เกิดกองทุนหมู่บ้านที่ให้ชาวบ้านกู้เงินดอกเบี้ยถูกไปลงทุนในการประกอบอาชีพ
เป็นต้น ชาวบ้านตำบลทับทวนจึงเริ่มมีการหัดทำครกหินกันอย่างจริงจังมากขึ้น ซึ่งการสนับสนุน
ในรูปกองทุนหมู่บ้านนี้ไม่ใช่เฉพาะที่ตำบลทับทวนเท่านั้นที่มีการตื่นตัวเรื่องการทำครกหิน หาก
แต่ผู้ทำครกหินในตำบลปากข้าวสารก็มีการใช้เงินก้อนนี้มาลงทุนด้วย เช่น การซื้อแท่นกลึง เป็นต้น

ปัจจุบันผู้ทำครกหินปากข้าวสารใช้หินที่มีอยู่ในเขตหมู่บ้าน ชาวบ้านที่เคยไปหาหิน
จากที่อื่นกล่าวว่า “ตอนนี่เขาทำครกหินด้วยแท่นกลึง เขาเลยไม่กลัวหินแข็ง” (สัมภาษณ์นางอารี
กะวณิช, ๒๗ มีนาคม ๒๕๔๕) ซึ่งภูเขาที่ชาวบ้านในพื้นที่ใช้ในทำครกหินที่กล่าวข้างต้นคือ เขาแก้ว
เขากระเซ้ง และเขากระเซ้ง และแม้หินที่นี่จะมีสีอ่อนกว่าหินที่หนองผักบุ้ง แต่เวลาวาดลายแล้วลง
แล็กเกอร์ หินสีอ่อนจะทำให้ลายเด่นกว่า การที่เมื่อก่อนชาวบ้านไม่เอาหินที่นี้ก็ด้วยเหตุผลที่ว่าหิน

จะมีลายเป็นเส้นๆ หินลักษณะนี้จะมีความแข็งทำให้ยากในการตีสำหรับผู้ที่ทำครกหินมือ แต่เมื่อใช้แทนกลิ้งแล้วปัญหานี้จึงหมดไป

๓) ขั้นตอนการขุดหิน

● การแสดงความเคารพต่อสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ

ชาวบ้านโดยทั่วไปเมื่อถึงคราวที่จะต้องขุดบ่อหินใหม่ จะมีการจูดรูปเทียนบอกเจ้าที่หรือเจ้าป่าเจ้าเขาเพื่อให้ตนเองได้หินที่ดีตามที่ตนต้องการ นอกจากนั้นเมื่อมีการขุดและระเบิดหินก็จะบอกกล่าวแก่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพื่อให้ตนได้รับความปลอดภัยจากการทำมาหากินนี้ หรือเชิญเจ้าบ่อเจ้าที่^๕ให้ไปอยู่ตรงที่อื่น และบอกให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทราบว่ “เราเป็นคนจน มาหาอยู่หากิน ไม่ได้มีความตั้งใจมาเบียดเบียนท่าน ขอให้เรามีความปลอดภัยอย่าได้เจ็บได้ไข้” (สัมภาษณ์นางสมบง โพธิ์จี, ๑๗ เมษายน ๒๕๔๕) เมื่อปีใหม่เจ้าของบ่อก็จะตั้งเครื่องเซ่นให้เจ้าบ่อ อันประกอบด้วยไก่ต้มหนึ่งตัวและเหล้า บ้างมีผลไม้ และบางครั้งก็มีน้ำอ้อคลมรวมอยู่ในเครื่องเซ่นนั้นด้วย ดังนั้นตามบ่อหินจึงปรากฏศาลเจ้าที่อยู่ทั่วไป เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ ซึ่งมีความเชื่อที่ว่า “สมบัติเหล่านั้น (หิน) ล้วนมีเจ้าของ หากใช้สิ่งที่ตน (ชาวบ้าน) สามารถหยิบมาใช้หรือนำมาเป็นสมบัติของตนได้ตามอำเภอใจ”

การแสดงความเคารพต่อสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติในลักษณะดังที่กล่าว ชาวบ้านบางรายแสดงให้เห็นว่าเป็นสิ่งสำคัญที่ต้องปฏิบัติ แต่บางรายไม่ได้ทำ และกล่าวกับผู้ศึกษาว่า การจะทำหรือไม่ขึ้นอยู่กับความเชื่อของแต่ละคน และได้กล่าวในลักษณะที่ว่า “ไม่มีใครทำแล้ว มันล้าสมัย” (สัมภาษณ์นายอตุลย์ กะวณิช, ๑๗ เมษายน ๒๕๔๕) หรือ “เจ้าที่เจ้าทางคงไม่อยู่แล้วเพราะทหารยิงปืนกันสนั่นหวั่นไหว เจ้าหนีไปหมดแล้ว” (สัมภาษณ์นางแดง กะวณิช, ๑๗ เมษายน ๒๕๔๕) แต่ผู้ให้สัมภาษณ์รายนี้ยังคงความเชื่อดังกล่าวอยู่ อันจะเห็นได้จากการมีเครื่องเซ่นให้เจ้าบ่อทุกปีซึ่งให้เหตุผลว่า “ถ้าไม่ทำจะทำให้มีเลือดตกยางออกเวลาระเบิดหิน”

● การขุดหิน

หินที่ชาวบ้านใช้ในการทำครกหินจะเป็นหินที่อยู่ในดิน จึงต้องขุดดินลงไป การขุดจะไม่สามารถใช้รถขุด เนื่องจากมีข้อตกลงกับทหารไว้ว่าจะไม่ใช้เครื่องจักรใดๆ รวมถึงรถขุดด้วย

๕ เจ้าบ่อเจ้าที่ ชาวบ้านมีความเชื่อว่านอกจากเจ้าที่ หรือเจ้าป่าเจ้าเขาซึ่งเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คอยดูแลป้และภูเขมาแล้ว ในบ่อหินแต่ละบ่อก็มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์คอยดูแลด้วยเช่นกัน ดังนั้นการขุดและระเบิดหินอาจเป็นการทำให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้นตกใจหรือรำคาญได้ อันอาจทำให้หนีไปหรือบันดาลให้ผู้ขุดได้รับอันตราย จึงต้องมีการขออนุญาตก่อน และหากขอแล้วสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้นก็ช่วยดูแลทั้งคนและหินในบ่อ ทั้งยังให้โชคลาภ เช่น ได้ขุดพบสายหินที่ใช้ได้ หรือระเบิดแล้วหินไม่แตกละเอียดจนใช้ไม่ได้

๖ สายหิน ลักษณะของหินที่พบมีทั้งที่เป็นก้อนเดี่ยวๆ ซึ่งจะเล็กบ้างใหญ่บ้าง และที่เป็นหินที่ซ้อนทับกันอยู่เป็นบริเวณกว้าง ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า สายหิน

กล่าวด้วย การขุดเริ่มจากการสังเกตหินที่โผล่ขึ้นมาเหนือดิน แล้วใช้จอบหรือเสียมขุดแฉะลงไป เรียกว่าการเปิดหน้าดิน จากนั้นจะพบก้อนหินขนาดใหญ่บ้างเล็กบ้าง บางครั้งโชคดีได้พบสายหิน^๖ ใหญ่ อันจะสามารถประกอบอาชีพไปได้อีกหลายสิบปี บ่อหินบางแห่งที่ขุดหาเป็นเวลาหลายปีจะมีลักษณะทั้งกว้างและลึก จนบางครั้งผู้พบเห็นจะไม่เชื่อว่าการขุดหินในบ่อดังกล่าวมาจากแรงมือของชาวบ้าน ขั้นตอนจากนั้นจะใช้เครื่องมือซึ่งจะเป็นหลักเจาะหิน เพื่อทำการระเบิดต่อไป

อย่างไรก็ดี การขุดหินดังกล่าวก็อาจทำให้เกิดปัญหาตามมา เช่น การขุดหาหินบริเวณช่องว่างระหว่างเข้างสามลูกซึ่งใช้เป็นทางสัญจรด้วย อาจทำให้เกิดอุบัติเหตุ โดยเฉพาะบ่อหินร้างที่หญ้าขึ้นรกซึ่งบริเวณนั้นเป็นป่าหญ้าปกคลุมอยู่แล้ว เป็นเหตุให้ผู้สัญจรมองไม่เห็น “เคยมีรถถังของทหารตกลงไป รถพังทหารก็ตายด้วย” (สัมภาษณ์นายบุญช่วย ชะมังกุล, ๒๗ มีนาคม ๒๕๔๕)

● การระเบิดหิน

ก่อนหน้านี้ชาวบ้านใช้ไคโนไมต์ในการระเบิดหิน วิธีนี้ทำให้หินที่ได้แตกละเอียดเป็นส่วนใหญ่จึงใช้งานได้น้อย ต่อมาชาวบ้านได้เรียนรู้การใช้ดินปืนซึ่งไม่ทำให้เสียหินมากเช่นวิธีแรก วิธีการระเบิดเริ่มจากใช้หลักเจาะขนาดนิ้วก้อยมีความยาวประมาณ ๒ ฟุต (คุณภาพ) เจาะหินโดยการใส่ค้อนตอก มีการหยอดน้ำเป็นระยะช่วยลดแรงกระแทก เมื่อเจาะหินได้ลึกตามความต้องการแล้วทำการอัดชนวน โดยค่อยๆ เทดินปืน ประมาณ ๑-๒ ช้อนโต๊ะลงไป ขณะเดียวกันก็สอดสายชนวนที่ทำจากหลอดน้ำแข็งซึ่งบรรจุดินปืนไว้เต็มหลอดลงไปด้วย ให้ความยาวหลอดโผล่จากรูขึ้นมาเล็กน้อยจากนั้นใช้ดินอัดให้แน่นอีกทีด้วยการใช้หลักที่มีขนาดเล็กกว่าหลักเจาะทำหน้าที่อัดนั้น แล้วก็ทำการจุดระเบิดด้วยไม้ขีดไฟ ก่อนที่จะจุดระเบิดนี้ผู้จุดจะตะโกนบอกทุกคนในบริเวณนั้นก่อน เพื่อให้ออกห่างบริเวณที่จุดอย่างน้อย ๑๐ เมตร เมื่อผู้จุดจุดแล้วเขาก็จะวิ่งหลบออกมาเช่นกัน ใช้เวลาประมาณหนึ่งอึดใจ (๕-๑๐ วินาที) ระเบิดก็จะทำงาน

ขั้นตอนการระเบิดหินนี้ถือว่าอันตรายมาก เพราะอาจทำให้ผู้ทำครกหินต้องพิการเสียแขน ขา หรือตาไป โดยเฉพาะในขั้นตอนการอัดดินปืนให้แน่นด้วยดินจนเต็มปากหลุมนั้น อาจเกิดการเสียดสีระหว่างหินกับหลักและมีดินปืนเป็นฉนวนทำให้ระเบิดก่อนเวลาอันควร หรือกรณีจุดชนวนแล้วไม่ระเบิดดังที่ตั้งใจเพราะชนวนที่ต่อไว้ด้วน ก็จำเป็นต้องแฉะดินที่อัดแน่นไว้เพื่อใส่ชนวนดินปืนใหม่ ตรงจุดนี้เองจะเป็นอันตรายด้วยระหว่างที่แฉะดินออกอาจเกิดการเสียดสีเช่นกรณีแรก หรือ ดินปืนไม่ได้ด้านอย่างที่เข้าใจ ทำให้หน้าที่นี้กลายเป็นหน้าที่ของผู้ชายเสียส่วนใหญ่ เพราะมีความเสี่ยงสูง ต้องใช้ความชำนาญมาก และต้องใช้แรงมากในขั้นตอนของการเจาะและอัดแฉะหินเมื่อระเบิดออกมาแล้ว

● **การย่อยหินหรือการผ่าหิน**

เมื่อหินถูกระเบิดแตกตามแนวการเจาะแล้วก็จะจัดแะหินนั้นออกมาจากหินก้อนใหญ่ ก็จะถูกย่อยให้เป็นก้อนเล็กเพื่อลำเลียงขึ้นจากบ่อในลำดับต่อไป (คุณภาพประกอบ) และถึงขั้นตอนของการ “ปี้มุ่น” คือการสกัดหินก้อนเล็กนั้นให้มีขนาดพอเหมาะต่อการทำครกหิน

๕.๓ อาชีพหาหิน

ปัจจุบันการทำครกหินของคนในชุมชนถูกตัดตอนลง กล่าวคือ การทำครกหินของชุมชนในปัจจุบันมีการทำครกหินสองลักษณะคือ การทำครกหินแบบตีมือและการทำครกหินโดยใช้แท่นกลิ้ง ในอดีตอาชีพการหาหินยังไม่เกิดขึ้นอย่างเป็นทางการเป็นกิจลักษณะเช่นในปัจจุบัน เพราะแบบแผนในการผลิตครกหินในอดีตนั้นสำเร็จอยู่ในคนกลุ่มเดียวครอบครัวเดียว ตั้งแต่การหาหิน ตีครกหิน ตีสาก แล้วก็ขายให้กับกลุ่มผู้มารับซื้อในหมู่บ้าน ถึงแม้จะมีการขายหินกันอยู่บ้างแต่ก็เป็นการช่วยเหลือกันภายในกลุ่มมากกว่า ที่จะประกอบอาชีพหาหินขายกันอย่างเป็นทางการเป็นลำเป็นสัน ต่อมาเมื่อมีการนำแท่นกลิ้งเข้ามาแทนที่การทำครกหินด้วยแรงงานคนในปี พ.ศ. ๒๕๔๐ ทำให้แท่นกลิ้งได้รับความนิยมเป็นอย่างมากในหมู่บ้าน ส่งผลให้จำนวนของแท่นกลิ้งเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วภายในระยะเวลา ๒-๓ ปี ปัจจุบันแท่นกลิ้งในหมู่บ้านมีทั้งหมดประมาณ ๕๐ แท่น ซึ่งแต่ละแท่นสามารถทำครกหินได้ถึง ๑๕-๒๐ ลูกต่อวัน หากเป็นครกหินขนาดเล็กแต่ถ้าเป็นครกหินขนาดใหญ่ก็จะอยู่ในจำนวนประมาณ ๑๐ ลูกต่อวัน (สัมภาษณ์นายบัวทอง กุหลาบ, ๒๐ สิงหาคม ๒๕๕๓)

เมื่อแท่นกลิ้งเพิ่มจำนวนขึ้นอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้ความต้องการปริมาณหินสำหรับนำมากลิ้งครกหินเพิ่มจำนวนขึ้นเป็นเงาตามตัว ด้วยความต้องการปริมาณหินที่เพิ่มขึ้นอย่างมากและรวดเร็วนี้เอง **ทำให้กลุ่มคนที่ประกอบอาชีพทำครกหินในแบบแผนการผลิตแบบเก่าต้องหันมาทำอาชีพใหม่ คือ การหาหินให้กับกลุ่มคนผู้มีแท่นกลิ้งหรือที่ชาวบ้านมักเรียกกันว่า “เถ้าแก”**

เมื่อการตีครกหินได้วันละไม่เกิน ๓ ลูกหากเป็นครกหินขนาดกลางคือมีขนาด ๕-๖ นิ้ว แต่หากเป็นครกหินขนาดใหญ่คือหน้า ๘ นิ้วหรือขนาดใหญ่กว่านี้ก็จะได้วันละประมาณ ๑ ลูกเท่านั้น ประจวบกับราคาของครกหินตีมือพ่อค้าที่รับซื้อในหมู่บ้านได้กดราคาดึงกว่าครกหินที่กลิ้งด้วยแท่นกลิ้งลูกละ ๒๐ บาทด้วยเหตุผลอย่างง่าย ๆ ว่า “มันลงทุนน้อยกว่าครกหินที่ทำด้วยเครื่อง (หากคิดตามราคาที่ลงทุนไป ไม่รวมค่าแรง)” (สัมภาษณ์นายสังวาล ภาษีต, ๒๒ ธันวาคม ๒๕๕๔) หากคิดถึงความยุ่งยากของการประกอบอาชีพตีครกหินซึ่งจะต้องหาหิน ตีครกหิน ตีสาก จนกระทั่งขายไป เมื่อบวกลบรายได้ที่ได้ต่อละวัน หากยังประกอบอาชีพเป็นคนตีครกหินด้วยมือ ก็

จะได้น้อยกว่าการประกอบอาชีพเพียงการหาหุ่นหิมนำไปให้กับเจ้าแก้วในหมู่บ้าน และนอกจากนั้น เจ้าแก้วโดยทั่วไปก็จะไม่รับซื้อครกหินมือด้วยในปัจจุบัน ด้วยเหตุผลที่กล่าวมานี้เอง ทำให้คนกลุ่มหนึ่งที่มีศักยภาพพร้อม โดยเฉพาะครอบครัวที่มีแรงงานเพียงพอกับการประกอบอาชีพหาหุ่นหิมนำไปหามาประกอบอาชีพหาหุ่นหิมนำกันเป็นจำนวนมาก เพราะในปัจจุบันความต้องการหุ่นหิมนำหมู่บ้านมีอย่างไม่จำกัด ชนิดที่ว่า “หามาได้เท่าใดขายหมดไม่มีเหลือ” (สัมภาษณ์นางอารี กะวณิช, ๒๓ ธันวาคม ๒๕๔๔)

สำหรับราคาขายหุ่นครกหินจะเป็นราคาแตกต่างกันตามขนาดของหุ่นหิมนำ คือ

หน้า ๕ นิ้ว	ราคาหุ่นพร้อมชิ้นเครื่องขายในลูกละ	๒๐ บาท
หน้า ๖ นิ้ว	ราคาหุ่นพร้อมชิ้นเครื่องขายในลูกละ	๓๐ บาท
หน้า ๗ นิ้ว	ราคาหุ่นพร้อมชิ้นเครื่องขายในลูกละ	๔๐ บาท
หน้า ๘ นิ้ว	ราคาหุ่นพร้อมชิ้นเครื่องขายในลูกละ	๕๐ บาท
ส่วนหุ่นสากราคาอันละ		๔ บาท

อาชีพการหาหุ่นหิมนำในปัจจุบันถือว่าเป็นอาชีพใหม่ที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบในการผลิตครกหิน ซึ่งถือได้ว่าเป็นอาชีพที่เกิดขึ้นอย่างเป็นลำดับขั้นในช่วงระยะเวลา ๒-๓ ปีที่ผ่านมาหลังจากมีการนำแท่นกลึงเข้ามาผลิตครกหิน แบบแผนในการผลิตครกหินแบบใหม่นี้ได้ผลกลุ่มคนที่ไม่ม่มีแท่นกลึงให้หันไปประกอบอาชีพการหาหุ่นหิมนำดังปัจจุบัน

อาชีพการป้อนหุ่น

อาชีพการป้อนหุ่นที่เกิดขึ้นในปัจจุบันคืออาชีพที่ทำกันทั้งครอบครัว โดยฝ่ายสามีจะทำหน้าที่ในการระเบิดหินดังที่ได้เคยกล่าวแล้วข้างต้น ส่วนหน้าที่ในการป้อนหุ่นครกหินมักจะตกเป็นของผู้หญิงคือภรรยา ที่กล่าวว่า สามี-ภรรยา เนื่องจากเป็นอาชีพทำกันเป็นครอบครัว และต้องเป็นครอบครัวที่อยู่ในวัยแข็งแรง (๓๐-๔๐ ปี) ส่วนลูกๆ จะทำได้แค่เพียงช่วยเหลือแต่ไม่ใช่ตัวหลักของอาชีพ การป้อนหุ่นครกหินนั้นจะมีการวัดหน้าของหินว่า หินก้อนขนาดนี้สามารถที่จะป้อนครกหินหน้ากี่นิ้ว หุ่นครกหินที่ทำกันอยู่ทั่วไปคือ ตั้งแต่ ๔ - ๘ นิ้ว ดังนั้นผู้ที่ทำหน้าที่ผ่าหินก็จะคัดหินว่าหินก้อนขนาดนี้เหมาะที่จะป้อนหุ่นขนาดใด นอกจากนี้หินที่เหลือจากการผ่าที่ไม่สามารถนำไปทำครกหินได้ยังสามารถใช้ทำเสาได้ หินส่วนนี้จะถูกขายหรือให้เปล่าแก่กลุ่มผู้สูงอายุและผู้หญิงซึ่งมีอาชีพทำเสาซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นญาติของตน เพราะผู้ประกอบอาชีพหาหุ่นหิมนำเพื่อทำครกหินส่วนใหญ่จะไม่เสียเวลากับการป้อนหุ่นเสาที่มีราคาถูกกว่ากันมากคือจะขายกันในราคาอันละ ๔ บาท

๖. ตลาดครกหิน

ปัจจุบันตลาดในการรับซื้อครกหินของผู้ผลิตในชุมชน แบ่งเป็นตลาดภายในชุมชนเอง และตลาดรับซื้อจากภายนอก กล่าวคือ

๖.๑ ตลาดภายในชุมชน

การรับซื้อครกหินของพ่อค้าภายในหมู่บ้าน จะใช้วิธีการซื้อครกหินจากชาวบ้านมาเก็บไว้เพื่อขายให้กับพ่อค้าภายนอกชุมชนอีกทอดหนึ่ง โดยก่อนที่จะนำไปขายจะต้องมีการตกแต่งเสียก่อน เริ่มจากจะต้องนำครกหินมาขัดข้างในให้เรียบโดยใช้เครื่องขัด ที่เรียกว่า ลูกหนู จากนั้นจึงวาดลายเส้นลงบนขอบปากครกหิน ขั้นตอนต่อมาคือลงแล็ก(แล็กเกอร์) และขั้นสุดท้ายคือลงน้ำยาขัดเงา ทั้งสักครู่พอแห้งก็ส่งขายได้ ส่วนซากพ่อค้าหรือผู้รับซื้อในหมู่บ้านก็จะนำมาขัดให้เรียบเช่นกัน

สนนราคาการรับซื้อครกหิน แตกต่างกันไปตามขนาดของครกหิน เช่น ครกหินหน้า ๗ นิ้ว^๑ ซึ่งเป็นขนาดที่ใช้ตามบ้านเรือนทั่วไปจะรับซื้อในราคา ๕๐ บาท ซึ่งเมื่อถึงมือผู้บริโภคครกหินจะถูกขายในราคาไม่ต่ำกว่า ๔๐๐ บาทต่อครกหินหนึ่งลูก (ราคาจะแตกต่างกันไปตามลักษณะพื้นที่ที่วางขาย และราคาขายปลีกส่วนใหญ่ผู้ทำครกหินจะไม่ทราบ) ส่วนหน้า ๘ ซึ่งถือเป็นหน้าพิเศษจะมีราคาสูงกว่า คือ ๑๓๐ บาทเป็นราคาที่พ่อค้ารับซื้อ ซึ่งการทำครกหินแต่ละลูกต้องใช้เวลาทำเกือบทั้งวัน(ทำมือ) เพราะครกหินมีขนาดใหญ่และเหมาะกับครอบครัวใหญ่ “ครกหินขนาดนี้จึงมักเป็นการสั่งทำจากลูกค้า” (สัมภาษณ์นางนงค์ หลวงประมุข, ๒๘ สิงหาคม ๒๕๔๓) ราคาที่กล่าวข้างต้นคือราคาที่หักค่าหูนครกหินออกแล้ว แต่ถ้าผู้ทำไปหาหูนครกหินเองราคาก็จะเพิ่มขึ้นตามขนาดของครกหินเช่นกัน (ดูอาชีพการหาหูนครกหิน) ปัจจุบันครกหินที่ทำด้วยมือลดน้อยลงอย่างมากด้วยมีแท่นกลึงเข้ามา สำหรับครกหินที่ทำด้วยเครื่องจะได้ราคาดีกว่าครกหินที่ทำด้วยมือประมาณลูกละ ๒๐ บาท เพราะเครื่องมีต้นทุนสูงกว่า กล่าวคือ แท่นกลึงแต่ละแท่นจะซื้อมาในราคาไม่ต่ำกว่า ๓๐,๐๐๐ บาท ขึ้นอยู่กับความเก่าใหม่ของเครื่อง แต่การทำครกหินด้วยมือไม่ต้องใช้ต้นทุนอะไรมากนัก นอกจากนี้ครกหินที่ได้จากการกลึงจะมีขนาดมาตรฐานและสวยงามกว่า (สัมภาษณ์นายจ่านงค์ พรหมทรัพย์, ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๔๓)

ผู้รับซื้อภายในหมู่บ้านกล่าวกับผู้ศึกษาว่า แต่ก่อนการรับซื้อจะเป็นในลักษณะที่ผู้ซื้อต่าง

๑ นิ้วที่ใช้ในการวัดหน้าครกหินใช้เป็นหน่วยวัดของจีน เช่น ครกหินหน้า ๖ นิ้ว จะเท่ากับครกหินที่มีหน้ากว้าง ๗ นิ้ว/ฟุต

ถิ่นมาทิ้งเงินไว้ให้ แล้วผู้รับซื้อภายในชุมชนก็ทำหน้าที่จัดซื้อครกหินให้ได้ตามจำนวนที่พ่อค้าต่างถิ่นต้องการ บางรายใช้เงินของตนเองรับซื้อไว้ ถึงช่วงหนึ่งที่ครกหินขายไม่ออกแต่ยังรับซื้อครกหินอยู่เผื่อว่าจะมีผู้มาหาซื้อจะได้ขายได้ในทันที ในปัจจุบันผู้รับซื้อในหมู่บ้านมีจำนวนลดลงจากเมื่อครั้งครกหินเฟื่องฟู ซึ่งในอดีตเคยมีผู้รับซื้อครกหินภายในหมู่บ้าน ๗-๘ ราย เฉพาะหมู่ ๓ (สัมภาษณ์นายจ่านงค์ พรหมทรัพย์, ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๔๓) ปัจจุบันผู้รับซื้อในชุมชนที่เป็นรายใหญ่ๆ จะเหลือเพียงไม่กี่ราย

การซื้อขายครกหินกันภายในชุมชน เป็นการซื้อขายที่เรียกว่า “ขาใครขามัน” (สัมภาษณ์นายอดุลย์ กะวณิช, ๑๗ เมษายน ๒๕๔๕) เพราะเบื้องหลังการซื้อขายกันนั้น มีระบบความสัมพันธ์ที่เหนียวแน่นระหว่างพ่อค้าในชุมชนกับกลุ่มคนที่ประกอบอาชีพเกี่ยวเนื่องกับการทำครกหิน ในกระบวนการการทำครกหินทั้งหมดผู้อยู่เบื้องหลังคือพ่อค้าในชุมชน ที่ชาวบ้านเรียกขานกันว่า “เฒ่าแก่” เป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนให้การทำครกหินดำเนินไปได้ ซึ่งก่อนที่จะถึงขั้นตอนการนำครกหิน หรือสากสำเร็จรูปไปขายต่อ เฒ่าแก่นั้น ในกระบวนการการผลิตครกหินทั้งหมด เริ่มจากการหาหิน ผู้หาหินก็ต้องมีสังกัดหรือขา หาหินให้กับใคร เมื่อเฒ่าแก่สามารถยึดกุมหัวใจของผู้หาหินได้ นั่นก็หมายความว่า วัตถุประสงค์ในการผลิตครกหินมีความมั่นคงต่อเฒ่าแก่รายนั้นๆ เทคนิคที่ใช้ เช่น ใช้วิธีความสัมพันธ์ในเชิงระบบอุปถัมภ์ค้าจุน เบิกง่าย จ่ายคล่อง เบิกล่วงหน้า เอาไปใช้ก่อนแล้วส่งหินให้ทีหลัง หินมีเท่าไรรับหมด ข้าวปลาอาหารก็นำไปให้เป็นครั้งคราว ด้วยวิธีการดังกล่าวนี้เองสามารถที่จะทำให้ผู้หาหินหรือที่ชาวบ้านเรียกกันว่า “ลูกน้อง” ของเฒ่าแก่บางราย “จึงไม่ยอมที่จะขายหินของตนให้กับพ่อค้าคนอื่นในหมู่บ้านแม้จะเสนอราคาให้มากกว่าถึง ลูกละ ๕ บาท” (สัมภาษณ์นางแดง กะวณิช, ๗ เมษายน ๒๕๔๕) ก็ตาม

เมื่อวัตถุประสงค์ในการผลิตครกหินคือหินถูกส่งมายังเฒ่าแก่ มันจึงถูกกระจายออกไปตามแท่นกลึงครกหินที่เป็นของเฒ่าแก่คนนั้นๆ นอกจากนั้นยังถูกส่งไปตามบ้านของผู้ที่มีแท่นกลึงเป็นของตนเอง แต่ก็ต้องมีข้อผูกพันกันว่า เมื่อรับหินไปจากเฒ่าแก่คนใด ครกหินสำเร็จรูปก็ต้องขายให้กับเฒ่าแก่รายนั้นด้วย

เนื่องจากการกลึงครกหินได้ราคาดีกว่าการกลึงสาก จึงทำให้แท่นกลึงครกหินในหมู่บ้านส่วนใหญ่จึงทำหน้าที่ในการกลึงครกหินเป็นหลัก ส่งผลให้หน้าที่ในการผลิตสากจึงตกแก่กลุ่มผู้หญิงและผู้สูงอายุในชุมชนซึ่งได้เลิกจากการตีครกหินมือ เนื่องจากไม่สามารถหาตลาดได้และหันมาตีสากอย่างเดียวส่งให้กับเฒ่าแก่ การตีสากของชาวบ้านนั้นส่วนใหญ่ก็จะไปรับหูน้สากจากบ้านเฒ่าแก่ เมื่อนำมาตีจนสำเร็จก็จะส่งสากนั้นให้กับเฒ่าแก่คนที่ตนไปรับหูน้สากมา เฒ่าแก่ก็จะหักค่า

หูนเอาไว้แล้วก็จะให้ค่าดีซากเมื่อหักลบแล้วก็จะได้อันละประมาณ ๑๐-๑๕ บาทแล้วแต่ขนาด

ฉะนั้นสามารถสรุปได้ว่า ตลาดขายครกหินภายในชุมชนเป็นตลาดที่พ่อค้าภายในหมู่บ้านเป็นคนรับซื้อทั้งหมดเพื่อรอที่จะขายส่งให้กับลูกค้าต่ออีกทอดหนึ่ง ถึงแม้ว่าชาวบ้านที่ผลิตครกหินสามารถที่จะขายครกหินที่ตนเองทำได้อยู่บ้างแต่ก็ถือว่าเป็นจำนวนน้อยมากเป็นการขายปลีกให้กับญาติๆ ที่มาเยี่ยมเยือนแล้วซื้อเป็นของฝากอีกทีหนึ่ง ที่กล่าวว่า มีจำนวนน้อยมากหากเปรียบเทียบกับตัวเลขที่เจ้าหน้าที่ให้ข้อมูลรายหนึ่งกล่าวว่าตนส่งครกหินออก “เดือนละประมาณ ๒,๐๐๐ ลูก” (เมษายน ๒๕๔๕)

๖.๒ ตลาดภายนอกชุมชน

พ่อค้าที่เข้ามารับซื้อครกหินในที่แห่งนี้ ในยุคแรกๆ คือกลุ่มพ่อค้าที่มาจากภาคเหนือ กลุ่มพ่อค้านี้มีอาชีพเร่ขายครกหินอยู่ก่อน โดยการนำครกหินจากภาคเหนือลงมาขาย ต่อมาเมื่อทราบว่าในเขตตำบลปากข้าวสารก็มีการทำครกหินขาย และเห็นว่าครกหินที่นี่มีคุณภาพมากกว่าครกหินที่ตนนำมาจากภาคเหนือ จึงเปลี่ยนมาซื้อครกหินในที่นี้เพื่อเร่ขายในจังหวัดต่างๆ ทั่วประเทศ ถึงทุกวันนี้แม้พ่อค้าต่างถิ่นจะเข้ามารับซื้อโดยตรงลดน้อยลงแต่ก็ยังคงมีให้เห็นอยู่ โดยมีอยู่รายหนึ่งที่จะสั่งซื้อครกหินวันละ ๑๐ ใบ เมื่อนำไปเร่ขายจนหมด ก็กลับมารับครกหินงวดใหม่ รูปแบบการนำไปขายจะนำครกหินใส่กระบุง ๒ ใบ ที่สอดคาน วางพาดบนท้ายรถมอเตอร์ไซด์แล้วขับตระเวนขายไปทั่ว และพ่อค้าได้เข้าบ้านอยู่ในหมู่บ้านนี้ด้วย (สัมภาษณ์นางหนู หลงแก้ว, ๒๐ เมษายน ๒๕๔๕)

ครกหินมิใช่เป็นที่ต้องการเพียงแต่ในประเทศเท่านั้น ต่างประเทศก็ต้องการ เช่น “ได้วันฝรั่งเศส ออสเตรเลีย อังกฤษ ฯลฯ” (สัมภาษณ์นายบุญช่วย ชะมังกุล, ๒๗ มีนาคม ๒๕๔๕) การซื้อ ผู้รับซื้อจากต่างประเทศจะเข้ามาดูกระบวนการการผลิตและจะเข้ามาสั่งซื้อถึงในหมู่บ้าน ครกหินที่นิยมซื้อส่งขายต่างประเทศโดยมากมีขนาดไม่ใหญ่มากนักและมีข้อกำหนดแตกต่างกันไป เช่น ฝรั่งเศส ออสเตรเลีย เหล่านี้ต้องการครกหินกลึงลักษณะป้อมๆ โดยจะสั่งลายไว้และห้ามไม่ให้ผู้ผลิตทำครกหินลายดังกล่าวส่งขายที่อื่น “เขาให้ถือเป็นลิขสิทธิ์” ส่วนครกหินที่ตลาดอังกฤษต้องการมักเป็นครกหินที่ทำด้วยมือซึ่งจะมีรูปทรงแต่ละใบที่ไม่เหมือนกันเสียเลยทีเดียว ก็ได้ความแปลกตาต่างออกไป ผู้รับซื้อจะสั่งคราวละประมาณ ๓๐๐ ลูก โดยจะส่งรถมาขนเองบ้าง พ่อค้าภายในหมู่บ้านนำไปส่งที่ทำเรือบ้างซึ่งจะได้รับใบสั่งซื้อประมาณสัปดาห์ละครั้งแล้วแต่ภาวะเศรษฐกิจ แต่ก็สามารถขยายตลาดออกไปได้กว้างมากขึ้น (สัมภาษณ์นายจ่านงค์ พรหมทรัพย์, ๒๕ มีนาคม

๒๕๔๕) นอกจากครกหินแล้วยังมีผลิตภัณฑ์อื่นที่ทำจากหินเป็นที่ต้องการของต่างประเทศด้วย เช่น ถาดน้ำพุสำหรับตกแต่งสวน ตลาดรับซื้อคือประเทศแถบยุโรป ซึ่งถาดดังกล่าวราคา อันละประมาณ ๒,๒๐๐-๒,๖๐๐ บาท แล้วแต่แบบ ซึ่งใบสั่งซื้อจะมีมาในทุกๆ ๒๐ วัน และส่งครั้งละ ประมาณ ๒๐-๓๐ อัน การซื้อขายไปยังต่างประเทศนี้ เป็นการซื้อขายผ่านบริษัทส่งออกที่มาติดต่อ และดูแลการผลิตถึงหมู่บ้าน บางรายมีชาวต่างประเทศมาดูแลตรวจสอบสินค้าด้วยตนเอง

นอกจากตลาดที่กล่าวมาแล้ว ตลาดที่นำไปขายภายนอกชุมชนนั้น ส่วนหนึ่งเกิดจากการที่คนในชุมชนแห่งนี้ไปอยู่ในที่ต่างถิ่นเมื่อกลับมาเยี่ยมเยียนบ้าน จะรับครกหินไปขายยังแหล่งที่ตนอยู่มีปรากฏหลายราย บางรายถึงกับหันมาประกอบอาชีพพ่อค้าขายครกหิน เช่น นายปวย ไม่ทราบนามสกุล เป็นต้น การเปิดตลาดในลักษณะดังกล่าวนี้มีระบบเครือข่ายเป็นเงื่อนไขสำคัญในการนำครกหินออกไปขายต่างหมู่บ้าน

๗. กลุ่มผู้ผลิตครกหิน

ความพยายามรวมกลุ่มผู้ผลิตครกหินได้เกิดขึ้นในชุมชนเป็นเวลาหลายปี แต่ดูประหนึ่งว่ากลุ่มที่รวมกันขึ้นยังไม่ประสบผลสำเร็จตามเป้าหมายของการตั้งกลุ่ม ที่กล่าวเช่นนี้ “เพราะกลุ่มล้มลุกคลุกคลานมาหลายครั้ง ไม่ค่อยเป็นเรื่อง” จากคำกล่าวยืนยันของชาวบ้านหลายรายมีความสอดคล้องกันในลักษณะที่ว่า “คนตั้งกลุ่มได้ประโยชน์สมาชิกไม่ได้ประโยชน์เท่าใด”

สำหรับกลุ่มการผลิตครกหินที่เป็นทางการในชุมชนแห่งนี้เกิดขึ้น ๒ ครั้ง ครั้งแรกกลุ่มตั้งขึ้นเมื่อ ปี พ.ศ. ๒๕๓๖ ได้รับการสนับสนุนจากกรมการพัฒนาชุมชนโดยผ่านพัฒนากรอำเภอ กลุ่มดังกล่าวได้รวมผู้ที่มีประสบการณ์หลายรายของชุมชนเข้าเป็นแกนนำกลุ่ม ด้วยเห็นปัญหาว่า การที่ต่างคนต่างนำครกหินไปขายทำให้เกิดการตัดราคากันเอง และผู้ที่ได้รับความเดือดร้อนคือ ชาวบ้าน กลุ่มมีสมาชิกเริ่มต้น ๑๗-๑๘ ราย ลงหุ้นกันหุ้นละ ๑๐๐ บาท กลุ่มจะรับซื้อทั้งครกหินที่ทำมือและกลึงจากเครื่อง ซึ่งส่วนใหญ่จะเน้นไปที่ครกหินทำมือเนื่องจากมีผู้ที่กลึงด้วยเครื่องน้อย และส่วนใหญ่ของผู้ที่มีเครื่องกลึงจะมีตลาดประจำของตนเอง จึงไม่ได้เข้าร่วมกลุ่ม เพราะครกหินที่ตนผลิตได้ไม่พอส่ง (สัมภาษณ์นายจ่างงค์ พรหมทรัพย์, ๒๕ มีนาคม ๒๕๔๕) แต่กระนั้นกลุ่มดังกล่าวก็ตั้งอยู่ได้เพียง ๓-๔ ปี ก็ต้องล้มเลิกไปด้วยเหตุผลที่ว่า เป็นการตั้งขึ้นเพื่อตอบสนองนโยบายของทางราชการมากกว่าที่จะเกิดจากจิตสำนึกที่แท้จริงของชาวบ้าน เพราะการตั้งกลุ่มในลักษณะดังกล่าวมักจะมีงบประมาณจากทางราชการสนับสนุน การบริหารกลุ่มเมื่อผ่านไปไ้ระยะหนึ่งจึงมักมีปัญหา ดังคำกล่าวของชาวบ้านที่ว่า “กลุ่มเมื่อตั้งขึ้นใช้เงินไปมากมายไม่ได้

เรื่องอะไร เมื่อหมดเงินที่เขาสนับสนุนมาก็เลิกไป” เป็นการแสดงให้เห็นถึงเหตุผลของการเกิดขึ้นของกลุ่มได้เป็นอย่างดี

การตั้งกลุ่มครั้งที่ ๒ เกิดเพื่อร่วมกันขายผลิตภัณฑ์เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๐ แต่เริ่มดำเนินงานจริงๆ เมื่อ ปี พ.ศ. ๒๕๔๒ มีสมาชิกเริ่มต้นที่ ๒๕ รายลงหุ้นคนละ ๕๐๐-๘๐๐ บาท โดยประธานกลุ่มคือผู้ใหญ่บุญช่วย ชะมังกุล กรรมการของกลุ่มเป็นชุดใหม่ทั้งหมด และการตัดสินใจส่วนใหญ่อยู่ที่ประธานกลุ่มดังกล่าวได้นำเงินจากบมียาชาว่าจำนวน ๒๐๐,๐๐๐ บาท มาทำโรงเรือนและซื้อแท่นกลึงจำนวน ๔ แท่นแต่ยังไม่สามารถใช้งานได้ทันที เพราะยังขาดงบประมาณสำหรับการตั้งหม้อแปลงซึ่งต้องเป็นขนาดใหญ่และค่าไฟฟ้ารวมค่าใช้จ่ายทั้งหมดประมาณ ๑๒๐,๐๐๐ บาท เมื่อได้งบประมาณช่วยเหลือจากทางราชการในลักษณะกู้ยืม จึงสามารถเปิดใช้เครื่องได้เมื่อต้นปี พ.ศ. ๒๕๔๕ นี้เอง (สัมภาษณ์นายบุญช่วย ชะมังกุล, ๒๗ มีนาคม ๒๕๔๕) กลุ่มใหม่นี้จะเน้นไปที่การขาย มีการเปิดรับสมาชิกกลุ่มโดยตลอดและมีการประชาสัมพันธ์ในหลายๆ ทาง เช่น เสียงตามสายของชุมชน การประชุมชาวบ้านที่จัดขึ้นในทุกๆ เดือน แต่ไม่ค่อยได้รับความสนใจจากชาวบ้านเพราะแม้จะเป็นสมาชิกกลุ่ม แต่กลุ่มไม่ค่อยรับซื้อครกหินจากสมาชิกทั้งที่ทำด้วยมือ (สัมภาษณ์นางบุญเสริม เพื่อนจันทิก, ๑๘ เมษายน ๒๕๔๕) หรือเครื่อง จากการเก็บข้อมูลในเรื่องของการตั้งกลุ่มที่ชาวบ้านสะท้อนปัญหาของกลุ่มออกมาคือ “กรรมการที่ตั้งขึ้นมาในกลุ่มก็เป็นการตั้งขึ้นมาลอยๆ การตัดสินใจแต่ละเรื่องกรรมการกลุ่มมักไม่ค่อยได้เข้าไปเกี่ยวข้อง” นอกจากนั้นผู้ที่มีอำนาจดูแลกลุ่มเวลาขายครกหินออกไปก็เป็นขายเฉพาะของตนเองไม่ขายของที่ เป็นของสมาชิก สมาชิกก็ยังคงหาตลาดขายเอง กลุ่มไม่รับซื้อ ปัญหาเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงความไม่เป็นระบบระเบียบของกลุ่มได้เป็นอย่างดี

ในปัจจุบันถึงแม้กลุ่มผลิตครกหินที่ตั้งขึ้นมาจะดูคึกคักเป็นอย่างยิ่ง แต่ความคึกคักของการรื้อฟื้นกลุ่มขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง มีท่วงทำนองสอดคล้องกับนโยบายของทางราชการที่กำหนดให้เงินแก่กลุ่มชาวบ้านเป็นอย่างยิ่ง ทั้งเงินสนับสนุนหนึ่งผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบล หรือเงินสนับสนุนหมู่บ้านละล้าน เป็นต้น จึงไม่แปลกที่การตั้งกลุ่มในชุมชนปากข้าวสารจะดูสอดคล้องกับการตั้งกลุ่มของชาวบ้านในชุมชนอื่นๆ ทั่วประเทศไทยในปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม แม้กลุ่มจะไม่สามารถเป็นที่พึ่งแก่ชาวบ้านผู้ทำกรกหินทั้งหมดในชุมชนได้ “แต่จากความตั้งใจของคนในชุมชนและประสบการณ์ใหม่ๆ ที่ได้เรียนรู้ น่าจะทำให้กลุ่มฯ พัฒนาและตอบสนองความต้องการของคนในชุมชนได้ในที่สุด” คำกล่าวสุดท้ายจากนายชัยวัฒน์ อาลัยกลาง ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลปากข้าวสาร (สัมภาษณ์, ๒๗ มีนาคม ๒๕๔๕)

บทที่ ๖

บทวิเคราะห์

ชาวบ้านที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ในเขตหมู่ ๒ บ้านเขาโปรง และหมู่ ๓ บ้านใหม่สามัคคี หรือที่เรียกในงานศึกษาชิ้นนี้ว่า “กลุ่มชาวบ้านผู้ผลิตครกหิน” นั้น ในอดีตตั้งบ้านเรือนอยู่ในเขตทหารในปัจจุบัน เมื่อทางราชการได้เวนคืนที่ดิน จึงไม่มีที่อยู่อาศัย และได้ชักชวนกันมาตั้งบ้านเรือนในที่อยู่ปัจจุบัน โดยคนกลุ่มนี้เป็นกลุ่มผู้ได้รับค่าเวนคืนไม่มากพอที่จะนำไปซื้อที่อยู่ใหม่ จึงอพยพมาอยู่ในเขตพื้นที่ของการรถไฟคือที่อยู่ ณ ปัจจุบัน ซึ่งอดีตผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านในขณะนั้นคือนายสวิง เกตุเพชร เป็นแกนนำในการนำชาวบ้านจำนวน ๓๐ หลังคาเรือนเข้ามาอยู่อาศัย โดยทำการติดต่อประสานงานกับทางอำเภอ จนมีที่ดินและจัดสรรให้อยู่ในลักษณะเช่าที่เพื่ออยู่อาศัย

การประกอบอาชีพในระยะแรกเป็นไปตามพื้นฐานอาชีพเดิมของตน เช่น เป็นแรงงานรับจ้างในไร่ นา เป็นแรงงานรับจ้างสร้างทาง หรือเป็นแรงงานตีหินรองรางรถไฟให้กับการรถไฟ เป็นต้น แต่อาชีพสำคัญที่ได้กลายเป็นสัญลักษณ์ของชุมชนแห่งนี้คือ อาชีพการตีครกหิน และเป็นอาชีพหลักของชุมชนมาจนถึงปัจจุบัน โดยอาชีพนี้ได้เป็นกลไกสำคัญในการสร้างชุมชน ทราบได้จาก ครอบครัวใหม่ที่โยกย้ายตามมา ซึ่งมาตามสายเครือญาติของกลุ่มคนที่ได้มาเป็นเขยหรือสะใภ้ของคนในชุมชน ที่เป็นเช่นนี้ เพราะเขยที่เข้ามาอยู่ส่วนใหญ่เข้ามาเป็นทหารเกณฑ์ในค่ายทหาร และแต่งงานกับลูกสาวของครอบครัวทำครกหินในเวลาต่อมา เมื่อตั้งถิ่นฐานด้วยเหตุผลดังกล่าวแล้ว ภายหลังได้ชักชวนเครือญาติมาอยู่ด้วยเพื่อประกอบอาชีพทำครกหิน ซึ่งในช่วงหลังปี พ.ศ. ๒๕๒๐ ครกหินขายดีมาก จนมีคำบอกเล่าว่า “ผลิตเท่าไรก็ไม่พอขาย” ทำให้จำนวนครัวเรือนและประชากรของชุมชนเพิ่มจำนวนขึ้น หรืออาจกล่าวในเชิงสรุปว่า อาชีพตีครกหินได้สร้างชุมชนแห่งนี้ขึ้นมา โดยอาชีพตีครกหินเป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดความสัมพันธ์ของคนภายในชุมชน และเป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดโครงสร้างทางเศรษฐกิจของชุมชนแห่งนี้ด้วย

จะเห็นได้ว่า พัฒนาการของอาชีพทำครกหินส่งผลให้ชุมชนเปลี่ยนแปลงมาโดยลำดับ การเปลี่ยนแปลงในช่วงนี้เกิดขึ้นหลังการเปลี่ยนแปลงจากการถูกเวนคืนที่ดิน ถือเป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งที่หนึ่งของชุมชน ปัจจุบันการเปลี่ยนแปลงกระบวนการในการผลิตครกหินได้สะท้อนให้เห็นถึงโครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจของชุมชนแห่งนี้ที่เปลี่ยนแปลงไป

ดังนั้นในงานศึกษาเรื่อง “สังคมและเศรษฐกิจชุมชนปากข้าวสาร อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี : กรณีศึกษากลุ่มทำครกหิน” ซึ่งมีวัตถุประสงค์ คือ

๑. เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจของชุมชน
๒. เพื่อศึกษาปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกที่ส่งผลให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลง
๓. เพื่อศึกษาการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของชุมชนต่อการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ซึ่งสามารถวิเคราะห์ประเด็นต่างๆ ได้ดังต่อไปนี้

๑. การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจของชุมชน

๑.๑ การสูญเสียที่ดินทำกิน

ชุมชนปากข้าวสารมีประวัติความเป็นมาอย่างไร ไม่เป็นที่ทราบชัด แต่เมื่อสอบถามความเป็นมาของการมาตั้งบ้านเรือนในพื้นที่ดังกล่าวจากผู้เฒ่าผู้แก่ มักจะได้คำตอบที่เหมือนกันคือ “เรา มาอยู่ที่นี่ตั้งแต่เมื่อไรไม่รู้ได้ แต่ปู่ย่าตาทวดของเราเกิดที่นี่ เป็นคนที่นี่มาแต่ดั้งเดิม” ต่อมาภายหลัง ก่อนปี พ.ศ. ๒๔๕๓ ได้มีการประกาศเวนคืนที่ดินซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยและที่ทำกินของชาวบ้านเพื่อนำไปใช้ในราชการทหาร ทำให้ผู้ที่อาศัยในพื้นที่ดังกล่าวต้องหาที่อยู่ใหม่ ซึ่งสามารถแบ่งเป็น ๒ กลุ่มใหญ่ๆ คือ

๑) กลุ่มที่ยังคงมีที่นาเพื่อประกอบอาชีพทำนา คนกลุ่มนี้ได้รับผลกระทบจากการเวนคืน น้อย เพราะนอกจากจะได้รับเงินค่าเวนคืน ก็ยังคงมีที่ทำกินนอกกำหนดเขตของการเวนคืนอีก นอกจากนี้ยังมีรายได้จากการแบ่งขายที่ดินดังกล่าวให้กับกลุ่มผู้ไม่มีที่อยู่อาศัย และที่ทำกิน เนื่องจากถูกเวนคืน ทำให้มีการอพยพย้ายเข้ามาอยู่ในที่ดินบริเวณนี้มากขึ้น

ต่อมาเกิดการแบ่งเขตการปกครองอำเภอเมืองสระบุรีใหม่ เมื่อ พ.ศ.๒๕๑๖ ที่ดินทำกินดังกล่าวซึ่งเดิมอยู่ในเขตตำบลปากข้าวสารจึงถูกแบ่งให้อยู่ทั้งในเขตเทศบาลเมืองสระบุรี และตำบลปากข้าวสาร หลังจากการขยายถนนพหลโยธินเสร็จสิ้นที่ดินติดถนนมีราคาสูงขึ้น และได้รับความสนใจจากกลุ่มนายทุนในเมืองสระบุรีจึงเข้ามากว้านซื้อเพื่อเก็งกำไร “คนที่มาซื้อที่ดินส่วนใหญ่เป็นเจ้าเก่าคนจีน” (สัมภาษณ์นายยิ้ม เขาใหม่, ๑๕ มีนาคม ๒๕๔๕) ส่วนเจ้าของที่ดินเดิมก็อพยพย้ายไปตั้งบ้านเรือนลึกจากแนวถนนเข้าไป และยังคงใช้ที่ดินที่เหลือในการทำนาอยู่

สรุปว่า ที่ดินบริเวณหมู่ ๑ ในปัจจุบันได้เปลี่ยนจากที่นา เป็นที่ตั้งบ้านเรือน ภายหลังจากกว้านซื้อจากเจ้าแก้วในเมือง แล้วถูกขายต่อแก่กลุ่มทุนอื่นเพื่อเป็นที่ตั้งของโรงงาน ห้างร้าน บริษัท อาคารพาณิชย์ และโรงเรียนเอกชนดังที่ปรากฏในปัจจุบัน แม้จะคงมีบ้านเรือนของชาวบ้านตั้งอยู่ริมถนนพหลโยธินบ้าง แต่สังเกตได้ว่าเป็นบ้านร้างที่กำลังรอเปลี่ยนเป็นห้างร้านขนาดใหญ่ หรือกิจการอื่นๆ ในเชิงพาณิชย์เนื่องจากได้ขายให้นายทุนไปแล้ว

ดังนั้น การสูญเสียที่ดินของคนกลุ่มนี้สามารถแบ่งได้เป็นสองช่วงคือ “จากการเวนคืน” ซึ่งการสูญเสียที่ดินจากการเวนคืนของคนกลุ่มนี้ไม่ส่งผลกระทบต่อวิถีการผลิตมากนัก เพราะยังคงประกอบอาชีพทำนาอยู่ระยะหนึ่ง ต่อมาเมื่อ “การกว้านซื้อ” ที่ดินช่วงประมาณ พ.ศ. ๒๕๑๖-๒๕๒๗ ทำให้ที่ดินส่วนใหญ่ตกอยู่ในมือของเจ้าแก้ว การเปลี่ยนมือการถือครองที่ดินครั้งนี้เองคือการสูญเสียที่ส่งผลกระทบต่อการทำงาน เพราะทำให้จำนวนที่ดินที่ใช้ในการทำงานลดลงอย่างรวดเร็ว จนปัจจุบันเหลือที่นาเพียงร้อยละ ๑๐ ของที่ดินทั้งหมด การลดลงของที่นาส่งผลกระทบต่อแรงงานรับจ้างในไร่นาด้วยซึ่งจะได้อธิบายต่อไป

จึงอาจกล่าวได้ว่า การสูญเสียที่ดินทำกินเกิดขึ้นสองครั้ง คือ เกิดจากการเวนคืนซึ่งครั้งแรกนี้เกิดจากการพัฒนาหน่วยราชการ และการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของรัฐ เช่น ถนนพหลโยธิน เป็นต้น ส่วนครั้งที่สองเกิดจากการขยายตัวของระบบเศรษฐกิจ ทำให้เกิดการกว้านซื้อที่ดินเพื่อเก็งกำไร และนำที่ดินไปใช้ในกิจการพาณิชย์อื่นๆ ซึ่งทั้งสองส่วนมีความสอดคล้องกันเป็นอย่างดี การเร่งพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของรัฐ เช่น ถนน ส่งผลต่อการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของเมืองสระบุรี ซึ่งมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงในวิถีการผลิตของชุมชนปากข้าวสารอย่างเห็นได้ชัด อันเป็นส่วนสำคัญในการทำให้โครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจเปลี่ยนแปลง จากสังคมเกษตรกรรมที่มีการผลิตแบบพออยู่พอกินเข้าสู่ระบบแรงงานรับจ้างในสังคมแบบอุตสาหกรรม

๒) กลุ่มผู้หมดสิ้นที่นา คนกลุ่มนี้อาศัยอยู่ในหมู่ที่ ๒, ๓ และ ๔ ได้หันมาเป็นแรงงานในไร่นา เป็นแรงงานก่อสร้าง และแรงงานในโรงงานอุตสาหกรรม ตามลำดับ คนกลุ่มดังกล่าวเป็นผู้มีที่ดินน้อยเมื่อมีการเวนคืนจึงได้รับเงินน้อยตามไปด้วย อย่างไรก็ตาม พวกเขาต้องหาซื้อที่ดินใหม่ได้แต่เพียงเพื่อปลูกสร้างที่อยู่อาศัยเท่านั้น ไม่มีพอเพื่อซื้อที่นา เมื่อไม่มีที่นาเพื่อทำกินเช่นอดีตในช่วงแรกชาวบ้านกลุ่มนี้จึงหันมาประกอบอาชีพเป็นแรงงานรับจ้างในไร่นา เพราะมีความถนัดในการทำงานอยู่แล้ว โดยรับจ้างคนในชุมชนนั้นและบ้างก็เช่าที่นาของนายทุนซึ่งเป็นคนจีนในเมืองเพื่อทำไร่นาดังกล่าว การรับจ้างในไร่นาและเช่าที่นาทำกินของคนกลุ่มนี้เป็นไปในช่วงสั้นๆ เพราะการทำงานและทำไร่นาต้องอาศัยน้ำฝนจึงไม่สามารถทำได้ทั้งปี ทำให้การทำไร่นามีรายได้ไม่คุ้มค่าเช่า

และผู้ว่าจ้างเห็นว่าการทำงานได้ผลไม่คุ้มค่า เมื่ออาชีพการเป็นแรงงานรับจ้างในไร่และการทำงานที่ทำกินไม่มีความมั่นคงต่อการดำเนินชีวิต ประจวบกับพื้นที่ดังกล่าวได้ถูกเร่งพัฒนาสาธารณูปโภคจากรัฐมากขึ้น ทำให้แรงงานส่วนหนึ่งซึ่งส่วนมากเป็นผู้ชายหันเข้าสู่แรงงานก่อสร้างเป็นแรงงานรับจ้างสร้างทาง เช่น สร้างถนนมิตรภาพจากสระบุรี-นครราชสีมา เป็นต้น ส่วนผู้หญิงยังคงเป็นแรงงานรับจ้างในไร่ ไร่ ต่อมาเมื่อมีการตั้งโรงงานอุตสาหกรรมในเมืองสระบุรีมากขึ้น ทำให้แรงงานในภาคเกษตรและก่อสร้างทยอยเข้าสู่โรงงานอุตสาหกรรม และอาจสรุปได้ว่า คนที่อยู่ในเขตตำบลปากข้าวสารปัจจุบันมีรายได้จากการประกอบอาชีพในโรงงานอุตสาหกรรมเป็นหลัก

๑.๒ การสูญเสียสิทธิชุมชนในการใช้สอยทรัพยากรธรรมชาติ

อาชีพหลักก่อนการประกาศเวนคืนของชาวปากข้าวสารคือ การทำนาปี โดยอาศัยน้ำฝนเป็นหลัก นอกจากนี้ชาวบ้านจะอาศัยทรัพยากรที่หลากหลายจากป่าซึ่งอยู่บริเวณที่ราบเชิงเขาและภูเขาในการหาอยู่หากินตลอดทั้งปี เช่น หลังจากฤดูเก็บเกี่ยวในช่วงเดือนธันวาคมถึงกุมภาพันธ์ ชาวบ้านจะทำน้ำตาลจากตาลโตนด จักสานชะลอมขาย หาผักขาย เผาถ่าน และเลี้ยงสัตว์ เมื่อเข้าสู่ฤดูฝนจะหาเห็ด เห็ดที่ทำรายได้ให้กับคนปากข้าวสารอย่างเป็นกอบเป็นกำในปีหนึ่งๆ คือเห็ดโคน นอกจากนี้ชาวบ้านจะไปหาหน่อไม้เพื่อนำมากินและขายอีกด้วย อาชีพเสริมที่กล่าวมาล้วนเกิดขึ้นโดยอาศัยทรัพยากรธรรมชาติที่ได้จากป่าทั้งสิ้น ดังนั้นป่าและภูเขาจึงเป็นสมบัติของชุมชนที่ทุกคนสามารถเข้าไปเก็บหามาใช้ได้ ทั้งนี้อาจมีระเบียบกฎเกณฑ์ที่ขึ้นอยู่กับภูมิปัญญาของชาวบ้านเองเช่น การตัดหน่อไม้ ชาวบ้านเล่าว่า ปู่ย่ากำชับหนักหนาวว่า หากพบกอไผ่หนึ่งกอ ให้แบ่งหน่อไม้จากกอไผ่นั้นเป็นสามส่วน ส่วนหนึ่งเก็บไว้ให้เติบโตเป็นต้นไผ่ต่อไป ส่วนหนึ่งเก็บไว้ให้ผู้ที่มาที่หลัง อีกส่วนที่เหลือจึงตัดเป็นของตน และเล่าต่ออย่างภาคภูมิใจว่า “เราถึงยังมีหน่อไม้กินถึงทุกวันนี้ไง”

จะเห็นว่าในอดีตก่อนการเวนคืนนั้น ชาวบ้านใช้ที่ดินในการทำนา ซึ่งที่ดินในส่วนนี้รัฐได้ออกเอกสารรับรองสิทธิในการใช้ประโยชน์ตามกฎหมาย ส่วนป่าและภูเขาซึ่งเป็นแหล่งทรัพยากรของชาวบ้านส่วนหนึ่งแต่รัฐไม่รับรองสิทธิให้ชุมชนเป็นเจ้าของ แม้ตามหลักปฏิบัติของชาวบ้านก่อนการเวนคืน ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์จนเปรียบเสมือนสมบัติส่วนหนึ่งของตน จนกล่าวได้ว่า “ชุมชนได้ข้าวจากที่นาของตน ได้อาหารที่จะนำมากินกับข้าวจากป่าและภูเขา” ต่อมาเมื่อมีการประกาศเวนคืนพื้นที่ดังกล่าว รัฐได้กำหนดค่าเวนคืนชดเชยเฉพาะที่นาและที่อยู่อาศัยซึ่งเป็นสมบัติของแต่ละครอบครัว แต่ไม่ได้จ่ายค่าชดเชยสำหรับป่าและภูเขาซึ่งเป็นสมบัติของส่วนรวม ทั้งๆ ที่จริงๆ แล้วชาวบ้านต้องอาศัยพื้นที่ทั้งสองส่วนในการดำรงชีวิต

เมื่อชุมชนต้องสูญเสียสิทธิ์ในการใช้สอยสมบัติของชุมชนหลังจากที่ต้องย้ายออกมา เหตุผลสำคัญนี้เองที่ยิ่งเป็นแรงผลักดันให้ชุมชนต้องหาทางออกในการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิต ซึ่งส่งผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตมากขึ้น ช่วงรอยต่อดังกล่าวเราจึงพบคนกลุ่มใหม่ที่หันไปประกอบอาชีพเป็นแรงงานรับจ้างนอกภาคเกษตร แต่ก็ยังมีกลุ่มคนที่ไม่สามารถปรับตัวเข้ากับบริบทใหม่ได้โดยยังคงลักลอบเข้าไปแสวงหาของป่าในเขตหวงห้ามของทหารอยู่ แต่ปัจจุบันคนกลุ่มนี้มีแนวโน้มที่จะปรับตัวเข้าสู่ระบบแรงงานในภาคอุตสาหกรรมมากยิ่งขึ้น สอดรับกับการพัฒนาของรัฐที่กำหนดให้พื้นที่จังหวัดสระบุรีเป็นเขตอุตสาหกรรม ซึ่งระบบการผลิตแบบใหม่ที่เกิดขึ้นในชุมชนส่งผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจของปากข้าวสารโดยรวม

๑.๓ การเปลี่ยนแปลงระบบการผลิต

เมื่อนานากถูกเปลี่ยนมือจากชาวนาเป็นของรัฐและนายทุน ป่าและภูเขาตลอดถึงที่นาส่วนใหญ่ตกอยู่ในมือของรัฐ และที่นาที่เหลือเปลี่ยนเป็นสถานประกอบการของนายทุน ทั้งหมดคือฐานทรัพยากรธรรมชาติของระบบการผลิตแบบเก่าได้หลุดมือไปจากชาวนา ทำให้สาระของ “การผลิตเพื่อใช้ในครัวเรือนต่อเมื่อเหลือจึงขาย” ซึ่งเป็นการผลิตที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตระบบการผลิตแบบพึ่งตนเอง เครือญาติและชุมชนอันเป็นระบบการผลิตแบบเก่าเปลี่ยนแปลงไปในที่สุด จากปัจจัยเงื่อนไขของการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ผลักดันให้แรงงานในกระบวนการผลิตแบบเก่าต้องปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมใหม่ โดยเป็นแรงงานรับจ้างในภาคก่อสร้างในยุคแรกๆ และปัจจุบันเป็นแรงงานในภาคอุตสาหกรรมประมาณร้อยละ ๗๐-๘๐ ของกลุ่มคนวัยแรงงานทั้งหมด (เอกสารรายงานประจำปีองค์การบริหารส่วนตำบล) และกระจายอยู่ในภาคอื่นๆ เช่น ข้าราชการ ภาคบริการ รับจ้างทั่วไป และประกอบกิจการส่วนตัวที่สอดคล้องกับระบบสังคมและเศรษฐกิจแบบใหม่ เป็นต้น นี่คือการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตโดยทั่วไปของคนปากข้าวสาร

จะเห็นได้ว่า จากเงื่อนไขที่กล่าวมา ส่งผลให้ระบบการผลิตของชุมชนปากข้าวสารโดยภาพรวมซึ่งก่อนการเวนคืนประกอบอาชีพทำนาและหาของป่ามาใช้กินใช้อยู่ หากข้าวและของป่ามีปริมาณมากเหลือจากกินก็จะแบ่งขายบ้าง ระบบการผลิตในลักษณะดังกล่าวได้เปลี่ยนแปลงไปสู่ระบบการผลิตแบบใหม่คือ การเป็นลูกจ้างในโรงงานอุตสาหกรรมซึ่งได้ขยายตัวและเพิ่มจำนวนอย่างรวดเร็ว

ส่วนการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตของกลุ่มคนทำครกหินซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในการร่วมลักทอประวัติศาสตร์ของปากข้าวสาร ที่แม้ต่างคนต่างกลุ่มพยายามที่จะหาทางเลือกให้กับการดำเนิน

ชีวิตในกระแสแห่งการเปลี่ยนแปลงก็ตามแต่ยังคงไว้ซึ่งวัตถุประสงค์ร่วมกันคือเพื่อความอยู่รอดนั่นเอง

กลุ่มผู้ทำครกหินนี้อาจกล่าวได้ว่าเป็นกลุ่มที่ได้รับผลกระทบอย่างมากจากการเวนคืน เพราะคนกลุ่มนี้จัดอยู่ในกลุ่มของผู้ไม่มีที่อยู่อาศัยเมื่อถึงกำหนดต้องย้ายออกจากพื้นที่เวนคืน หลังจากที่ได้ผ่านการประกอบอาชีพต่างๆ ในยุคแสงสว่างอาชีพ (ดูรายละเอียดในบทที่ ๕) โดยอาชีพที่คนกลุ่มนี้เลือกเป็นลำดับแรกหลังจากอพยพออกจากพื้นที่เวนคืน คือการเป็นแรงงานรับจ้างในไร่นา และการเช่าที่จากเจ้าของที่ในเมืองเพื่อการทำนาและทำไร่ ในบรรดาคนกลุ่มนี้มีครอบครัวหนึ่งซึ่งมีความรู้เกี่ยวกับการตีครกหิน ได้ยึดอาชีพทำครกหินเป็นอาชีพหลักของตน ต่อมาจึงถ่ายทอดความรู้ให้กับสมาชิกในชุมชนผู้มีความสนใจ จนทำให้คนในชุมชนส่วนใหญ่หันมาประกอบอาชีพทำครกหินอย่างเป็นทางการเป็นลำดับในเวลาต่อมา และทำกันทุกครอบครัวในยุคของอาชีพทำครกหินเฟื่องฟู จนทำให้ครกหินกลายเป็นสัญลักษณ์ของชุมชนบ้านเขาโปร่งและบ้านใหม่สามัคคี ซึ่งทั้งสองหมู่บ้านเป็นส่วนหนึ่งของตำบลปากข้าวสารนั่นเอง

การตีครกหินของคนในชุมชนตลอด ๓๐ ปีที่ผ่านมาล้วนเป็นการผลิตด้วยการตีมือทั้งสิ้น และการขายในขณะนั้นเป็นแบบเก่าคือ การขายให้กับผู้ซื้อรายย่อย ระยะต่อมาปริมาณครกหินไม่เพียงพอกับความต้องการของตลาดแบบใหม่ที่ขยายตัวขึ้นตามลำดับ ในช่วงรอยต่อของพัฒนาการด้านตลาดขายครกหินดังกล่าว (ดูรายละเอียดในบทที่ ๕) นี้ผลักดันให้เกิดพ่อค้าครกหินภายในหมู่บ้าน โดยในช่วงเริ่มต้นนี้พ่อค้ารับซื้อครกหินภายในหมู่บ้านยังไม่เข้มแข็งคือ มีอำนาจในการต่อรองน้อย ต่อมาเมื่อตลาดในการขายครกหินได้เปลี่ยนแปลงโดยสิ้นเชิง เนื่องจากแหล่งผลิตครกหินแห่งนี้เริ่มเป็นที่รู้จักของตลาดโดยเฉพาะพ่อค้าขายครกหินในกรุงเทพฯ และที่สำคัญสามารถเปิดตลาดไปถึงต่างประเทศในปัจจุบัน การเกิดขึ้นของพ่อค้ารับซื้อครกหินในหมู่บ้านจึงสอดคล้องกับตลาดซื้อครกหินแบบใหม่ที่ต้องการซื้อครกหินคราวละมากๆ ประจวบกับในช่วงดังกล่าวตลาดขายครกหินแบบเก่าได้ลดจำนวนลงเหลืออยู่เพียงประปราย ในช่วงดังกล่าวนี้พ่อค้ารับซื้อครกหินภายในหมู่บ้านเข้มแข็งขึ้นอย่างรวดเร็ว จนเป็นกลไกสำคัญในทั้งกระบวนการผลิตและขาย ภาวะดังกล่าวนี้เองส่งผลให้เกิดชนชั้นในการผลิตครกหินภายในหมู่บ้านคือ กลุ่มนายทุนที่ชาวบ้านเรียกกันว่า “เฒ่าแก่” กับกลุ่มคนตีครกหินรับจ้างที่ชาวบ้านเรียกกันว่า “ลูกน้อง”

เมื่อระบบตลาดในการขายครกหินเปลี่ยนแปลงไปในลักษณะดังกล่าว บทบาทของนายทุนหรือเฒ่าแก่เริ่มโดดเด่นในกระบวนการผลิตครกหิน โดยเฉพาะเมื่อมีใบสั่งซื้อครกหินเข้ามาเป็นจำนวนมากทั้งจากภายในประเทศและต่างประเทศ ทำให้เฒ่าแก่ต้องการครกหินเป็นจำนวนมากเพื่อป้อนตลาดที่ตนมีอยู่ดังนั้นเฒ่าแก่จะเข้าไปมีบทบาทตั้งแต่ให้ทุนสนับสนุนเบื้องต้นในการตีครกหิน

ทั้งยังจ้างคนจากภาคอีสานทั้งที่เป็นญาติและไม่ใช่ญาติของตนเข้ามาเพื่อผลิตครกหินให้กับตน โดยจะอำนวยความสะดวกทั้งด้านที่พักและต้นทุนในการตีครกหิน ส่วนสมาชิกที่ทำครกหินส่งให้กับตนอยู่แล้วก็จะใช้ “การซื้อใจ” กันเพื่อไม่ให้คนกลุ่มดังกล่าวไปขายครกหินให้กับเจ้าแกคนอื่น

แม้กระบวนการในการผลิตครกหินจะมีพัฒนาการตามลำดับ แต่การผลิตครกหินยังไม่สามารถผลิตได้ตามความต้องการของตลาด เพราะมีข้อจำกัดทั้งด้านเครื่องมือและแรงงาน ด้วยเหตุนี้ชาวบ้านที่ตีครกหินจึงสามารถขายครกหินได้ทั้งหมด กล่าวโดยสรุปคือรายได้ของแต่ละครัวเรือนขึ้นอยู่กับจำนวนแรงงานของครอบครัว และถ้าขยันมากจะได้เงินมากตามไปด้วย ส่งผลให้ผู้ประกอบอาชีพตีครกหินมีความเป็นอยู่ที่เรียกว่า “พออยู่พอกิน” นอกจากนี้คนรุ่นหนุ่มสาวของครอบครัวบางกลุ่มเริ่มจะมีรายได้จุนเจือครอบครัวจากการออกไปทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมบ้างแล้ว แต่ก็ถือได้ว่าการทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมในช่วงระยะดังกล่าวยังมีจำนวนน้อยอยู่

คนทุกเพศทุกวัยสามารถที่จะประกอบอาชีพทำครกหินตีมือได้ เพราะทุกคนมีสิทธิ์ในการเข้าถึงทรัพยากรคือหินเท่าเทียมกัน เมื่อหาและนำมาตีเป็นสากและครกหินได้แล้วก็นำไปขายให้กับเจ้าแกต่อไป คนบางกลุ่มที่ขยันเข้าสู่วัยชราถึงแม้จะไม่มีเรี่ยวแรงไปหาหินจากภูเขา แต่ด้วยเงื่อนไขของโครงสร้างทางสังคมภายในชุมชนก็พอที่จะแก้ปัญหาดังกล่าวได้ เช่น อาจจะหาหินมาได้จากกลุ่มเครือญาติหรือหากจำเป็นต้องซื้อวัตถุดิบคือหินก็สามารถหาซื้อจากคนบ้านใกล้เคียงได้ โดยชาวบ้านจะเรียกการซื้อนั้นว่า “ขอแบ่งปันเข้ามาได้บ้าง” ซึ่งเป็นการกระทำที่ไม่ใช่การซื้อโดยตรง แต่เป็นเรื่องของน้ำใจเป็นสำคัญ นอกจากนั้นข้อตกลงในการนำวัตถุดิบมาใช้ในการผลิตซึ่งมีอยู่ในพื้นที่ทหาร ก็มีความสอดคล้องกับระบบการผลิตครกหินแบบตีมือ โดยมีข้อตกลงกันภายหลังจากมีข้อพิพาทเรื่องหินระหว่างชาวบ้านกับทหารหลายครั้ง ซึ่งสุดท้ายสามารถตกลงกันได้คือ ให้ชาวบ้านเข้าไปหาหินได้เฉพาะในเขตพื้นที่อนุญาต และห้ามนำเครื่องจักรใดๆ เข้าไปขุดหิน ให้ขุดเจาะด้วยแรงงานคนเท่านั้น

ต่อเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๕๔๒ ปรากฏว่า วิธีในการผลิตครกหินได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมีนัยสำคัญ (ดูรายละเอียดในบทที่ ๕) ส่งผลต่อกระบวนการในการผลิตครกหินอย่างมาก เพราะความสัมพันธ์ในกระบวนการผลิตเปลี่ยนแปลงไป ที่นอกจากชนชั้นแรงงานกับชนชั้นนายทุนจะปรากฏชัดเจนในชุมชนมากขึ้นแล้ว ยังมีการนำแท่นกลึงเข้ามาใช้ในการผลิตครกหินแทนแรงคน ซึ่งประการหลังนี้ทำให้ระบบการผลิตครกหินเปลี่ยนแปลงหลายด้าน แยกเป็นประเด็นดังนี้

๑) กระบวนการในการผลิต

ก่อนที่แท่นกลึงจะเข้ามาในกระบวนการผลิตครกหิน ทุกครอบครัวอาศัยแรงงานภายในครอบครัวของตนในการผลิตครกหินส่งสู่ระบบตลาด โดยผู้แข็งแรงของครอบครัวรับหน้าที่ในการหาหิน ระเบิดหิน ซึ่งเป็นงานหนัก ส่วนขั้นตอนการขนหินกลับบ้านเพื่อตีเป็นสากและครกหินเป็นการช่วยกันทำในครัวเรือน ระบบการผลิตในลักษณะดังกล่าวจะได้ผลผลิตมากขึ้นขึ้นอยู่กับแรงงานภายในครอบครัวเป็นสำคัญ จึงมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชนที่นอกจากจะอาศัยแรงงานภายในครอบครัวของตนแล้ว ยังมีระบบชุมชนและเครือข่ายที่พึ่งพาอาศัยกัน สามารถแก้ปัญหาข้อจำกัดในการเข้าถึงวัตถุดิบได้ ต่อมาเมื่อตลาดรับซื้อครกหินเปลี่ยนแปลงไปสอดคล้องกับระบบการผลิตแบบแท่นกลึง ที่เมื่อก่อนหน้ามีรูปแบบของกลุ่มทุนหรือเจ้าแก่ภายในชุมชน ซึ่งทำหน้าที่เป็นผู้รับซื้อครกหินภายในหมู่บ้านเกิดขึ้นบ้างแล้ว แต่รูปแบบตลาดแบบเก่าก็ยังมีอยู่โดยอาศัยการเคยซื้อเคยขายกันมาก่อนของพ่อค้าเร่จากภาคเหนือ เมื่อระบบการส่งสมทุนของเจ้าแก่ภายในชุมชนมีความเข้มแข็งมากขึ้น และเจ้าแก่เป็นกลุ่มผู้นำแท่นกลึงเข้ามายังชุมชน ส่งผลให้รูปแบบของตลาดขายครกหินเปลี่ยนแปลงไป นั่นคือ เจ้าแก่ภายในชุมชนสามารถเข้าไปควบคุมระบบการผลิตครกหินทั้งหมดภายในชุมชน

เมื่อแท่นกลึงเข้ามามีบทบาทในการผลิต ปริมาณของครกหินที่ผลิตได้ก็เพิ่มจำนวนขึ้นอย่างรวดเร็ว เมื่อเปรียบเทียบกับวิธีการตีครกหินด้วยมือจะเห็นได้ว่า ในขณะที่สามารถตีครกหินขนาดกลางได้วันละไม่เกินสองลูก แต่แท่นกลึงสามารถผลิตได้ ๑๕-๒๐ ลูกต่อวัน ศักยภาพของแท่นกลึงกับแรงบีบของกลไกทางการตลาดในการรับซื้อครกหิน ทำให้เจ้าแก่ส่วนใหญ่รับซื้อครกหินที่ทำจากแท่นกลึงเท่านั้น (เหตุผลที่เจ้าแก่รับซื้อครกหินที่ผลิตจากแท่นกลึงเท่านั้นนอกจากแรงบีบของกลไกทางการตลาดแล้ว ตัวเจ้าแก่เองก็เพิ่มจำนวนแท่นกลึง และเป็นกลุ่มที่มีแท่นกลึงในครอบครองมากที่สุด) ขณะที่ชาวบ้านส่วนใหญ่มีความพร้อมในการผลิตครกหินด้วยการตีมือเท่านั้น เมื่อเป็นเช่นนี้การผลิตครกหินตีมือก็หมดความหมาย

การที่แท่นกลึงสามารถผลิตครกหินได้มากขึ้น ส่งผลให้ความต้องการหุ่นหินมีปริมาณเพิ่มขึ้นเป็นเงาตามตัว จากความต้องการดังกล่าวจึงเหมือนเป็นการผลักดันให้กลุ่มผู้มีฝีมือในการตีครกหินต้องหันไปประกอบอาชีพการหาหุ่นหินเพียงอย่างเดียว สิ่งนี้จึงเป็นกระบวนการถ่ายทอดแรงงานอันเกิดจากพัฒนาการของกระบวนการผลิต และแม้กำลังในการผลิตครกหินจะเพิ่มขึ้นอย่างไรก็ตาม การหาหุ่นหินก็มีข้อจำกัดอยู่แน่นอน เนื่องจากมีการทำข้อตกลงไว้กับทางทหารที่ว่า หินในการทำครกหินสามารถหาได้เฉพาะพื้นที่ที่กำหนด และหาได้ด้วยการใช้แรงงานคน และการขุด ฝังแท่นนั้น

ปัจจุบันการทำครกหินทำรายได้ให้แก่คนสองกลุ่มเป็นหลักคือ กลุ่มเถ้าแก่ กับกลุ่มผู้มีเงินทุนในการซื้อแท่นกลึงมาใช้ ส่วนชาวบ้านโดยทั่วไปก็จะถูกผลักดันให้หันไปประกอบอาชีพหาหินเพียงอย่างเดียว อาชีพดังกล่าวต้องใช้พลังกำลังมากและมีความเสี่ยงสูงผู้ที่สามารถทำได้จึงต้องมีความแข็งแรงและอยู่ในวัยหนุ่มหรืออายุไม่เกิน ๓๕-๔๐ ปีเท่านั้น อีกทั้งหินยังถูกซื้อในราคาถูก เช่น หินขนาดราคา ๑๕-๓๕ บาท วันหนึ่งจะหาได้ประมาณ ๕-๗ ลูกหรือบางวันก็ไม่ได้เลย แต่เมื่อผลิตเป็นครกหินสำเร็จรูปแล้วจะขายจากแหล่งผลิตในราคา ๑๕๐-๓๕๐ บาท ต่อลูก

หากดูตามแผนภูมิแสดงการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตครกหินข้างล่างนี้ จะเห็นว่าเถ้าแก่ได้เข้ามามีบทบาทสูงขึ้นตามลำดับจนเป็นตัวหลักในอาชีพการผลิตครกหิน ซึ่งการเข้ามามีบทบาทของเถ้าแก่นี้หมายความว่า รายได้จากการผลิตที่เคยเฉลี่ยให้กับสมาชิกผู้ทำครกหินในหมู่บ้านได้ตกแก่เถ้าแก่เป็นส่วนใหญ่ กล่าวคือ การผลิตแบบเก๋าคอครบครัวผู้ทำครกหินจะไปหาหินเพื่อนำมาตีครกหินแล้วขาย ระยะต่อมาครอบครัวผู้ผลิตครกหินยังคงหาหินเองเมื่อได้เป็นครกหินก็จะขายแก่พ่อค้าเร่หรือเถ้าแก่ แต่เมื่อแท่นกลึงเข้ามาครกหินมีอรรถภาพสำคัญลงไปด้วยทำได้ช้าและเถ้าแก่ผู้รับซื้อต้องการครกหินที่ได้จากแท่นกลึงมากกว่า ผู้ซึ่งเคยผลิตครกหินเพื่อขายได้เงินอย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วย จึงทำได้แค่หาหินส่งขายให้เถ้าแก่เท่านั้น จากนั้นเถ้าแก่ก็จะนำหินนั้นมาให้ลูกน้องที่ได้จ้างมาประจำแท่นกลึงกลึงเป็นครกหินหรืออาจขายต่อให้ผู้ที่มีแท่นกลึงคนอื่น ๆ เมื่อทั้งลูกน้องและผู้ซื้อหินไปกลึงนั้นกลึงเป็นครกหินสำเร็จรูปแล้ว ก็จะนำกลับมาส่งหรือขายให้กับเถ้าแก่คนเดิมอีกครั้งหนึ่งเพื่อเถ้าแก่จะได้ส่งขายสู่ตลาดอีกทอดหนึ่งต่อไป ทั้งนี้ก็เพราะเถ้าแก่เป็นผู้นำเข้าระบบตลาดแบบใหม่โดยเป็นผู้ถือใบสั่งซื้อครกหินจากภายนอก และสามารถเข้าถึงกลไกของตลาดครกหินซึ่งมีความสอดคล้องกับระบบตลาดเสรีในระบบทุนนิยมปัจจุบัน นั่นเอง (ดูแผนภูมิประกอบ)

แผนภูมิที่ ๒ แสดงกระบวนการผลิตครกหินที่เปลี่ยนแปลงไป

๒) แรงงานภายในชุมชน

การเปลี่ยนแปลงกระบวนการในการผลิต มีผลต่อแรงงานภายในชุมชน ซึ่งประเด็นนี้ได้กล่าวไว้ข้างแล้ว แต่ขอนำมากล่าวในรายละเอียดเพื่อช่วยให้เห็นอย่างชัดเจนว่า การเปลี่ยนแปลงในกระบวนการผลิตแบบใหม่ที่มีแท่นกลึงเข้ามา นั้น ได้สร้างชนชั้นขึ้นภายในชุมชนอย่างชัดคือ ชนชั้นแรงงาน กับ ชนชั้นนายทุนหรือเค้าแก่

เมื่อแท่นกลึงเข้ามา ผู้มีทุนในการซื้อแท่นกลึง กับ ผู้ไม่มีทุนซื้อแท่นกลึง กลายเป็นข้อกำหนดสำคัญในการเข้าถึงทรัพยากรหิน เกิดคำถามว่าต่อไปใครจะเป็นผู้ได้ประโยชน์จากการประกอบอาชีพทำครกหิน และหรือได้ประโยชน์จากทรัพยากรหินของชุมชนดังกล่าว เพราะหากเปรียบเทียบรายได้ของผู้ที่มีแท่นกลึงกับอาชีพหาหินหรืออาชีพอื่นๆ แล้วจะเห็นถึงความต่าง

ของรายได้ กล่าวคือในขณะที่ผู้ประกอบการอาชีพหาหุ่่นหินมีรายได้โดยเฉลี่ยประมาณวันละ ๒๐๐ บาท (ส่วนใหญ่ทำกันทั้งครอบครัว รายได้มากหรือน้อยนั้นขึ้นอยู่กับภาระหาหินในวันนั้นๆว่าจะได้จำนวนมากน้อยเท่าใด) ส่วนผู้มีแท่นกลึงจะได้ประมาณวันละ ๑,๕๐๐-๒,๐๐๐ บาท (ยังไม่หักค่าไฟค่าน้ำ) ต่อแท่น จากความแตกต่างนี้จึงปรากฏให้เห็นชนชั้นในชุมชน ภาวะดังกล่าวได้ผลักดันให้กลุ่มคนที่เคยประกอบอาชีพตีครกหินซึ่งไม่มีทุนซื้อแท่นกลึงหันไปประกอบอาชีพหาหุ่่นหินเพื่อป้อนแก่นายทุนอย่างเดียว ส่วนกลุ่มที่ไม่สามารถไปประกอบอาชีพหาหุ่่นหินได้ก็จะไปประกอบอาชีพอย่างอื่น เช่น ตีเสาคนกลุ่มนี้ส่วนใหญ่เป็นผู้หญิงและคนชรา ต่างจากระบบการผลิตแบบเก่าที่มีคนเพียงกลุ่มเดียวคือผู้ประกอบการตีครกหินหินขายที่ได้ประโยชน์จากทรัพยากรหินของชุมชน

นอกจากนี้การเข้ามาของแท่นกลึงยังส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงระบบแรงงานภายในชุมชนทั้งระบบด้วย เพราะเมื่อระบบการผลิตครกหิน ซึ่งเป็นอาชีพดั้งเดิมของชุมชนเปลี่ยนแปลงไปทำให้แรงงานของชุมชนไม่ได้รับการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับอาชีพประจำชุมชน นำไปสู่การที่ชาวบ้านโดยทั่วไปไม่สามารถเข้าสู่ระบบอาชีพนี้ได้อีกต่อไป นอกจากนี้ระบบการผลิตครกหินแบบใหม่ยังผลักดันแรงงานกลุ่มนี้ให้ออกไปอีกด้วย แต่ในทางกลับกันความต้องการแรงงานในภาคอุตสาหกรรมยังเป็นแรงดึงดูด จึงทำให้การเปลี่ยนแปลงระบบแรงงานเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ซึ่งจากการสอบถามคนกลุ่มนี้ว่า “ถ้ามีทุนในการซื้อแท่นกลึงจะยังไปทำงานโรงงานหรือไม่” คำตอบที่ได้เหมือนกันคือ “ไม่ไป กลึงครกดีกว่า” หรือบางรายเข้าสู่ระบบแรงงานในภาคอุตสาหกรรมเพื่อสะสมเงินทองมาซื้อแท่นกลึงก็มี

๓) รูปแบบของตลาด

ประเด็นสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงกระบวนการในการผลิตคือ ระบบตลาดในการขายครกหินในอดีตการตลาดครกหินเป็นการซื้อขายกันระหว่างผู้ผลิตกับผู้บริโภคโดยตรง หรือผู้ผลิตกับพ่อค้าเร่ ทำให้ผู้ผลิตครกหินทุกคนสามารถขายได้โดยตรง จึงมักไม่ค่อยเกิดปัญหาเรื่องการกดขี่ราคา หรือการจะขายหรือไม่ขายขึ้นอยู่กับราคาที่ผู้ขายและผู้ซื้อพอใจเป็นสำคัญ ดังคำกล่าวที่สะท้อนให้เห็นถึงระบบตลาดในการขายครกหินยุคแรกๆ ที่ว่า “สมัยก่อนตอนมีพ่อค้าจากภาคเหนือมารับซื้อครกไปเร่ขาย ไม่มีปัญหาในการขาย ครกเราทำได้เท่าไรก็ขายหมด” (สัมภาษณ์นายอานนท์ ...,๒๑ เมษายน ๒๕๔๕) แต่ต่อมาเกิดการขายแบบใหม่ซึ่งเป็นระบบตลาดที่ต้องการซื้อครกหินครั้งละมากๆ ผู้ผลิตรายย่อยทั่วไปไม่สามารถตอบสนองระบบตลาดแบบใหม่ได้ ส่งผลให้เกิดนายทุนภายในชุมชนและพ่อค้าขายครกหิน (ซึ่งบางกลุ่มเป็นพ่อค้าที่เข้ามาจากภายนอก บางกลุ่มเกิดจากพัฒนาการของอาชีพทำครกเอง) ต้องรวบรวมรับซื้อครกหินจากผู้ผลิตครกหินให้ได้จำนวนตามใบสั่งซื้อ (Order) จึงมีการระดมทำครกหินอย่างเป็นทางการเป็นขนานใหญ่ ที่เป็นเช่นนี้เนื่องจาก

การมีชื่อเสียงด้านการทำครกหินของหมู่บ้าน คุณภาพของครกหิน ความสามารถในการเปิดตลาดของพ่อค้าผู้รับซื้อเอง เป็นต้น จากข้อจำกัดในการผลิตครกหินในวิธีการผลิตแบบเก่า ส่งผลให้เกิดการพัฒนาเครื่องมือในการผลิตครกหิน จนในที่สุดจึงเกิดการนำแท่นกลึงเข้ามาสู่การผลิตครกหินเพื่อตอบสนองกับระบบตลาดที่ขยายตัวขึ้นในปัจจุบัน ซึ่งมีผลกระทบต่อระบบแรงงานภายในชุมชนที่สำคัญ

๔) ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าแก้วกับลูกน้อง

เมื่อเกิดระบบเจ้าแก้วลูกน้องขึ้นในชุมชนจึงมีการแข่งขันกันอยู่ในที่เกี่ยวกับการหาตลาดของแต่ละกลุ่มเจ้าแก้ว ข้อนี้ขึ้นอยู่กับตลาดของแต่ละกลุ่มว่าอยู่ในส่วนใด ซึ่งบางกลุ่มอยู่กับเอกชน บางกลุ่มอิงอยู่กับหน่วยราชการ เช่น กรมการพัฒนาชุมชน เป็นต้น การแข่งขันกันในเรื่องตลาดย่อมนำมาซึ่งการแข่งขันกันหาลูกน้องในการตีตลาด และหาหุ่นหินมาป้อนแท่นกลึงของตน หรือแท่นกลึงที่อยู่ในเครือข่ายที่จะส่งครกหินสำเร็จรูปให้กับตน

ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าแก้วกับลูกน้องเป็นการสัมพันธ์กันทั้งในรูปแบบของระบบตลาดโดยแท้ เช่น การแข่งขันกันให้ราคาซื้อหุ่นหิน และอยู่ในรูปของการอุปถัมภ์ค้ำจุนกัน เช่น การให้สิทธิในการเบิกเงินล่วงหน้า ซึ่งบางครั้งก็เป็นไม้ตายในการใช้ได้ตอบกับเจ้าแก้ว คือ เมื่อเบิกเงินมาใช้แล้วอาจทำงานส่งช้ากว่ากำหนด หรือ อาจนำหินไปขายให้กับเจ้าแก้วคนอื่นก็ได้ ซึ่งสิ่งเหล่านี้มีปรากฏให้เห็นอยู่ในชุมชน จนเป็นปัญหาให้เจ้าแก้วต้องขบคิดและหาวิธีบริหารจัดการ เช่น ยุทธวิธี “ไม้อ่อนไม้แข็ง” (สัมภาษณ์นายอำเภอนัก พรมสิทธิ์ทรัพย์, ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๔๔) ไม้อ่อนคือการเข้าไปให้การดูแลในยามป่วยไข้ หรือ นำอาหารหวานคาวติดไม้ติดมือไปฝากบ้างเวลาไปรับหุ่นหิน หรือเป็นรูปของการเบิกล่วงหน้าดังกล่าวแล้ว ส่วนไม้แข็งนั้นก็ขึ้นอยู่กับเจ้าแก้วแต่ละรายจะนำมาใช้ เช่น ยกเลิกการเป็นขากัน นั่นหมายถึงคนหาหุ่นหินอาจขาดรายได้หากไม่สามารถคนรับซื้อในขณะเดียวกันเจ้าแก้วผู้บอกเลิกก็จะขาดหุ่นหินเช่นกัน ดังนั้นการใช้ไม้อ่อนยังเป็นที่ใช้กันอยู่ทั่วไป

จึงสรุปได้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าแก้วกับลูกน้องอยู่ในรูปต่างฝ่ายต่างอาศัยซึ่งกันและกันมากกว่า แม้สถานภาพทางสังคมจะต่างกันก็ตาม ซึ่งความสัมพันธ์ลักษณะดังกล่าวเรียกได้ว่าเป็นความสัมพันธ์ในระบบอุปถัมภ์ ซึ่งถือเป็นลักษณะสำคัญในวิธีการผลิตแบบเอเชีย ที่ชนชั้นนายทุนและลูกจ้างจะมีการพึ่งพาอาศัยกันมากกว่าที่จะเป็นความสัมพันธ์แบบกดขี่เฉกเช่น วิธีการผลิตแบบตะวันตก

๕) การเข้ามาของแรงงานนอกชุมชน

เมื่อกระบวนการในการผลิตครกหินเปลี่ยนแปลงไป ส่งผลให้แรงงานการทำครกหินขาดแคลน คนจำนวนไม่น้อยที่สูญเสียบทบาทในอาชีพทำครกหิน และหันไปประกอบอาชีพในโรงงานอุตสาหกรรมซึ่งตั้งอยู่ทั่วไปในเขตจังหวัดสระบุรี อย่างไรก็ตามเมื่อคนกลุ่มดังกล่าวอายุมากขึ้นจนหมดวัยที่ใช้แรงงานในโรงงานอุตสาหกรรม หรือถูกให้ออกก่อนเวลา (ช่วง ปี ๒๕๔๔-๒๕๔๕ โรงงานอุตสาหกรรมหลายแห่งปลด/จ้างคนงานออกเพื่อลดต้นทุนการผลิต) เขาเหล่านั้นก็จะหันมาประกอบอาชีพทำครกหินเช่นเดิม โดย ๒-๓ ราย นำเงินที่สะสมไว้มาซื้อแท่นกลึงครกหินและเข้าสู่กระบวนการทำครกหินอีกครั้ง

เมื่อแรงงานในชุมชนขาดแคลน เนื่องจากเด็กรุ่นใหม่เมื่อเข้าสู่ระบบการศึกษาแล้วมักออกไปประกอบอาชีพอื่นไม่กลับมาทำครกหินเช่นคนรุ่นพ่อแม่ จึงต้องการแรงงานจากภายนอก ซึ่งส่วนใหญ่มาจากภาคอีสาน จนชาวบ้านเรียกเป็นกลุ่มว่า “กลุ่มอีสาน” ก็มี แรงงานดังกล่าวจะมาในสองลักษณะคือ ตามมาทำงานกับเครือข่ายที่ทำอาชีพครกหินหินได้มั่นคงแล้ว เช่น บ้านของเจ้าแก้วหวัง อีกส่วนหนึ่งมาตามสายของเจ้าแก้ว นั่นคือเจ้าแก้วไปหามาด้วยตนเองซึ่งอาจเป็นลูกจ้างเก่าแนะนำมา หรือมีคนฝากให้ทำงานกับเจ้าแก้วโดยตรง โดยบางรายเจ้าแก้วจะลงแท่นกลึงไว้ที่บ้านของเขาเหล่านั้น ซึ่งตั้งบ้านเรือนอยู่ในหมู่บ้านเดียวกัน และว่าจ้างคนเหล่านั้นให้กลึงครกหิน ซึ่งค่าจ้างแรงงานที่ได้รับเป็นแบบรายวัน เช่น บ้านเจ้าแก้วนงค์ ปัจจุบันแรงงานจากภายนอกชุมชนที่เข้ามาผลิตครกหินเพิ่มจำนวนขึ้นตามลำดับ ด้วยเหตุผลที่เจ้าแก้วได้กล่าวไว้ว่า ที่จ้างคนอีสานก็เพราะว่าคนอีสานเป็นคนนอก เมื่อมาประกอบอาชีพดังกล่าวแล้วมักไม่ยุ่งกับใคร มีความขยันขันแข็งในการกลึงครกหินดี โดยเฉพาะถ้าเป็นคนต่างด้าว (พม่า หรือ ลาว) ยิ่งดี เพราะคนเหล่านี้จะไม่มีปัญหาเกี่ยวกับใครด้วยเกรงจะโดนจับในข้อหาเป็นคนต่างด้าว

๖) ผลจากการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิต

ในปัจจุบันเห็นได้ชัดเจนว่า เมื่อแท่นกลึงเข้ามาการผลิตครกหินแบบตีมือได้หมดไปจากชุมชนอย่างสิ้นเชิง ด้วยสาเหตุ

- ระบบตลาดเปลี่ยนแปลงไป
- ครกหินแบบตีมือมีข้อจำกัดจนไม่สามารถผลิตเพื่อตอบสนองตลาดแบบใหม่
- เจ้าแก้วบิบบการผลิตครกหินแบบตีมือด้วยการรับซื้อในราคาต่ำกว่าครกหินกลึง
- เจ้าแก้วไม่รับซื้อครกหินแบบตีมือโดยอ้างว่ารูปลักษณ์ไม่ได้มาตรฐาน
- เจ้าแก้วมีแท่นกลึงเพียงพอในการผลิต เพื่อตอบสนองตลาดแบบใหม่
- กระบวนการผลิตครกหินแบบใหม่ผลักดันให้กลุ่มคนที่เคยประกอบอาชีพตีครกหิน ให้

เป็นเพียงแรงงานในการหาหุ่นหินให้กับกลุ่มผู้มีทุนในการซื้อแท่นกลิ้ง

สาเหตุที่ยกมาเสนอข้างต้นนี้ สามารถชี้ให้เห็นถึงแรงบีบในกระบวนการผลิตครกหินแบบใหม่ว่ามีผลให้การประกอบอาชีพทำครกหินแบบตีมือหมดไปจากชุมชน เมื่อกระบวนการในการผลิตของชุมชนเปลี่ยนแปลงย่อมมีผลกระทบโดยตรงต่อโครงสร้างทางสังคม และเศรษฐกิจของชุมชนที่ต้องเปลี่ยนแปลงไปด้วย

โครงสร้างทางสังคมเปลี่ยนแปลงไปโดยเริ่มต้นจากจุดเล็กๆ ทางสังคมก่อนคือ สถาบันครอบครัว ซึ่งในอดีตระบบครอบครัวของผู้ประกอบอาชีพทำครกหินจะเป็นครอบครัวกึ่งขยาย ซึ่งจะอยู่รวมกันในช่วงระยะเวลาหนึ่งแล้วค่อยๆ แยกครัวออกไปตั้งบ้านต่างหาก ซึ่งอยู่ไม่ไกลนัก เพราะยังต้องพึ่งพากันและกันอยู่ แต่ปัจจุบันพบว่าระบบครอบครัวเปลี่ยนแปลงไปโดยคนหนุ่มสาวเข้าสู่ระบบโรงงานกันมากขึ้น และบางคนจะแยกครัวไปอยู่ใกล้โรงงานเพื่อความสะดวกในการเดินทาง ส่วนกลุ่มคนผู้ไม่มีทุนในการซื้อแท่นกลิ้งก็ต้องเปลี่ยนอาชีพ หลายคนต้องเดินทางไปทำงานในที่ห่างไกล ทำให้ลักษณะของระบบครอบครัวเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เช่น การแยกกันอยู่ของพ่อ แม่ ลูก รวมไปถึงรายละเอียดความสัมพันธ์ภายในครอบครัวด้วย ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวอาจจะส่งผลกระทบต่อระบบครอบครัวแบบเดิม จนอาจก่อให้เกิดปัญหาทางสังคมอย่างคาดไม่ถึง

๑.๔ ความต้องการแรงงานในภาคอุตสาหกรรม

เนื่องจากพื้นที่ในการศึกษาเป็นพื้นที่ซึ่งตั้งอยู่ในเขตอุตสาหกรรม ความต้องการแรงงานในภาคอุตสาหกรรมจึงมีสูง คนหนุ่มสาววัยแรงงานเข้าสู่โรงงานอุตสาหกรรมที่มีอยู่ตามเงื่อนไขชุมชน โดยเฉพาะหลังจากการที่อาชีพทำครกหินได้หลุดลอยจากสมาชิกส่วนใหญ่ของชุมชน ตกเป็นอาชีพหลักของกลุ่มคนที่มีทุน โดยเฉพาะเจ้าแก้ว ส่งผลให้ผู้ที่เคยประกอบอาชีพทำครกหิน โดยเฉพาะกลุ่มคนวัยแรงงานหันเข้าสู่ระบบอุตสาหกรรม ปล่อยให้กลุ่มคนที่ไม่สามารถทำงานในภาคอุตสาหกรรมได้ยังคงประกอบอาชีพตีสากเพื่อเป็นรายได้ที่ใช้จ่ายภายในครัวเรือน แม้จะมีวัยแรงงานจากกระบวนการผลิตแบบเก่าหลงเหลืออยู่ในกระบวนการผลิตครกหินแบบใหม่แต่ก็ถือได้ว่าเป็นเพียงชนชั้นแรงงานที่ไร้ฝีมือ เพราะทำได้แต่หาหุ่นหินป้อนให้กับเจ้าของแท่นกลิ้งครกหินเท่านั้น ส่งผลให้ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน และโครงสร้างทางเศรษฐกิจของผู้ทำครกหินเปลี่ยนแปลงไป

๑.๕ ระบบการผลิตแบบใหม่สร้างช่องว่างรายได้นำไปสู่การสร้างชนชั้นของคนในชุมชน : เถ้าแก่-ลูกน้อง

การที่แทนกลิ้งเข้ามาทำให้เกิดช่องว่างระหว่างรายได้ ในกระบวนการผลิตครกหินอย่างชัดเจน นั่นคือ กลุ่มคนที่มีแทนกลิ้งมีรายได้สูงหากนำไปเปรียบเทียบกับคนที่อยู่ในกระบวนการทำครกหินที่ไม่มีแทนกลิ้ง เช่น รายได้จากกรตีสากจะได้วันหนึ่งไม่ถึง ๑๐๐ บาทต่อคน ส่วนกลุ่มคนที่ถูกผลักให้ไปประกอบอาชีพหาหูนหินมีรายได้วันละไม่เกิน ๒๐๐ บาทแต่บางวันแทบไม่ได้เลย เช่น กรณีที่ระเบิดหินไม่ได้ หรือวันฝนตก เมื่อเป็นเช่นนี้จึงเกิดชนชั้นขึ้นภายในชุมชนคือชนชั้นเถ้าแก่ คนที่มีแทนกลิ้ง ลูกน้อง คนหาหูนหิน คนทำสาก คำกล่าวที่สะท้อนให้เห็นถึงความต่างกันของรายได้ของคนสองกลุ่มได้เป็นอย่างดีว่า “คนตีครกนี้หากดูแล้วเป็นคนรวย แต่ถ้าดูให้ละเอียดแล้ว ก็จะพบคนที่ยากจนถึงกับขนาดไม่มีกินก็มี” (สัมภาษณ์นางอัมพร นุตคำแหง, หัวหน้าอนามัยชุมชน ตำบลปากข้าวสาร ๘ เมษายน ๒๕๔๕)

การเปลี่ยนแปลงกระบวนการผลิตดังที่กล่าวมา ตั้งแต่การเปลี่ยนจากสังคมเกษตรกรรมแบบพึ่งตนเองมีความเป็นอยู่ที่พออยู่พอกินไม่มีการสะสมมากนัก มาเป็นการผลิตที่ผูกติดอยู่กับระบบสังคมอุตสาหกรรม คือการเป็นแรงงานรับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรม ระบบการผลิตสองระบบที่กล่าวมาย่อมมีโครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจที่แตกต่างกันอยู่ หากพิจารณาอย่างง่าย ๆ จะพบว่า ในขณะที่กระบวนการผลิตแบบเก่า สถาบันครอบครัว เครือญาติ และชุมชนถือเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้สมาชิกภายในชุมชนสามารถดำรงตนอยู่ได้ แต่ระบบการผลิตแบบใหม่คือการเข้าสู่ระบบแรงงานในโรงงานอุตสาหกรรมมีการกำหนดสถานภาพ และบทบาทของผู้เข้าไปเกี่ยวข้องที่แตกต่างออกไป ทั้งในเรื่องความสัมพันธ์และกระบวนการผลิต สถาบันครอบครัวก็มีการเปลี่ยนแปลงไป ครอบครัวเดี่ยวเข้ามาแทนที่ครอบครัวกึ่งขยายมากขึ้น สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจทั้งสิ้น

๒. ปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกที่ส่งผลให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลง

เมื่อศึกษาชุมชนปากข้าวสารในเชิงประวัติศาสตร์สามารถบอกได้ว่า กว่าที่จะถึงวันนี้ชุมชนได้มีพัฒนาการตามลำดับทั้งในเชิงสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม พัฒนาการนี้เมื่อนำมากล่าวในความหมายของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นสามารถแสดงให้เห็น รอยต่อทางประวัติศาสตร์ของชุมชนที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลง ที่สำคัญคือ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทาง

สังคมและเศรษฐกิจของชุมชน นั้นเอง

การประกาศพื้นที่เวนคืนตำบลปากข้าวสารทั้งหมด ให้เป็นพื้นที่ก่อสร้างหน่วยงานทางทหารคือพื้นที่ “ศูนย์การทหารม้า” หรือที่รู้จักกันโดยทั่วไปว่า “ค่ายอดิศร” ในพื้นที่จังหวัดสระบุรี ส่งผลให้ชุมชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่เวนคืนได้รับผลกระทบโดยตรง โดยต้องสูญเสียที่นาซึ่งถือว่าเป็นอู่ข้าวของคนปากข้าวสาร เช่นเดียวกับพื้นที่ป่าและภูเขาที่ชาวบ้านใช้พึ่งพาอาศัยในการดำรงชีวิต ทำให้กลุ่มคนในปากข้าวสารโดยรวมต้องเปลี่ยนแปลงอาชีพและวิถีการดำเนินชีวิต จากการทำอาชีพเกษตรและหาของป่า มาเป็นแรงงานรับจ้างซึ่งในช่วงแรกเป็นแรงงานรับจ้างในไร่ นา และ เป็นแรงงานก่อสร้างที่เริ่มขยายตัวตามการพัฒนาประเทศ โดยเฉพาะการรับจ้างเป็นแรงงานก่อสร้างถนนสายสำคัญที่กำลังก่อสร้างอยู่ในขณะนั้น นอกจากนี้ก็เป็นแรงงานรับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรมซึ่งเริ่มดำเนินการในเขตพื้นที่อำเภอเสนาให้ และเป็นแรงงานรับจ้างในโรงสีข้าวขนาดใหญ่ที่อยู่ในตัวจังหวัดสระบุรีในช่วงเวลาดังกล่าว ปัจจุบันมีผู้ประกอบอาชีพเป็นแรงงานในโรงงานอุตสาหกรรมประมาณร้อยละ ๘๐ ของคนที่อยู่ในวัยแรงงานของชุมชน ซึ่งส่วนใหญ่มีอายุอยู่ในช่วง ๑๘-๔๕ ปี นอกจากนั้นก็ประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไป และประกอบอาชีพส่วนตัว เช่น ค้าขาย ทำครก เป็นต้น

ในส่วนของชุมชนทำครกหินปัจจุบัน การประกอบอาชีพทำครกหินขายดังกล่าวได้เกิดการเปลี่ยนแปลงในกระบวนการผลิตอย่างค่อยเป็นค่อยไปเป็นขั้นเป็นตอน ทั้งจากปัจจัยภายในชุมชนเองและจากภายนอกชุมชน ซึ่งส่งผลกระทบโดยตรงต่อโครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจของชุมชน ดังนี้

๒.๑ ปัจจัยภายใน

๑) เกิดการนำนวัตกรรมใหม่เข้ามาในกระบวนการผลิตครกหิน

หากจะแยกปัจจัยที่เป็นองค์ประกอบสำคัญในการทำให้กระบวนการผลิตครกหินเปลี่ยนแปลงไปตามลำดับ จะพบว่า การนำแท่นกลึงเข้ามาแทนที่การผลิตครกหินแบบเก่าส่งผลให้โครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมของกลุ่มผู้ทำครกหินเปลี่ยนแปลงไป

ในปัจจุบันจึงเห็นได้ว่า การประกอบอาชีพทำครกหินแบบใหม่โดยการใช้แท่นกลึงมีที่ว่างทางด้านอาชีพให้กับกลุ่มผู้มีทุนกับกลุ่มคนผู้มีแรงในการหาหุนหินเท่านั้น ส่วนกลุ่มคนที่รับจ้างตีซากจะมีรายได้วันละไม่เกิน ๑๐๐ บาทซึ่งไม่พอลี้ยงครอบครัว ครอบครัวดังกล่าวนี้จึงมี

ลูกหลานไปประกอบอาชีพในโรงงานอุตสาหกรรมทั้งสิ้น หากครอบครัวใดไม่มีลูกหลานประกอบอาชีพดังกล่าวก็จะกลายเป็นคนตีครกหินที่ “บางวันไม่มีแม่แต่ข้าวจะกิน” (สัมภาษณ์นางอัมพร นุศดำแหง, หัวหน้าอนามัยชุมชน ตำบลปากข้าวสาร, ๘ เมษายน ๒๕๔๕) ในกรณีที่วันนั้นๆ ไม่มีหินหรือไม่สามารถไปหาหินได้

๒) ชุมชนเองได้มีการพัฒนาเข้าสู่ระบบการผลิต และการบริโภคที่เกี่ยวข้องกับระบบตลาดสมัยใหม่

หากเปรียบเทียบการผลิตครกหินแบบตีมือกับการผลิตครกหินด้วยแท่นกลิ้ง จะพบวิถีและพลังของการผลิตที่ตั้งอยู่บนฐานที่แตกต่างกัน ๒ แบบ คือในขณะที่การทำครกหินตีมือมีฐานของการผลิตตั้งอยู่บนแรงงานของครอบครัวเป็นหลัก โดยมีข้อจำกัดของเครื่องมือทำครกหินและตลาดครกหินเป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดปริมาณของผลผลิตครกหิน กอปรกับพื้นที่ป่ายังคงใช้เป็นแหล่งอาหารของชาวบ้านได้ระดับหนึ่ง วิธีการผลิตในลักษณะนี้จึงเป็นการผลิตในลักษณะแบบพออยู่พอกิน นอกจากนี้กระบวนการผลิตดังกล่าวได้กำหนดโครงสร้างทางเศรษฐกิจที่ไม่ซับซ้อน โดยผู้รับซื้อจะซื้อครกหินจากผู้ผลิตโดยตรง และในกระบวนการผลิตดังกล่าวมีส่วนสำคัญในการกำหนดความสัมพันธ์ของคน ตั้งแต่ระดับครอบครัว เครือญาติ และคนภายในชุมชนเดียวกันเป็นสำคัญ ส่วนระบบการผลิตครกหินแบบใหม่ซึ่งได้พัฒนาวิธีการในการผลิตจนเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วและมีนัยสำคัญ เมื่อได้นำแท่นกลิ้งเข้ามาในกระบวนการผลิต สิ่งที่เป็นแรงผลักดันสำคัญคือ วิถีชีวิตของคนทำครกหินเปลี่ยนแปลงไป จากแรงบีบของปัจจัยที่ใช้ในการดำเนินชีวิตส่วนใหญ่มาจากระบบตลาดสมัยใหม่ คือร้านค้าและห้างร้านขนาดใหญ่ ทั้งจากร้านค้าภายในชุมชน ซึ่งเป็นกิ่งก้านสาขาของห้างร้านของข้ามชาติขนาดใหญ่ (Lotus) ที่ตั้งไม่ไกลจากชุมชน โดยมีรถประจำทางอำนวยความสะดวกจากหมู่บ้านเป็นอย่างดี กระบวนการผลิตครกหินแบบใหม่ได้เข้าสู่กลไกทางด้านตลาด นายทุนครอบครองกระบวนการผลิตเกือบทั้งระบบ ส่งผลให้ชาวบ้านที่ไม่มีทุนเปลี่ยนสถานภาพจากช่างครกหินที่มีศักดิ์ศรีมาเป็นเพียงแรงงานที่เรียกขานกันว่า ลูกน้องคอยหาหูนหินป้อนให้กับนายทุนผู้มีแท่นกลิ้ง

๓) กระบวนการในการผลิตครกหินแบบใหม่ไม่มีพื้นที่ให้กับสมาชิกภายในชุมชนทุกคนดังเช่นกระบวนการผลิตครกหินแบบเก่า

กระบวนการในการผลิตครกหินได้มีพัฒนาการมาตามลำดับ ซึ่งในยุคแรกนั้นการทำครกหินอาศัยเทคโนโลยีที่ต่ำจึงจำเป็นต้องอาศัยแรงงานมาก ซึ่งหากลำดับพัฒนาการการทำครกหินที่สำคัญกล่าวได้ว่ามีด้วยกันสองยุค ยุคแรกการทำครกหินต้องอาศัยการระเบิดหินออกมาด้วยวัตถุระเบิดที่เรียกกันว่า ไคนาไมท์ การระเบิดด้วยวิธีนี้จะได้นหินที่ใช้งานได้น้อย เพราะแรงระเบิดที่

รุนแรงทำให้หินแตกละเอียดเกินกว่าจะใช้งานได้ ต่อมามีการค้นพบวิธีการในการระเบิดหินแบบใหม่ (ดูรายละเอียดในบทที่ ๕) ทำให้การหาหินมีประสิทธิภาพมากขึ้น จากนั้นการนำเหล็กเพชรเข้ามา เชื่อมติดกับเหล็กช่วยลดความยุ่งยากในการผลิตลง โดยไม่เสียเวลาในการเผาเหล็กเพื่อนำมาตีให้คม พัฒนาการในขั้นนี้ถือได้ว่าสามารถที่เพิ่มปริมาณครกหินสำเร็จรูปมากขึ้น แต่สามารถตอบสนอง ตลาดได้เพียงช่วงระยะเวลาหนึ่งเท่านั้น ถึงแม้การปรับปรุงตัวครกหินให้สวยงามขึ้นด้วยการใช้ ลูกหนุมานขัดหินเพื่อให้เรียบสวย เพราะเครื่องขัดดังกล่าวเป็นเพียงการตอบสนองในส่วนของรายละเอียดมากกว่า ปัญหาปริมาณของครกหินที่ไม่พอเพียงต่อตลาดยังคงเป็นปัญหาอยู่เช่นเดิม

การพัฒนากระบวนการทำครกหินมีมาโดยตลอด แต่ก็เป็นการพัฒนาบนฐานของข้อจำกัดที่ยังคงไม่สามารถเพิ่มปริมาณครกหินได้ตามความต้องการของตลาดที่โตเร็วกว่ากำลังการผลิต เมื่อตลาดขยายตัวมากขึ้น ส่งผลกระทบกับกระบวนการผลิตแบบเก่าที่มีข้อจำกัดในปริมาณครกหินที่ผลิตได้น้อย จึงเป็นที่มาของการนำแท่นกลึงเข้ามาในกระบวนการการผลิตครกหินแบบใหม่ ปัจจุบันตลาดครกหินของตำบลปากข้าวสารมีทั้งในเอเชียและยุโรป พ่อค้าชาวต่างประเทศบางราย เข้ามาติดต่อซื้อขายถึงภายในหมู่บ้าน

เมื่อกระบวนการผลิตแบบใหม่ส่งผลกระทบต่อแบบแผนในการผลิตครกหินแบบเก่าอย่างมาก ซึ่งส่งผลให้กลุ่มคนที่เคยประกอบอาชีพตีครกหินต้องเลิกอาชีพดังกล่าวเพราะกระบวนการผลิตมีไว้สำหรับคนมีทุนเท่านั้น ไม่มีพื้นที่ให้กับคนทั่วไป

๔) เจ้าเก่าหรือพ่อค้ารับซื้อครกหินภายในชุมชนได้เติบโตเต็มที่

การเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตครกหินที่ได้พัฒนาจนมาถึงปัจจุบัน ทำให้สมาชิกในการทำครกหินหลายคนได้พัฒนาตนเองจนสามารถเป็นเจ้าเก่า ซึ่งมีความสามารถในการควบคุมกระบวนการผลิตครกหินในปัจจุบัน เช่น เป็นผู้ที่มีทุน เป็นผู้ที่มีฐานการผลิตจากระบบเครือข่าย เป็นผู้ที่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานราชการ และบางรายก็สามารถที่จะพัฒนาตนเองตามกระบวนการกลไกทางการตลาดจนสามารถเป็นเจ้าเก่า

ในกระบวนการการผลิตครกหินแบบใหม่นี้พบว่า เจ้าเก่าจะเริ่มจากการนำแท่นกลึงเข้ามาในกระบวนการผลิตเพื่อต้องการจำนวนครกหินมากๆ จากนั้นก็จะลงทุนในการซื้อแท่นกลึงเพิ่มมากขึ้น และจ้างลูกน้องกลึงครกหินให้กับตน โดยจะให้ค่าจ้างเป็นรายวันแล้วแต่จำนวนที่ผลิตได้ เจ้าเก่าบางรายมีแท่นกลึงถึง ๒๐ แท่น เมื่อจำนวนแท่นกลึงมีมากขึ้น เจ้าเก่าก็จะสนับสนุนให้กลุ่มคนที่มีความรู้ในการหาหินซึ่งเคยประกอบอาชีพตีครกหิน หันไปประกอบอาชีพหาหินมาป้อน

ให้กับคนเพียงอย่างเดียว การสนับสนุนดังกล่าวมีการแข่งขันกันอยู่พอสมควรเพราะต่างก็ต้องการจำนวนหุ่นหินตามกำลังในการผลิต เจ้าแก่รายใดมีแท่นกลึงในการควบคุมของตนมากก็มีความต้องการหุ่นหินมาก จนมีศัพท์เรียกกลุ่มคนที่ประกอบอาชีพหาหุ่นหินเกิดขึ้นใหม่ เช่น เจ้าแก่ ก เลี้ยงลูกน้องคนหาหุ่นหิน ข หรือ คนหาหุ่นหิน ค เป็นลูกน้องเจ้าแก่ แม้แต่คนตีซากก็มีคำเรียกขานว่าเป็นลูกน้องของเจ้าแก่รายนี้ ภาษานั้นด้วย เป็นต้น

กระบวนการผลิตแบบใหม่นี้ได้กำหนดความสัมพันธ์ของคนขึ้นมาใหม่ นอกจากนั้นยังเปลี่ยนแปลงระบบการผลิต และโครงสร้างทางเศรษฐกิจให้เป็นแบบใหม่ขึ้นในชุมชนผลิตครกหินอีกด้วย

๒.๒ ปัจจัยภายนอก

๑) ตลาดในการรับซื้อครกหินเข้ามามีบทบาทสำคัญในกระบวนการผลิตครกหิน

การผลิตครกหินได้พัฒนาตนเองมาตามลำดับ การปรับเปลี่ยนกระบวนการในการผลิตครกหินทุกครั้งจะมีระบบตลาดเข้ามาเป็นปัจจัยสำคัญว่า การผลิตครกหินจะเป็นไปในทิศทางใด อาทิ รูปแบบของครกหิน ซึ่งได้มีการเปลี่ยนแปลงและปรับปรุงมาโดยลำดับ ต่อมาได้มีความต้องการผลิตภัณฑ์อื่นๆ ที่ทำจากหินด้วย เช่น เครื่องไม้แปรง พระพุทธรูปหิน ช้างหิน ลิงหิน เป็นต้น แต่ผลิตภัณฑ์หลักก็ยังคงเป็นครกหินอยู่นั่นเอง การนำเทคโนโลยีเข้ามาช่วยในการผลิตครกหินโดยเฉพาะแท่นกลึง ก็เป็นอีกหนึ่งที่เกิดขึ้นโดยมีระบบกลไกทางการตลาดก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแต่หากจะกล่าวให้แน่ชัดเช่นนี้ทั้งหมดอาจมีการตั้งข้อสังเกตได้ว่านอกจากกลไกทางการตลาดแล้ว วิธีคิดในการผลิตแบบระบบทุนนิยมอาจเป็นปัจจัยภายในของตัวคนเอง ที่ว่า “ต้องผลิตให้มากที่สุดได้กำไรให้มากที่สุด” เป็นแรงผลักดันอีกส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกระบวนการผลิตเกิดขึ้นดังปัจจุบัน

การนำแท่นกลึงเข้ามาช่วยผลิตครกหินเกิดขึ้นในช่วง พ.ศ. ๒๕๔๒ นับเป็นการสอดรับกับระบบตลาดที่ได้พัฒนาและเติบโตขึ้นตามลำดับ ตลาดที่เกิดขึ้นแทนระบบการขายแบบเก่าที่ผู้ผลิตครกหินขายตรงให้กับพ่อค้าเร่ คือตลาดที่ผู้ซื้อครกหินเข้ามาซื้อจากเจ้าแก่ที่ได้ซื้อครกหินรวบรวมเอาไว้จากชาวบ้านแล้ว ในกรณีนี้ตัวเจ้าแก่เองก็เป็นผู้ผลิตครกหินรายใหญ่แข่งขันกับชาวบ้านด้วย โดยเจ้าแก่จะผลิตครกหินตามจำนวนของใบสั่งซื้อ แต่เมื่อตนไม่สามารถผลิตได้ตามจำนวนก็จะรับซื้อจากชาวบ้าน ภาวะการณ์เช่นนี้เกิดขึ้นในช่วงปลายก่อนการนำแท่นกลึงเข้ามาผลิตครกหิน เราจึงเห็นชาวบ้านทั่วไปยังคงประกอบอาชีพตีครกหินตีซากกันเป็นจำนวนมาก เรียกได้ว่าเกือบทุกครัวเรือนต้องเข้าไปเกี่ยวข้องในกระบวนการผลิตครกหิน

ในช่วงสุดท้ายของการตกลงที่จะนำแทนกลึงเข้ามาของเจ้าแกนนัน ความต้องการของตลาดคือแรงผลักดันสำคัญในการตัดสินใจ เพราะระบบตลาดที่เจ้าแกนนันสามารถครอบครองได้เพิ่มจำนวนความต้องการครกหิน จนระบบการผลิตแบบเก่าไม่สามารถตอบสนองได้ ท้ายที่สุดในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๔๒-๒๕๔๓ แทนกลึงก็ถูกนำเข้ามาใช้เป็นครั้งแรกอย่างเป็นทางการเป็นจริงเป็นจัง ที่กล่าวเช่นนี้ก็เพราะก่อนหน้านี้ได้มีการนำแทนกลึงเข้ามาแล้วหนึ่งเครื่อง โดยข้าราชการเกษียณท่านหนึ่งที่เป็นคนในชุมชน แต่ยังไม่เป็นที่นิยมของผู้ทำครกหิน ภายหลังเมื่อตลาดขายครกหินได้ขยายตัวจนการผลิตแบบเก่าไม่สามารถตอบสนองได้ เจ้าแกนนันจึงนำแทนกลึงเข้ามาทดลองผลิตอีกครั้ง เพราะทราบเป็นอย่างดีว่าแทนกลึงสามารถผลิตได้จำนวนมากกว่า แต่ติดปัญหาว่าครกหินที่ผลิตจากแทนกลึงมีรูปทรงหรือรายละเอียดต่างจากครกหินตีมือ ตลาดจึงไม่รับซื้อครกหินที่รูปร่างไม่คุ้นตา แต่อย่างไรก็ตามเมื่อได้มีการลงทุนไปกับแทนกลึงแล้วจึงคิดแก้ปัญหาด้วย “วิธีตบตา” โดยนำครกซึ่งผลิตจากแทนกลึงมาสับผิวภายนอกให้มีรอยขรุขระ คล้ายครกผลิตจากการตีด้วยมือ ที่ต้องทำเช่นนี้เพราะครกหินที่ทำจากแทนกลึงมีความเกลี้ยงเกลาเกินไปจนเหมือนกับการหล่อจากปูนซึ่งแตกง่าย การแก้ปัญหาด้วยวิธีนี้พอที่จะทำให้ครกหินที่ทำจากแทนกลึงจึงสามารถขายได้ และต่อมาเมื่อครกหินที่ทำจากแทนกลึงเป็นที่ยอมรับของตลาดและสามารถขายได้ไม่แพ้กับครกหินแบบตีมือ จุดนี้เป็นจุดเริ่มต้นการเปลี่ยนแปลงกระบวนการผลิตครกหินที่สำคัญ จนส่งผลให้การผลิตครกหินตีมือแบบเก่าหมดไปจากชุมชน และเมื่อมีการสั่งจากต่างประเทศด้วยแล้ว ก็ยิ่งเป็นตัวเร่งในการเจริญเติบโตของแทนกลึงภายในหมู่บ้าน ปัจจุบันแม้ว่าครกหินที่ออกจากหมู่บ้านจะเป็นครกหินที่ทำจากแทนกลึงทั้งสิ้น แต่ปรากฏว่า ครกหินทุกลูกเมื่อกลึงเสร็จแล้วจะต้องผ่านขั้นตอนการสับอีกครั้งหนึ่งด้วยเหตุผลที่กล่าวแล้วข้างต้น วิธีการดังกล่าวนี้เองทำให้ครกหินกลึงสามารถชนะครกหินแบบตีมือได้อย่างเด็ดขาด นอกจากนี้การสับผิวนอกครกหินยังเป็นประโยชน์ในการหยิบหรือยก เพื่อมิให้ลื่นหลุดมือโดยง่าย ซึ่งเป็นภูมิปัญญาหนึ่งในกระบวนการพัฒนาการผลิตครกหินอีกด้วย

๒) หน่วยงานราชการเข้ามาสนับสนุนกระบวนการผลิตแบบใหม่

หน่วยงานทางราชการได้เข้ามาสนับสนุน โดยให้ทุนกู้ยืมในการซื้อแทนกลึงแก่กลุ่มที่ชาวบ้านตั้งขึ้น การกู้ยืมเงินนี้เป็นการกู้ที่ปลอดดอกเบี้ย การกู้ยืมนี้ทั้งเพื่อซื้อแทนกลึง และกู้เพิ่มเติมเพื่อใช้ในการดำเนินการ เพราะแทนกลึงที่จัดซื้อในงบประมาณในขณะนั้นเป็นเครื่องใช้แล้ว จึงจำเป็นต้องปรับปรุงก่อนนำเข้าสู่กระบวนการผลิต นอกจากนี้แทนกลึงต้องใช้ไฟฟ้าจึงต้องมีทุนสำรองในการดำเนินการเรื่องนี้ด้วย นอกจากนี้จะสนับสนุนในรูปการกู้ยืมแล้วยังช่วยเหลือในรูปของการตลาด โดยเฉพาะการสนับสนุนให้ไปออกร้านยังสถานที่ต่างๆ ในงานที่ทางราชการจัดขึ้น พร้อมให้ค่าขนส่งสินค้าเพื่อไปออกร้านด้วย

การสนับสนุนของหน่วยงานทางราชการดังกล่าว เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความพยายามในการแข่งขันกันหาตลาดของกลุ่มผู้ผลิตครกหินภายในหมู่บ้าน ซึ่งภาวะการแข่งขันดังกล่าวถือเป็นเรื่องปกติ การแข่งขันของกลุ่มผู้ผลิตครกหินที่เห็นได้ชัดคือกลุ่มที่เจริญเติบโตมาจากการสนับสนุนของราชการ เช่น พัฒนาชุมชน กับกลุ่มที่เติบโตมาจากการทำธุรกิจกับเอกชน เช่น การค้าขายกับต่างประเทศ เป็นต้น ถึงแม้ว่าภาวะการแข่งขันจะไม่ปรากฏอย่างชัดเจน แต่ที่สะท้อนให้เห็นในช่วงการเก็บข้อมูลภาคสนามคือ การที่กลุ่มที่ทำธุรกิจกับเอกชนพยายามตั้งกลุ่มผลิตครกหินของตนขึ้นมา แม้จะมีตลาดอยู่แล้วแต่ก็มีความต้องการ การได้รับการสนับสนุนจากรัฐในงบประมาณเศรษฐกิจด้วย เพื่อให้ทางกลุ่มได้รับสิทธิจากข้อกำหนดในการสนับสนุนเรื่องเงินทุนของหน่วยงานราชการ เช่น สิทธิในการขอกู้เงินตามโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ เป็นต้น

การเข้ามาสนับสนุนของหน่วยงานราชการในกรณีนี้ สามารถกล่าวได้ว่ามีส่วนสนับสนุนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในกระบวนการผลิตครกหินได้อีกส่วนหนึ่ง และถือเป็นปัจจัยเงื่อนไขภายนอกที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอีกส่วนหนึ่งด้วย

๓. การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของชุมชนต่อการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว

ชุมชนปากข้าวสาร ได้มีพัฒนาการของการเปลี่ยนแปลงตามลำดับดังที่กล่าวแล้ว การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นมีผลต่อการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของชุมชน จากการศึกษาพอสรุปได้ว่า คนในชุมชนปากข้าวสารมีการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของตนเพื่อความอยู่รอด โดยมีทิศทางในการปรับตัวที่ยึดอยู่กับเงื่อนไขปัจจัยทางเศรษฐกิจเป็นหลักซึ่งสามารถแบ่งเป็นประเด็น ดังนี้

๓.๑ ชาวบ้านปรับตัวเองไปในทิศทางตอบสนองต่อโรงงานอุตสาหกรรม

จากการปรับตัวกับการพัฒนาครั้งแรกคือการประกาศเวนคืนที่ทำกินของชาวบ้าน ส่งผลให้ชาวบ้านต้องเปลี่ยนวิถีการดำเนินชีวิตจากเกษตรกรรมและอาชีพธรรมชาติโดยการเก็บหาจากป่าและภูเขา หรือประกอบอาชีพเสริมบ้าง เช่น การทำน้ำตาล สานชลอม หรืออาชีพเสริมอื่นๆ แล้วแต่ความถนัดของแต่ละกลุ่มโดยมีอาชีพทำนาไว้เพื่อบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก แต่หากเหลือก็ขายบ้าง เมื่อชาวบ้านไม่สามารถดำเนินชีวิตแบบเดิมได้ พวกเขาต้องหาทางรอด โดยการดำเนินชีวิตในยุคแรกๆ ยังคงประกอบอาชีพเป็นแรงงานรับจ้างในไร่นา บ้างเป็นแรงงานก่อสร้าง หรือเป็นลูกจ้างในโรงสีข้าวและโรงงานทอกระสอบในเขตใกล้เคียง ถึงปัจจุบันกล่าวได้ว่าคนกลุ่มนี้สามารถปรับตัวเข้ากับ

การประกอบอาชีพแบบใหม่ได้เป็นอย่างดี เห็นได้จากรายได้ซึ่งถือเป็นรายได้หลักของครอบครัว และชุมชนอีกด้วย

การที่คนกลุ่มนี้หันไปประกอบอาชีพในโรงงานอุตสาหกรรม ทำให้ระบบความสัมพันธ์ของกลุ่มเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่เรียกว่าเป็นสังคมอุตสาหกรรมมากขึ้น ซึ่งพบว่าในขณะที่ความสัมพันธ์ทางการผลิตในสังคมแบบเก่า เป็นความสัมพันธ์ที่ตั้งอยู่บนฐานของระบบครอบครัว เครือญาติ และชุมชนเป็นแกนหลัก แต่ระบบแรงงานในโรงงานอุตสาหกรรมมีความสัมพันธ์ของระบบการผลิตที่ตั้งอยู่บนฐานของระบบเพื่อนร่วมงาน ลูกจ้างกับนายจ้างที่มีความสัมพันธ์กันภายใต้ระเบียบกฎเกณฑ์ที่แต่ละโรงงานกำหนดขึ้น

การเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมและเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นทั้งระบบ โดยเฉพาะทิศทางในการพัฒนาประเทศหลังปี พ.ศ. ๒๕๐๐ นั้น มีผลโดยตรงต่อการปรับตัวของคนปากข้าวสารที่หันเหวิถีชีวิตของชุมชนเพื่อตอบสนองต่อระบบอุตสาหกรรม ที่เจริญเติบโตอย่างรวดเร็วในเขตพื้นที่จังหวัดสระบุรี และจังหวัดใกล้เคียง จนสามารถกล่าวได้ว่าคนกลุ่มนี้ได้ปรับตัวเองเข้าสู่ระบบอุตสาหกรรมโดยการเข้าไปเป็นแรงงานรับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรมเป็นส่วนใหญ่ของแรงงานทั้งหมดภายในชุมชน

๓.๒ ชาวบ้านปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตเพื่อตอบสนองให้เข้ากับระบบการผลิตแบบใหม่

กลุ่มคนทำครกหินเป็นกลุ่มหนึ่ง ที่สะท้อนให้เห็นการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตเพื่อความอยู่รอดได้เป็นอย่างดี เพราะภายหลังจากต้องถูกเวนคืนที่ดินทำกินก็ได้หันเหชีวิตจากการประกอบอาชีพทางการเกษตร เข้าสู่ระบบการเป็นแรงงานรับจ้างในไร่นา และส่วนหนึ่งก็ประกอบอาชีพเป็นแรงงานรับจ้างทั้งในโรงงานอุตสาหกรรม การก่อสร้าง ตลอดจนแรงงานรับจ้างในโรงสีข้าวขนาดใหญ่

ต่อมาคนกลุ่มนี้ได้หันไปประกอบอาชีพทำครกหิน ทำให้ครกหินเป็นสัญลักษณ์ในการทำมาหากินของคนในชุมชนแห่งนี้ และเมื่อระบบการผลิตเปลี่ยนแปลงส่งผลให้คนที่อยู่ในกระบวนการผลิตดังกล่าวต้องปรับตัวให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงด้วย นั่นคือ กลุ่มที่เป็นหัวหน้าในการเปลี่ยนแปลงสามารถปรับตัวเองจนสามารถควบคุมกลไกการผลิตครกหิน ตลอดจนได้รับประโยชน์จากการประกอบอาชีพในรูปของทรัพย์สินเงินทอง สถานภาพ บทบาทที่โดดเด่น จนส่งผลต่อการเข้าถึงอำนาจทางการเมืองในที่สุด ขณะที่กลุ่มผู้ร่วมขบวนการ ที่แม้จะไม่ใช่มูลี่ส่วน

สำคัญในการเปลี่ยนแปลง แต่ด้วยมีทุนจึงสามารถตามทันกับระบบการผลิตใหม่ และได้รับผลเชิงบวกจากการเปลี่ยนแปลงกระบวนการผลิตครกหินด้วย ส่วนชาวบ้านทั่วไปซึ่งอดีตคือผู้มีส่วนสำคัญในการผลิตครกหิน แต่ในปัจจุบันไม่มีทุนซื้อแท่นกลึงที่เข้ามาแทนการทำครกหินด้วยการตีมือหรือการผลิตแบบเก่า อย่างไรก็ตามเขายังคงเข้าสู่กระบวนการผลิตแบบใหม่ได้ แต่ถูกตัดตอนอยู่แค่อาชีพหาหุ้่นหินเท่านั้น ซึ่งบทบาทใหม่นี้ก็พอเหลือพื้นที่ในอาชีพทำครกหินอยู่ ส่วนกลุ่มผู้หญิงและคนชราจะตกอยู่ในฐานะผู้ใช้แรงงานรับจ้าง ที่ยังต้องหารายได้เพื่อแบ่งเบาภาระค่าใช้จ่ายของลูกหลานที่หันไปประกอบอาชีพในโรงงานอุตสาหกรรมต่อไป

ถึงตรงนี้สามารถกล่าวได้ว่าพัฒนาการของกระบวนการการผลิตครกหิน ณ วันนี้ ไม่มีพื้นที่ให้กับทุกคนในหมู่บ้านดังเช่นในอดีตเสียแล้ว แต่จะมีทิศทางที่เอื้อเฉพาะผู้ที่มีเงินทุนในการซื้อแท่นกลึง มีให้สำหรับเจ้าแก้งซึ่งมีลูกน้องมากมายในกระบวนการผลิต และมีไว้สำหรับคนหนุ่มสาวที่ยังมีเรี่ยวแรงในการหาหุ้่นหินป้อนให้กับเจ้าแก้งอีกทอดหนึ่งเท่านั้น ปัจจุบันจึงปรากฏให้เห็นว่าครัวเรือนที่เคยประกอบอาชีพตีครกหินจะมีลูกหลานแต่งชุดเครื่องแบบโรงงาน เดินเข้าออกจากหมู่บ้านหนุ่มสาวเหล่านี้จะมีโอกาสในการเข้ามาสู่กระบวนการอาชีพทำครกหินอีกครั้งหรือไม่นั้น ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขหลายประการ เช่น เขาสามารถสะสมทุนจากการใช้แรงงานมาซื้อแท่นกลึงได้หรือไม่ หรือหากไม่สามารถลงทุนในลักษณะดังกล่าวได้ เมื่อคนเหล่านี้ผ่านวัยหนุ่มสาวไปและหากระบบโรงงานไม่ต้องการแล้ว เขาก็จะมีโอกาสกลับมาประกอบอาชีพตีครกหินส่งให้กับเจ้าแก้งซึ่งเป็นคนสูงอายุมั่งทำได้ ได้หรือไม่ ก็จะขึ้นอยู่กับกระบวนการเปลี่ยนแปลงกระบวนการผลิตครกหินในอนาคตเป็นสำคัญ

บทที่ ๗

บทสรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง สังคมและเศรษฐกิจชุมชนปากข้าวสาร อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี กรณีศึกษากลุ่มทำครกหิน ได้วางโจทย์คำถามเกี่ยวกับชุมชนของกลุ่มผู้ทำครกหินเพื่อค้นหาคำตอบไว้ ๓ ประเด็น คือ ๑) โครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจของชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร ๒) ปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกใดบ้างที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในลักษณะดังกล่าว ๓) และเมื่อโครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจเปลี่ยนแปลงไปในลักษณะดังกล่าว ชาวชุมชนปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของตนอย่างไร

โจทย์คำถามแรกในงานศึกษาชิ้นนี้ ตั้งอยู่บนทฤษฎีที่ว่า “ไม่มีสังคมใด ชุมชนใด หยุดการเปลี่ยนแปลง” ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวอาจเกิดจากพัฒนาการของชุมชนเอง หรืออาจจะเกิดจากการเร่งพัฒนาที่เป็นได้ ไม่ว่าจะการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจะเกิดจาก “พัฒนาการ” ที่ดูเหมือนจะอธิบายอยู่ในที่ว่า ชุมชนมีความพร้อมและลงตัวแล้ว ต่อเปลี่ยนแปลงไปข้างหน้า ไม่ว่าจะเป็นเวลาที่เหมาะสมหรือความสามารถของตัวชุมชนเอง และหรือการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการ “เร่งพัฒนา” ที่ไม่มีความจำเป็นต้องรอความพร้อมทางด้านพัฒนาการของชุมชน การเร่งพัฒนาในยุคแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเป็นเจตนาดี แต่เจตนาที่ดีก็ไม่ได้เป็นเครื่องยืนยันว่า จะเกิดผลดีแต่เพียงสถานเดียว ซึ่งผลดีดังกล่าวอาจก่อให้เกิดความเจริญ (ในความหมายของนักพัฒนา) แบบก้าวกระโดด เป็นต้น ในทางกลับกันผลเสียอาจก่อให้เกิดความไม่สมดุลแห่งความเจริญก้าวหน้า อันนำไปสู่การเกิดผู้ได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนามาก ในขณะที่เดียวกันก็ย่อมเกิดผู้ที่ได้รับผลจากการพัฒนาน้อยมาก และหรือเกิดผู้เดือดร้อนจากการพัฒนานั้นๆ ตามมา

การเปลี่ยนแปลงของชุมชนปากข้าวสาร กรณีกลุ่มทำครกหิน จึงสามารถสะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของชุมชนชนบทไทย ตั้งแต่เกิดแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมจนถึงปัจจุบัน

สรุปผลการศึกษา :

การศึกษาทำให้ทราบสาเหตุที่ทำให้ชุมชนปากข้าวสาร เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจ นั่นคือ

๑. การสูญเสียที่ดินทำกิน
๒. การสูญเสียสิทธิชุมชนในการใช้สอยทรัพยากรธรรมชาติ
๓. การเปลี่ยนแปลงระบบการผลิต
๔. ความต้องการแรงงานในภาคอุตสาหกรรม
๕. ระบบการผลิตแบบใหม่สร้างความต่างของรายได้ นำไปสู่การสร้างชนชั้นใหม่ทางสังคมและเศรษฐกิจ ระหว่างเจ้าเก่า กับ ลูกน้อง

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจของชุมชนปากข้าวสาร ซึ่งเป็นผู้ได้รับผลกระทบจากการประกาศเวนคืนที่ดินเพื่อนำไปใช้ในกิจการทหารเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๓ เป็นจุดเริ่มต้นพัฒนาการแห่งความเปลี่ยนแปลงของชาวปากข้าวสารทั้งหมด กลุ่มคนทำครกหินในปัจจุบันคือคนปากข้าวสารกลุ่มหนึ่งที่ได้แยกย้ายมาอยู่ในที่ปัจจุบัน และได้รับผลกระทบโดยตรงจากเงื่อนไข ๕ ประการที่กล่าวมา ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้กลุ่มผู้ทำครกหินพัฒนาเข้าสู่การเป็นแรงงานในภาคอุตสาหกรรมช้ากว่าชุมชนปากข้าวสารกลุ่มอื่นที่ไม่มีฐานอาชีพใดๆ รองรับ

จากโครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจของชุมชนทำครกหินในปัจจุบัน สามารถกล่าวโดยสรุปว่า เป็นชุมชนที่มีโครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจทับซ้อนกันอยู่สองระบบคือ โครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจที่เกิดจากระบบการผลิตครกหินแบบใหม่ และโครงสร้างทางสังคมเศรษฐกิจที่เกิดจากระบบการผลิตของการเป็นแรงงานรับจ้างในภาคอุตสาหกรรม เป็นระบบสังคมและเศรษฐกิจ ที่อยู่เหลื่อมล้ำทับซ้อนกันแล้วแต่ครอบครัวใดจะดำเนินชีวิตบนพื้นฐานอาชีพใดเป็นสำคัญ

ปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลง จากการศึกษาพบว่า

ปัจจัยภายใน เกิดจาก

- ๑) เกิดการนำนวัตกรรมใหม่เข้ามาในกระบวนการผลิตครกหิน
- ๒) ระบบการผลิตครกหินและชุมชนได้พัฒนาเข้าสู่การผลิตและการบริโภคที่เกี่ยวข้อง

กับตลาดสมัยใหม่

๓) กระบวนการในการผลิตครกหินแบบใหม่ ไม่มีพื้นที่ให้กับสมาชิกภายในชุมชนทุกคนดังเช่นกระบวนการผลิตครกหินแบบเก่า

๔) เจ้าเก่าหรือพ่อค้ารับซื้อครกหินภายในชุมชนได้เติบโต และเข้มแข็งจนสามารถควบคุมกระบวนการในการผลิตครกหินได้เกือบทั้งหมดถึงแม้ไม่โดยตรงก็โดยอ้อม

ปัจจัยภายนอก คือ

๑) ตลาดรับซื้อครกหินผลักดันให้กระบวนการในการผลิตครกหินเปลี่ยนแปลงเป็นผลให้ชุมชนเปลี่ยนแปลงไปด้วย

๒) หน่วยงานราชการได้สนับสนุนให้กระบวนการในการทำครกหินเปลี่ยนแปลง

๓) แรงผลักดันเกิดจากความต้องการแรงงานในภาคอุตสาหกรรมในเขตพื้นที่จังหวัดสระบุรีและพื้นที่ใกล้เคียง

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจ เกิดจากปัจจัยหลายส่วนทั้งจากภายในของชุมชนเองและแรงบีบบังคับจากภายนอก การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมิได้เกิดจากปัจจัยตัวใดตัวหนึ่งเป็นหลักเท่านั้น แต่ปัจจัยต่างๆ ล้วนเป็นแรงขับเคลื่อนสอดรับสนับสนุนกัน ซึ่งปัจจัยหนึ่งอาจมีผลสำคัญในช่วงระยะเวลาหนึ่ง แต่เมื่อผ่านพ้นพัฒนาการจุดนั้น ไปปัจจัยใหม่จะเข้ามามีบทบาทแทน

ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจของชุมชนทำครกหิน มิใช่การเปลี่ยนแปลงโดยปราศจากรากฐานของชุมชน หากแต่อาศัยรากฐานทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนหรือที่เรียกว่าทุนและภูมิปัญญาที่มีอยู่ โดยเพิ่มรายละเอียดในส่วนของวิธีการผลิตแบบใหม่ที่ตั้งอยู่บนรากฐานวิถีคิดแบบใหม่ ซึ่งได้รับแรงผลักดันจากการมุ่งมั่นพัฒนาของรัฐที่มีวิถีคิดแบบทุนนิยม ซึ่งมองว่า วิธีการผลิตแบบเก่าที่ยึดมั่นอยู่กับปรัชญาการดำเนินชีวิตแบบพออยู่พอกิน ต้องได้รับการปรับปรุงเป็นวิธีการผลิตแบบมุ่งหากำไรสูงสุด อันทำให้การดำเนินชีวิตแบบพออยู่พอกินหมดความหมายไปในวิถีชีวิตจริงของคนปากข้าวสารปัจจุบัน

ดังนั้น ชาวชุมชนทำครกหินในตำบลปากข้าวสารจึงปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตต่อการเปลี่ยนแปลงไปใน ๒ ลักษณะ คือ

๑. ชุมชนปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตไปในทิศทางตอบสนองต่อโรงงานอุตสาหกรรม

๒. ชุมชนปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตเพื่อตอบสนองวิธีการผลิตแบบใหม่ในกระบวนการทำครกหิน

เมื่อโครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจเปลี่ยนแปลงไป ชาวชุมชนได้ปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต เพื่อตอบสนองต่อโครงสร้างทางสังคมแบบใหม่ที่เกิดจากพัฒนาการของกระบวนการการผลิตกรวดหินดังกล่าว ซึ่งการพัฒนาโครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจของชุมชนแห่งนี้ถึง ณ ปัจจุบัน ได้เกิดเป็นสองภาคการผลิต คือ การเป็นแรงงานรับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรม และ การเป็นแรงงานในกระบวนการผลิตกรวดหิน

นับแต่อดีต กระบวนการผลิตกรวดหินถือได้ว่าได้สร้างเงื่อนไขสำคัญในการกำหนดความสัมพันธ์ของกลุ่มคนผู้ทำกรวดหิน ดังนั้นเมื่อกระบวนการผลิตเปลี่ยนแปลงไป กลุ่มผู้ทำกรวดหินจึงต้องปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว โดยเกิดคนขึ้นสองกลุ่ม กลุ่มหนึ่งคือผู้ที่ปรับตัวสอดคล้องกับกระบวนการทำกรวดหินที่เปลี่ยนแปลง ซึ่งแยกย่อยเป็น ๒ ลักษณะคือ ผู้มีทุนซื้อแท่นกลิ้งมาใช้ทำกรวดหินแทนการตีกรวดหินด้วยมือ และผู้ไม่มีทุน แต่กระบวนการทำกรวดหินแบบใหม่จะผลักดันให้เขา ผู้เคยเป็นช่างตีกรวดหินหินกลายเป็นผู้หาทุนหินป้อนให้กับบรรดาผู้มีแท่นกลิ้ง ผู้สูงอายุก็เช่นกันที่พยายามปรับตัวให้สอดคล้องกับระบบดังกล่าวด้วยการเปลี่ยนจากช่างตีกรวดหินมาเป็นเพียงผู้ตีหินสากส่งเต้าแก่ **คนกลุ่มที่สอง**คือกลุ่มผู้ปรับตัวไปสู่กระบวนการผลิตแบบใหม่คือการเป็นแรงงานรับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรม โดยเฉพาะกลุ่มคนวัยแรงงานอายุ ๑๘-๒๕ ปีลงมา สำหรับผู้ที่มีอายุมากกว่า ๒๕ ปีในชุมชนส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มีความรู้ในอาชีพการทำกรวดหิน ดังนั้นหากเกิดปัญหาอย่างใดอย่างหนึ่งให้มีอันต้องออกจากภาคอุตสาหกรรม หรือไม่สามารถเข้าสู่ระบบโรงงานอุตสาหกรรมได้ คนกลุ่มนี้ก็จะมียาชีพของชุมชนเป็นทุนในการกลับมาประกอบอาชีพได้ต่อไป ถึงแม้เหตุผลหนึ่งจะอธิบายการเข้าสู่ระบบโรงงานของคนทำกรวดหินได้ว่าเป็นการเข้าไปตามปกติ แต่กระบวนการการเข้าสู่ระบบโรงงานของกลุ่มหมู่บ้านทำกรวดหินมีความล่าช้ากว่าชุมชนรอบข้าง อาจจะเป็นเหตุผลหนึ่งที่อธิบายได้ว่า เพราะอาชีพทำกรวดหินเป็นทุนทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมของพวกเขา ได้เช่นกัน

เมื่อกระบวนการผลิตเปลี่ยนแปลงส่งผลให้บางสิ่งสูญหาย นั่นคือภูมิปัญญาของชุมชนในการทำกรวดหินแบบตีมือ สิ่งนี้ไม่ใช่สาระสำคัญหากคิดในแง่พัฒนาการของการทำกรวดหิน แต่ประเด็นสำคัญคือ อาชีพซึ่งแต่เดิมเหมือนถูกสงวนไว้แก่สมาชิกทุกคนภายในชุมชน เมื่อกระบวนการในการทำกรวดหินเปลี่ยนไป ทำให้อาชีพดังกล่าวกลายเป็นอาชีพที่คนเพียงส่วนน้อยได้รับผลประโยชน์สูงสุด ซึ่งคนส่วนน้อยดังกล่าวคือคนในชุมชนที่ผันสถานภาพทางสังคมและเศรษฐกิจของตนขึ้น โดยพลิกสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงกระบวนการผลิตซึ่งเป็นวิกฤติของชุมชนให้เป็นโอกาสได้อย่างลงตัว

อภิปรายผล :

จากการศึกษาในงานชิ้นนี้ได้พบความรู้อันเป็นประเด็นปัญหา ซึ่งเป็นวิธีคิดในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติระหว่าง ชาวบ้านกับรัฐ ที่จะนำมาอภิปรายในที่นี้คือสองเหตุการณ์ที่แตกต่าง แต่มีแนวปฏิบัติโดยรัฐต่อชาวบ้านเหมือนกัน นั่นคือ

เหตุการณ์ที่หนึ่ง การประกาศเวนคืนที่ดินจากชาวบ้านปากข้าวสาร ซึ่งมีประเด็นและความเป็นมาว่าอาชีพหลักของชาวบ้านปากข้าวสารก่อนการประกาศเวนคืนที่ดินคือ การทำนาปี โดยอาศัยน้ำฝนเป็นหลัก นอกจากนี้ชาวบ้านจะอาศัยทรัพยากรที่หลากหลายจากป่าซึ่งอยู่บริเวณที่ราบเชิงเขาและภูเขาในการหาอยู่หากินตลอดทั้งปี เช่น หลังจากฤดูเก็บเกี่ยวในช่วงเดือนธันวาคมถึงกุมภาพันธ์ ชาวบ้านจะทำน้ำตาลจากตาลโตนด จักสานชะลอมขาย หาผักขาย เผาถ่าน และเลี้ยงสัตว์ เมื่อเข้าสู่ฤดูฝนจะหาเห็ด เห็ดที่ทำรายได้ให้กับคนปากข้าวสารอย่างเป็นกอบเป็นกำในปีหนึ่งๆ คือเห็ดโคน นอกจากนี้ชาวบ้านจะไปหาหน่อไม้เพื่อนำมากินและขายอีกด้วย อาชีพเสริมที่กล่าวมาล้วนเกิดขึ้นโดยอาศัยทรัพยากรธรรมชาติที่ได้จากป่าทั้งสิ้น ดังนั้นป่าและภูเขาจึงเป็นสมบัติของชุมชนที่ทุกคนสามารถเข้าไปเก็บหามาใช้ได้ ทั้งนี้อาจมีระเบียบกฎเกณฑ์ที่ขึ้นอยู่กับภูมิปัญญาของชาวบ้านเอง เช่น การตัดหน่อไม้ ชาวบ้านเล่าว่า ปู่ย่ากำชับหนักหนาว่า หากพบกอไผ่หนึ่งกอ ให้แบ่งหน่อไม้จากกอไผ่นั้นเป็นสามส่วน ส่วนหนึ่งเก็บไว้ให้เดิบโตเป็นต้นไผ่ต่อไป ส่วนหนึ่งเก็บไว้ให้ผู้ที่มาทีหลัง อีกส่วนที่เหลือจึงตัดเป็นของตน และเล่าต่ออย่างภาคภูมิใจว่า “เราถึงยังมีหน่อไม้กินถึงทุกวันนี้”

จะเห็นว่าในอดีตก่อนการเวนคืนนั้น ชาวบ้านใช้ที่ดินในการทำนา ซึ่งที่ดินในส่วนนี้รัฐได้ออกเอกสารรับรองสิทธิในการใช้ประโยชน์ตามกฎหมาย ส่วนป่าและภูเขาซึ่งเป็นแหล่งทรัพยากรของชาวบ้านส่วนหนึ่งแต่รัฐไม่รับรองสิทธิให้ชุมชนเป็นเจ้าของ แม้ตามหลักปฏิบัติของชาวบ้านก่อนการเวนคืน ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์จนเปรียบเสมือนสมบัติส่วนตัวหนึ่งของตน จนกล่าวได้ว่า **“ชุมชนได้ข้าวจากที่นาของตน ได้อาหารที่จะนำมากินกับข้าวจากป่าและภูเขา”** ต่อมาเมื่อมีการประกาศเวนคืนพื้นที่ดังกล่าว รัฐได้กำหนดค่าเวนคืนชดเชยเฉพาะที่นาและที่อยู่อาศัยซึ่งเป็นสมบัติของแต่ละครอบครัว แต่ไม่ได้จ่ายค่าชดเชยสำหรับป่าและภูเขาซึ่งเป็นสมบัติของส่วนรวม ทั้งๆ ที่จริงๆ แล้วชาวบ้านต้องอาศัยพื้นที่ทั้งสองส่วนในการดำรงชีวิต

เมื่อชุมชนต้องสูญเสียสิทธิในการใช้สอยสมบัติของชุมชนหลังจากที่ต้องย้ายออกมา เหตุผลสำคัญนี้เองที่ยังเป็นแรงผลักดันให้ชุมชนต้องหาทางออกในการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิต ซึ่งส่ง

ผลต่อการเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตมากขึ้น ช่วงรอยต่อดังกล่าวเราจึงพบคนกลุ่มใหม่ที่หันไปประกอบอาชีพเป็นแรงงานรับจ้างนอกภาคเกษตร แต่ก็ยังมีกลุ่มคนที่ไม่สามารถปรับตัวเข้ากับบริบทใหม่ได้โดยยังคงลักลอบเข้าไปแสวงหาของป่าในเขตหวงห้ามของทหารอยู่

เหตุการณ์ที่สอง คือปัญหาความขัดแย้งในเรื่องการเข้าไปหาหินเพื่อนำมาทำครกจากป่าและภูเขาซึ่งอยู่ในเขตพื้นที่ของทหาร เหตุการณ์ที่สองนี้ถึงแม้จะสามารถแก้ปัญหาไปได้ตามสถานการณ์ของปัญหาแต่ละครั้ง เช่น จากคำบอกเล่าของผู้หาหินมาทำครกที่เล่าว่า เคยเกิดปัญหาว่าทหารไม่อนุญาตให้เข้ามาหาหินเพราะเคยเกิดเหตุการณ์ที่รถถังของทหารตกบ่อที่ชาวบ้านขุดหาหิน จนต้องให้นักการเมืองผู้ใหญ่เข้าไปขอให้ชาวบ้านได้ทำมาหากินต่อไป เป็นต้น

การแก้ปัญหาทั้งสองกรณีนี้ สะท้อนให้เห็นถึงวิถีคิดแห่งการไม่เคารพสิทธิในสมบัติส่วนรวมของชุมชนที่คนในชุมชนเคยใช้สอย โดยเมื่อเกิดปัญหา แนวทางการปฏิบัติของหน่วยงานราชการก็จะปฏิบัติไปตามกรอบของกฎหมาย ซึ่งไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงเพราะการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชาวบ้านมี ๒ ลักษณะ คือ ภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรที่เป็นของปัจเจก และภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรที่เป็นสมบัติของส่วนรวม โดยมีส่วนรวมเป็นผู้ใช้ประโยชน์ ส่วนรวมเป็นผู้รักษาดูแล และจะตั้งชื่อทรัพยากรธรรมชาตินั้นๆ อิงอยู่กับชุมชนท้องถิ่นหรือหมู่บ้าน เช่น ชื่อของแม่น้ำ ชาวบ้านจะเรียกชื่ออิงอยู่กับพื้นที่แต่ละช่วงที่แม่น้ำนั้นไหลผ่าน ภูเขาก็มักกันอันแสดงสิทธิความเป็นเจ้าของในการใช้ประโยชน์อยู่ในที่ ในขณะที่ทางราชการมีวิธีเรียกสิ่งต่างๆ เหล่านั้นแตกต่างจากชาวบ้าน เช่น แม่น้ำแม้จะมีสายยาวเพียงใดผ่านพื้นที่จังหวัดไหนก็จะเรียกชื่อเดียว เป็นต้น ส่วนรัฐจะใช้วิธีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอีกวิธีหนึ่งคือ ต้องระบุว่าใครเป็นเจ้าของ และจะรับรองสิทธิการเข้าทำประโยชน์ของเจ้าของ เช่น นาย ก เป็นเจ้าของ คนอื่นก็เข้าไปยุ่งไม่ได้ หรือรัฐเป็นเจ้าของชาวบ้านก็เข้าไปใช้สอยไม่ได้เช่นกัน วิถีคิดทั้งสองกระแสนี้จึงมักจะมีปัญหาขัดแย้งกันตลอดมา

ดังนั้น โครงการพัฒนาต่างๆ ของรัฐซึ่งจำเป็นต้องมีการเวนคืนที่อยู่อาศัยและที่ทำกินของชาวบ้าน เมื่อมีการพิจารณาชดเชยค่าเวนคืนไม่ควรพิจารณาเพียงแต่ทรัพย์สินที่เป็นรูปธรรมและสมบัติของปัจเจกเท่านั้น แต่ควรพิจารณาให้กว้างออกไปถึงสมบัติที่เป็นนามธรรมและสมบัติรวมของชุมชน เช่น ความแตกสลายของชุมชนที่เคยคงสภาพความเป็นชุมชนที่สูงสงบ หรือพื้นที่ภูเขาและป่าอันเป็นสมบัติของชุมชนโดยรวม เป็นต้น รัฐควรกำหนดมาตรการช่วยเหลือในระยะยาว เช่น รัฐควรให้สิทธิพิเศษแก่กลุ่มคนที่ได้รับผลจากการเวนคืนเข้ามาทำงานในหน่วยงานราชการ เพราะเป็นกลุ่มคนที่ได้รับผลกระทบโดยตรง เป็นต้น ข้อพิจารณาต่อมาคือแต่ละชุมชนต่างมีข้อจำกัด

ดังนั้นการที่รัฐช่วยแก้ปัญหาโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน จะช่วยให้ชุมชนสามารถปรับตนเองสู่สภาพแวดล้อมใหม่ได้ลงตัวขึ้น และเป็นการพัฒนาที่นำไปสู่ความยั่งยืน อันจะนำไปสู่เป้าประสงค์แห่งการพัฒนาที่กล่าวว่า “พัฒนาคน พัฒนาชาติ” ควบคู่กันไป นอกจากนี้เมื่อรัฐจะคิดทำโครงการใดควรมีการให้ข้อมูลและทำประชาพิจารณ์ สอบถามความต้องการของชาวบ้านก่อนเป็นเบื้องต้น และโอกาสชุมชนเป็นผู้ตัดสินใจด้วยตนเอง

และในส่วนของตัวเองชาวบ้านเอง ปรากฏการณ์ดังกล่าวมิใช่เกิดเฉพาะที่ปากข้าวสาร แต่เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นทั่วไปในท้องถิ่นไทยไม่ว่าเมืองหรือชนบท จึงสามารถเป็นบทเรียนให้แก่ชุมชนท้องถิ่นต่างๆ ได้เป็นอย่างดี ดังนั้น ชุมชนพึงระลึกเสมอว่า “คนคือเจ้าของชุมชนอย่างแท้จริง” เมื่อชุมชนท้องถิ่นได้รับทราบว่าจะมีโครงการใดเข้ามาสู่ชุมชน หรือพื้นที่ใกล้เคียง ชุมชนก็ควรให้ความสนใจและศึกษาหาข้อมูลเกี่ยวกับโครงการดังกล่าว เพื่อทราบว่าโครงการนั้นๆ จะเอื้อประโยชน์หรือก่อให้เกิดผลกระทบต่อวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชน หรือไม่ อย่างไร ทั้งนี้เพื่อจะได้วางแผนและหาแนวทางดำเนินการที่เหมาะสมต่อไป

ข้อเสนอแนะ :

จากการศึกษาชุมชนทำครกหิน ผู้ศึกษาได้พบประเด็นที่น่าสนใจและน่าจะมีการศึกษาในลำดับต่อไป ดังนี้

๑. เนื่องจากชุมชนทำครกหินแห่งนี้มีผู้ทำครกเสียชีวิตลงด้วยโรคปอดจำนวนมากหลายราย จึงน่าจะมีการศึกษาวิจัยว่า การทำครกหินมีผลกระทบต่อสุขภาพอนามัยของคนทำครก และชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในชุมชน หรือไม่ อย่างไร

๒. ดังที่ได้ทราบว่ากลุ่มผู้ทำครกหินดังกล่าวเป็น “คนยวน” จึงน่าจะมีการศึกษาเรื่องชาติพันธุ์ของคนยวน ซึ่งแม้จะมีผู้ศึกษาถึงวิถีชีวิตในอดีตของคนยวนไว้แล้ว แต่การศึกษานั้นมิได้เชื่อมโยงถึงคนที่เรียกตนเองว่าเป็น “คนยวน” ในปัจจุบัน ทั้งนี้ผู้ศึกษาเห็นว่ากลุ่มชาติพันธุ์ดังกล่าวเป็นชนชาติที่ยิ่งใหญ่มาแต่ครั้งอดีตจึงน่าจะมีภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิตที่หลากหลาย และน่าสนใจ จึงน่าจะมีการศึกษาในประเด็นดังกล่าว

บรรณานุกรม

- กนกศักดิ์ แก้วเทพ, บรรณาธิการ. (๒๕๔๔). ความคิดและความใฝ่ฝันของนักคิดไทย : ๖๐ ปี ปรีชาเปี่ยมพงศ์สานต์. กรุงเทพฯ : ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- กองประวัติศาสตร์ กรมยุทธการทหารบก. (๒๕๐๔).
- คณิงนิตย์ สีนุธะ. (๒๕๔๐). การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ ประชากร อนาคตของครอบครัวไทยในชนบท กรณีหมู่บ้านชนบทในจังหวัดนongคาย. วิทยานิพนธ์สังคมศาสตรมหาบัณฑิต, สาขามานุษยวิทยาประยุกต์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล.
- จุฑารัตน์ เมืองแก้ว. (๒๕๓๗). การปรับตัวของชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบทในภาคเหนือ : กรณีศึกษาบ้านเปือ อำเภอลำปาง จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษานอกระบบ คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และ พูนศักดิ์ ธานีกรประดิษฐ์. (๒๕๔๐). เศรษฐกิจหมู่บ้านภาคใต้ฝั่งตะวันออกในอดีต. กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคณะ. (๒๕๔๑). ทฤษฎีและแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนชาวนา. กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (๒๕๓๗). เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต. กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (๒๕๔๐). วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (๒๕๔๔). จากประวัติศาสตร์หมู่บ้านสู่ทฤษฎีสองระบบ. สุรินทร์ : สถาบันราชภัฏสุรินทร์.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (๒๕๔๔). แนวคิดเศรษฐกิจชุมชน ข้อเสนอทางทฤษฎีในบริบทต่างสังคม. กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).
- เฉลิมศักดิ์ ชัดดียะ. (๒๕๔๑). การเปลี่ยนแปลงทางสังคมอันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตด้านการเกษตรของชุมชนกะเหรี่ยง. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการศึกษานอกระบบ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

- เมอมาลัย ราชภัณฑรักษ์. การพัฒนาการเกษตรกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมไทย (๒๕๓๕-๒๕๖๕).
วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. ๘ (พฤษภาคม-มิถุนายน ๒๕๖๑) : ๗๔-
๗๕.
- แดงต้อย มาลี. (๒๕๖๖). ครกหินไทย. สารคดีชุด หากินบนแผ่นดินไทย. กรุงเทพฯ : บริษัทต้น
อ้อจำกัด.
- นริภัทร จงพีระเดชานนท์. (๒๕๕๑). การศึกษาแบบแผนการปรับตัวทางเศรษฐกิจของผู้ย้ายถิ่นที่เข้า
มาทำงานในกรุงเทพมหานครที่อาศัยอยู่ในชุมชนแออัด. วิทยานิพนธ์การวางแผนภาค
และเมืองมหบัณฑิต สาขาวิชาการวางแผนชุมชนและสภาพแวดล้อม บัณฑิต
วิทยาลัย สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง.
- บรรพต วีระสัย. (๒๕๖๐). สังคมวิทยาเบื้องต้น. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ปรีตตา เฉลิมเผ่า กอนันตกุล บรรณาธิการ. (๒๕๕๕). คนใน : ประสบการณ์ภาคสนามของนัก
มานุษยวิทยาไทย. กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์และคณะ. (๒๕๕๓). วิถีใหม่แห่งการพัฒนา: วิถีวิทยาศาสตร์สังคมไทย. กรุงเทพฯ
: คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ. (๒๕๕๓). กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา. กรุงเทพฯ
: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- พรสุดา เชี่ยวชาญพาณิชย์. (๒๕๖๑). เครื่องใช้ในครัวของคนไทยสมัยรัตนโกสินทร์ บริเวณที่ราบ
ภาคกลางตอนล่าง. มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- พจน์บุญ เจริญผิว. (๒๕๖๕). การปรับตัวด้านแรงงานและการใช้ที่ดินในภาวะความเปลี่ยนแปลง
ของระบบการผลิต กรณีศึกษาบ้านทุ่งนา ตำบลทัพหลวง อำเภอบ้านไร่ จังหวัด
อุทัยธานี. วิทยานิพนธ์สาขามานุษยวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- พิทยา สายหู. (๒๕๖๘). ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมตามแผน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์.
- ภัคพัฒน์ ทิพย์ประไพ. (๒๕๕๐). แนวคิดวิถีการผลิตแบบเอเชียกับการอธิบายหมู่บ้านไทย. สำนักงาน
กองทุนสนับสนุนการวิจัย. กรุงเทพฯ : บริษัทคอมแพคท์พรีนธ์ จำกัด.
- ยศ สันตสมบัติ. (๒๕๖๐). จากวานรถึงเทวดา มาร์กซิสม์และมานุษยวิทยามาร์กซิสม์. กรุงเทพฯ :
สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (๒๕๖๕). พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน. กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์.
- รายงานผลการสำรวจข้อมูลความจำเป็นขั้นพื้นฐาน และผลการเทียบเกณฑ์เป้าหมายประจำปี ๒๕๕๔.
โรงเรียนเส้าไห้วมลวิทยานุกูล. (๒๕๖๘). วัฒนธรรมยวนเส้าไห้ว. โครงการศึกษาวัฒนธรรมท้องถิ่น
ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดสระบุรี (เอกสารโรเนียว).

วัลลภ ศัพท์พันธุ์. (๒๕๓๒). การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนชนบทที่ประกอบ
หัตถกรรมไม้ไผ่ : ศึกษากรณีอำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี. วิทยานิพนธ์สังคม
ศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาสิ่งแวดล้อม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล.
วิทยากร เชียงกูล. (๒๕๓๒). พจนานุกรมศัพท์เศรษฐศาสตร์การเมือง. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ธรรม
สาร.

วิทยากร เชียงกูล. (๒๕๔๒). เศรษฐศาสตร์มิติใหม่. กรุงเทพฯ : โครงการวิทยทรรศน์.

สนธิ สมัครการ. (๒๕๔๒). การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาการของสังคม. พิมพ์ครั้งที่
ที่ ๓ กรุงเทพฯ : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

สมภพ มานะรังสรรค์. (๒๕๒๔). การขยายตัวของระบบทุนนิยมในประเทศไทย (พ.ศ.๒๔๘๘-
ปัจจุบัน). กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สร้างสรรค์.

สุรางค์ จันทร์อม. (๒๕๒๓). สุขวิทยาจิต. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ : อักษรบัณฑิต.

องค์การบริหารส่วนตำบลปากข้าวสาร. (๒๕๔๔). ข้อมูลทั่วไปขององค์การบริหารส่วนตำบล.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. (๒๕๔๕). เส้นผมบังภูเขา : ความคิดสามัญเชิงวิพากษ์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
เดือนตุลา.

CDD.Moi.go.th

<http://www.panteethai.com>

<http://www.thaitambon.com>

รายชื่อผู้ให้ข้อมูลภาคสนาม

๑. นายสวิง เกตุเพชร,	๒๑ สิงหาคม ๒๕๔๓, ๑.๑๐ มิถุนายน ๒๕๔๔,
๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๔๔
๒. นายจําเนงค์ พรหมทรัพย์,	๑๖ พฤศจิกายน ๒๕๔๔
๓. นายบัวทอง กุหลาบ,	๒๐ สิงหาคม ๒๕๔๓
๔. นางนงค์ หลวงประมูล,	๒๑ สิงหาคม ๒๕๔๓
๕. นางสมพิศ หมวดมหิงส์,	๒๒ สิงหาคม ๒๕๔๓
๖. นายสังวาล ดอกม่วง,	๒๒ สิงหาคม ๒๕๔๓
๗. นางประทุม กะวณิช,	๒๒ สิงหาคม ๒๕๔๓
๘. นางบัญญัติ ขจรนาม,	๒๒ สิงหาคม ๒๕๔๓
๙. นายสมเกียรติ ขจรนาม,	๒๒ สิงหาคม ๒๕๔๓
๑๐. นางเฉลย ขจรนาม,	๒๒ สิงหาคม ๒๕๔๓
๑๑. นางคำแพรว ดอกม่วง,	๒๕ สิงหาคม ๒๕๔๓
๑๒. นายฉัตรชัย เกตุเพชร,	๑๑ สิงหาคม ๒๕๔๔
๑๓. นายอํานวย ทาแก้ว,	๒๓ กันยายน ๒๕๔๓
๑๔. นายธงชัย สุกใส,	๒๓ กันยายน ๒๕๔๓
๑๕. นายสำรวย บุญมี,	๒๓ มกราคม ๒๕๔๔
๑๖. นางบุญลิ่ง ประดิษฐ์,	๒๓ มกราคม ๒๕๔๔
๑๗. นางบุญธรรม เพลงเดือน	๒๓ มกราคม ๒๕๔๔
๑๘. นางประกอบ แพงแสนสุข,	๒๓ มกราคม ๒๕๔๔
๑๙. นางสุภา กะวณิช อายุ ๗๔ ปี,	๑๐ มิถุนายน ๒๕๔๔
๒๐. นางสาวลย์ ชะมังกูล,	๑๐ มิถุนายน ๒๕๔๔
๒๑. นายสุวรรณ ชันทอง,	๒๕ สิงหาคม ๒๕๔๔
๒๒. นายสังวาล ภาษี,	๒๓ ตุลาคม ๒๕๔๔, ๒๒ ธันวาคม ๒๕๔๔
๒๓. นายณรงค์ ระย้า,	๒๕ ตุลาคม ๒๕๔๔
๒๔. นายทรงวุฒิ อัคราช,	๒๕ ตุลาคม ๒๕๔๔
๒๕. หลวงตานีวัดี สุขุมโม,	๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๔๔

๒๖. นายคำกอง โพธิ์จี,	๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๔๔
๒๗. นางอารี กะวนิช,	๒๑ ธันวาคม ๒๕๔๔ ,๒๐,๒๑ มีนาคม ๒๕๔๕
๒๘. นางสุนีย์ กิมาโส,	๒๑ ธันวาคม ๒๕๔๔
๒๙. นายโปร่ง เชิญกลาง,	๑๐ มีนาคม ๒๕๔๕
๓๐. นางจาก แสงสกุล,	๑๕,๑๘ มีนาคม ๒๕๔๕
๓๑. นายช่อม เขาใหม่,	๑๘,๑๙ มีนาคม ๒๕๔๕
๓๒. นายแสวง จันทร์ดา,	๑๘ มีนาคม ๒๕๔๕
๓๓. นางบัวคำ ทองอุบล,	๑๘ มีนาคม ๒๕๔๕
๓๔. นางเลื่อย พุทธา,	๑๙ มีนาคม ๒๕๔๕
๓๕. นางหนูเล็ก สมักรการ,	๒๐ มีนาคม ๒๕๔๕
๓๖. นายมณี ม่วงเหล็ก,	๒๐ มีนาคม ๒๕๔๕
๓๗. นางวิไล ต่อสุวรรณ,	๒๑ มีนาคม ๒๕๔๕
๓๘. นายบุญช่วย ชะมังกุล,	๒๑ มีนาคม ๒๕๔๕
๓๙. นางสมนา ธนชัย,	๒ เมษายน ๒๕๔๕
๔๐. นางแดง กะวนิช,	๗,๑๗ เมษายน ๒๕๔๕
๔๑. นางอัมพร นุดคำแหง,	๘ เมษายน ๒๕๔๕
๔๒. นายวิโรจน์ เพ็ชรประสิทธิ์,	๘ เมษายน ๒๕๔๕
๔๓. ทิบเอกวสันต์ ศรีเดช,	๘ เมษายน ๒๕๔๕
๔๔. นางประนอม เชิญกลาง,	๑๐ เมษายน ๒๕๔๕
๔๕. นางบุญเสริม เพื่อนจันทิก,	๑๘ เมษายน ๒๕๔๕
๔๖. นางสมบง โพธิ์จี,	๑๗ เมษายน ๒๕๔๕
๔๗. นายอดุลย์ กะวนิช,	๑๗ เมษายน ๒๕๔๕
๔๘. นางสงวน นุวงศ์ศรี,	๑๙ เมษายน ๒๕๔๕
๔๙. นายวัฒนา นางหนู หลงแก้ว,	๒๐ เมษายน ๒๕๔๕
๕๐. นางนิม สมมิตร,	๒๐ เมษายน ๒๕๔๕
๕๑. นายบุญลือ ป้าทองอินทร์ บุญมี,	๒๑ เมษายน ๒๕๔๕
๕๒. นายดิเรก คำเลิศ,	๒๑ เมษายน ๒๕๔๕
๕๓. นายชัยวัฒน์ อาลัยกลาง,	๒๑ เมษายน ๒๕๔๕

ภาพที่ ๑ ภูเขาที่เป็นแหล่งในการหาหิน

ภาพที่ ๒ หินที่โผล่เหนือพื้นดิน “ใช้ไม่ได้” และ หินที่งอกบริเวณที่ใช้สัญจร “ไม่ใช่”

ภาพที่ ๓ ป่อหิน

ภาพที่ ๔ หุ่นครก หุ่นสาก

ภาพที่ ๕ อุปกรณ์ทำครก

ภาพที่ ๖ แท่นกลึง

ภาพที่ ๗ ครกหินจากแท่นกลึง

ภาพผลิตภัณฑ์หินอื่นๆ

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	นางสาวชอุภา สหัสดี
วัน เดือน ปี เกิด	๑๒ มีนาคม ๒๕๑๗
สถานที่เกิด	จังหวัดสระบุรี
ประวัติการศึกษา	มหาวิทยาลัยรามคำแหง พ.ศ. ๒๕๓๕ - ๒๕๓๘ (ศศ.บ. สื่อสารมวลชน) มหาวิทยาลัยมหิดล พ.ศ. ๒๕๔๑-๒๕๔๕ (ศศ.ม. พัฒนาชนบทศึกษา)
ที่อยู่	บ้านเลขที่ ๘๑/๒ หมู่ที่ ๗ ถนนมิตรภาพ ตำบลทับทิม อำเภอแก่งคอย จังหวัดสระบุรี ๑๘๒๖๐ โทรศัพท์ ๐-๓๖๓๕๗-๐๕๑
สถานที่ทำงาน	ตำแหน่ง ผู้ช่วยผู้ประสานงาน ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นพื้นที่ภาคกลาง และภาคตะวันตก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค (สกว.ภาค)

EXECUTIVE SUMMARY

The socio-economic study of Pakkhasarn community, Muang district, Saraburi province: A case study of a stone mortar production group

Introduction

The area in Pakkhaosarn sub-district is a low-lying area with one part as a plain against the mountain. The low-lying plains are used for rice plantation. After rice planting, the people would gather forest products in the mountain, not far away from their residences.

In 1940, the military wanted a part of the area to expand Adisorn military camp, so the Expropriation Act for the Military Area in Muang District, Saraburi province, was issued on May 24, 1940, for the benefits of the military (Division of Archives, Directorate of Operations, 1962). Thus there was a great change on land possession because a large plot of land was possessed by another owner. Before this event, a part of the land was expropriated due to the extension of a railway route to the northeastern region by the State Railway of Thailand (1929) and once a gain due to the extension of Phaholyothin road in 1936. Furthermore, the exchange of land possession was due to sales of private properties, but those activities did not cover a large area as the latest one. The result of the expropriation was that over 70% of agricultural land of the sub-district belonged to the military and every villager had to move out after they had received the compensation.

Migration is a commonplace phenomenon according to the law of change and changes should be gradual so that affected communities learn how to adjust themselves to the new environment. Such a law, however, could not be applied to Pakkhaosarn community. Although the land expropriation was specified for a period of 30 years (1741-1971), the migration was not only to find a new settlement but also to change natural resources they had long depended on, e.g., rice fields. Though they initially possessed the land without monetary expenses, the land compensation was insufficient for them to buy new land. In addition, they were deprived of the forests and mountains, which had long been exploited as a resource livelihood, such as, young bamboo shoots, wild edible mushrooms and firewood. When they lost rice fields and forests, accumulated wisdom based on these resources was also gone, leading villagers to find new occupations for survival, for instance, entry to the industrial sector or making stone mortars as this investigation presented.

The impacts of these changes were substantial on the livelihood and way of life of this community. It was thus of interest to investigate the socio-economic changes

of the stone mortar production group at Pakkhaosarn sub-district. The focus was on that before taking up this career, where they inhabited and how their way of life was like. When they were at the new settlement, why they took up the job, how the production process defined the relationship of community members, and how it affected the overall society of the group. The findings of this investigation would explain what happened and how the changes were affected so that what happened to the community in the future could be defined.

Objectives of the research

1. To study the changes of socio-economic structure of the stone mortar production community
2. To investigate internal and external factors contributing to the changes of the community
3. To find out how they community members adjust their way of life toward the changes

Expected results

1. To know the changes of socio-economic structure of the stone mortar production community
2. To realize the internal and external factors contributing to the changes of the community
3. To be aware of the new way of life of the community members due to the changes

Methodology

This research employed the qualitative methodology, which was divided into 2 steps as follows:

1. The study area

The area under this investigation covered 2 stone mortar production communities, namely, village No.2 Ban Khao Prong and village No.3 Ban Mai Samakkhee, Pakkhaosarn sub-district, Muang district of Saraburi province.

2. Steps of investigation

2.1 Documentary study involved reviewing related documents and other research studies from libraries of tertiary institutions.

2.2 Fieldwork data collection involved observation and interviews as follows:

Participatory and non-participatory observation methods were utilized by participating in community activities or occupational activities, such as, collecting young bamboo shoots in the forest or making mortar models. Informal talks were also carried out on topics of interests with other participants.

Individual, group and in-depth interviews were conducted to obtain the data. Interview guidelines were used during the data collection and the data were analyzed and presented descriptively.

3. Population and interview guidelines

3.1 Villagers were composed of those involved and not involved in stone mortar production. This group excluded community leaders in order to get different ideas. The inquiry guidelines included history and why they took up the career, their former occupations, why and why not taking up the mortar production career, kinship relationship favorable to the career, production and marketing processes, attitude towards the overall production process, changes to other careers and return to the mortar production career, and status of the career in the community. The aim was to perceive cultural, economic and social change mechanisms in the community.

3.2 Community leaders included formal and informal leaders. The formal leaders were village headmen, sub-district chief and members of the Tambon Administration Organization. Instances of informal leaders were mortar buyers and former formal leaders. The aims were to know the background or migration and resettlement, repossession and reservation of land, the process of turning mortar production career from supplementary to major career, and organization and management of various groups in the community, particularly the stone mortar production group from the past to the present. This was because the group had played a vital role for the cultural, social and economic changes of the community.

3.3 External organizations or related individuals from both state and private sectors. They included sheriffs, provincial, district and sub-district development officers, public health officers and deputies of the Tambon Administration Organization. The private sector in this case included mortar buyers who were not residents in the area. Related individuals were other residents living in and around the vicinity where the investigation was conducted.

4. The conceptual framework

The concepts on socio-economic changes, adjustment and political economics were utilized as the conceptual framework to analyze the data so that the history and internal and external factors could be realized. In addition, when the socio-economic

change took place, how the changes affected the community and their ways of life along the road to change.

The study results

The investigation put forward 3 questions and made an attempt to provide their answers as follows: (1) How did the socio-economic structure of the community change? (2) What constituted the internal and external factors that affected the changes? And (3) how did the community members adjust their ways of life according to these changes?

The first question was based on a concept that no society or community could stop changes. The changes might stem from the development initiated by the community or the accelerated development by state authorities. The former was based on suitable time, readiness and capability of the community while the latter was imposed upon the community without considering its readiness. It was the development according to the concept of the national social and economic development plans. The intent of the plans was good but good intent did not necessarily mean positive results. The benefits might yield progress (according to development officers) or imbalance of advancement, which led to beneficiaries, non-beneficiaries and those suffering from the negative impacts of development.

The changes of Pakkhaosarn community could reflect universal changes of Thai rural communities from the implementation of the national social and economic development plans from the past until the present.

1. Causes of socio-economic structure changes in the community included

- 1.1 Loss of land ownership
- 1.2 Loss of the production process
- 1.3 Changes of the production process
- 1.4 Labor needs in the industrial sector
- 1.5 Income gap due to a new production system, leading to a new socio-economic class between employers and employees

The changes in the socio-economic structure of Pakkhaosarn community due to the impacts of land expropriation for military purposes in 1941 were the beginning of the overall changes in the community. Individuals involved in mortar production were Pakkhaosarn residents migrating to the present location and having direct effects of the 5 conditions mentioned above. The changes enabled the group to enter the industrial sector later than other groups who did not have any career to accommodate them.

It could be summarized that there were two layers of the socio-economic structures in the present community, which included one structure arising from a new mortar production system and the other structure arising from a production system of being employed in the industrial sector. The two systems were overlapping and each family

would take one of the two systems as its major career base.

2. Internal and external factors that affected the changes

It was found that the internal factors were:

- 1) The implementation of innovations into the production process
- 2) The production process and the community having been integrated into production and consumption related to modern marketing
- 3) The new mortar production process having no vacancies for every member, unlike the old process
- 4) Buyers of the mortars having been so empowered that they could directly and indirectly control almost all the production process.

It was revealed that the external factors were:

- 1) Marketing having been a push factor for the production change, which in turn changed the community
- 2) State agencies promoting the changes in mortar production
- 3) A pull factor from labor needs in the industrial sector in Saraburi and neighboring provinces.

The changes of the socio-economic structure were due to both internal and external factors. They were all a driving force for these changes. Each factor might play an important role in a particular period of changes and the next one would take a prominent part in a new period of the development.

It could be said that the changes were not without the foundation of the community. They were however based on the existing natural resources or social and folk wisdom, with additional details on a new way of production that was based on a new mentality. The push factor stemmed from the determination for development in the state sector, whose mentality represented that of capitalism that changed a conventional means of production with a focus on self-sufficiency to a new way of production with a focus on maximum benefits. This development had made the self-sufficient way of life almost meaningless in the present way of life of the community members.

3. Adjustment on the way of life toward the changes was carried out in 2 aspects:

- 3.1 Adjusting to the way of life in response to factories
- 3.2 Adjusting to the way of life in response to a new mortar production process

When the socio-economic structure was changed, the community members had to adjust their way of life in response to the new structure resulting from the development of the mortar production process. At present, the development of the socio-economic structure was divided into two sections, namely, being laborers in the factories and in the new mortar production process.

In the past, the production process had played an important role in defining the

relationship among mortar producing individuals. Thus when the process was changed, they had to adjust themselves to the change, which was categorized into two groups. The first group adjusted to the changed production process, which was subdivided into two more groups: those with capital to buy machine welders and those without capital. The latter group was forced to produce mortar models for the former. They included the elderly artisans, whose dexterity in producing the mortars by hand was made to become merely stone mortar model producers for the former group. The second group was composed of those adjusting themselves to the new production process by becoming laborers in factories. They were particularly in the working age from 25 years downward. For those aged over 25 years, most of them were skillful in producing stone mortars. If they were to leave the factories or unable to enter the industrial sector from the first place, they could still be in the mortar - producing occupation in the community. Although the entry to the industrial sector was a common phenomenon, The entry process of the community members took place later than those in neighboring communities. This was probably because stone mortar occupation was regarded as their cultural and economic capital

When the production process had been changed nowadays, the folk wisdom in producing stone mortars by hand was lost. However, The loss was not an important essence regarding the development of mortar production. What was more significant was that the occupation long preserved for every member of the community had belonged to a few people who obtained the optimal benefits from the undertaking.

Conclusion

The changes in the socio - economic structure of the community stemmed from the development of the production process from being farmers to stone mortar producers. On the road to development, capitalists who controlled the production process and individuals who lost the occupation were created. The factors affecting the changes were both internal and external of the community, resulting in the adjustment to new way of life in response to the new production process. The adjustment was of two kinds: being able to adjust to a new mortar production process and becoming laborers in the industrial sector.